BAVII ANTONII NAUTA,
LITT. HUM. IN ACADEMIA
LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI,

COMMENTATIO

DE

PERFECTO ORATORE E SENTENTIA CICERONIS,

AD

QUAESTIONEM LITERARIAM

AB ORDINE

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE

PROPOSITAM,

DIE XXVI MART. MDCCCXVIII.

TRAIECTI AD RHENUM,
APUD OTTON. IOANN. VAN PADDENBURG,
ET I. VAN SCHOONHOVEN,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.
MDCCCXX.

BAVII ANTONII NAUTA,

LITT. HUM. IN ACADEMIA
LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI,

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM LITERARIAM

AB ORDINE

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM
PROPOSITAM:

„ *Ex iis quae in libris Ciceronis de Oratore*, *a Crasso*, *Antonio*, *Caesare*, *aliis*, *de Eloquentia disputantur*, *ipsius efficiatur Ciceronis* de perfecto Oratore *sententia*".

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

CONSPECTUS OPUSCULI.

PROLEGOMENA.

PARS PRIMA.

QUAE CONTINET

NONNULLAS OBSERVATIONES, QUARUM OPE EX IIS, QUAE IN HIS LIBRIS DISPUTANTUR, IPSIUS CICERONIS SENTENTIA ELICI POSSIT.

CAPUT PRIMUM.

CAPUT SECUNDUM.

E CRASSI POTISSIMUM PERSONA CICERO LOQUITUR.

CAPUT TERTIUM.

QUATENUS RELIQUORUM SERMONE CICERONIS CONTINEATUR SENTENTIA.

CA-

CAPUT QUARTUM.

ARGUMENTUM A DISPUTANTIUM CONSENSU PETITUM ILLUSTRATUR.

PARS SECUNDA.

CICERONIS DE PERFECTO ORATORE SENTENTIA E CRASSI CETERORUMQUE DISPUTATIONIBUS DERIVATA, ET AD CAPITA QUAEDAM REDACTA PROPONITUR.

SECTIO PRIMA.

QUID UNIVERSE DE PERFECTO ORATORE CICERO SENTIAT, EXQUIRITUR.

CAPUT PRIMUM.

CAPUT QUINTUM.

QUIBUS REBUS FORMETUR ORATOR.

SECTIO SECUNDA.

PRAECEPTA, QUIBUS SINGULAS ORATORII MUNERIS PARTES INSTRUIT CICERO, EXPLICANTUR.

CAPUT PRIMUM.

DE INVENTIONE.

CAPUT SECUNDUM.

DE COLLOCATIONE.

CAPUT TERTIUM.

DE ELOCUTIONE.

CAPUT QUARTUM.

CAPUT QUINTUM.

DE ACTIONE.

CAPUT SEXTUM.

DE GENERE DELIBERATIVO, LAUDATIVO, ET HISTORIA.

PRO-

PROLEGOMENA.

§ I.

De horum Ciceronis librorum consilio et argumento, nec non de tempore, quo conscripti sunt.

Cicero valde adolescens postquam illustrium rhetorum praecepta audivisset ad eorumque disciplinam acre studium et exercitationem adiunxisset, libros quosdam scribere instituit, quibus rhetoricam explicaret. Primam eius partem, quae ex Graecorum divisione in rebus inveniendis versaretur, duobus libris *de Inventione* subtiliter et artificiose persecutus est. Postea vero eloquentiam suam cum varia rerum cognitione uberiorem fecisset, eidemque usu forensi nervos addidisset, id ei contigit, quod plurimis. Qui

enim arti cuicunque operam dantes aliquam in ea perfectionem adepti sunt; fere doctrinae subtilitate spreta liberiorem viam ineunt. Ita quoque Ciceronem in eloquentiae fastigio collocatum iuvenilium illorum commentariorum poenituit, ut ipse declarat *de Or. l.* 1. *c.* 2. (1). Atque haec ei causa fuit, cur illis substitueret tres libros *de Oratore*, quos *pulcherrimos* merito vocat *Quinct. l c.* qui et ipse quantum iis tribueret, eo ostendit quod plurima inde in suum opus transtulit (2). Atticum quoque iis vehementer delectatum fuisse significat Cicero *ad Att. l.* 4. *ep.* 16.

Conscripti sunt A. U. C. 698, quo Pompeius unus omnium plurimum in republica poterat, iamque turbarum civilium hunc inter et Caesarem brevi post exortarum initia praeparabantur. Certe ad hunc annum Ernestius refert *epistolam* 13. *libri* 4. *ad Att.* ubi sic scribit: „ de libris „ Ora-

(1) Vid. etiam *Quinctil. l.* 3. *c.* 5, 6. *Middleton Vit. Cic. tom.* I. *p.* 34. *Versionis Zillesianae.*

(2) Sic *l.* 1. *c.* 11. laudat ea, quae de laterum inflexione Cicero scribit *l.* 3. *c.* 59. item *l.* 2. *c.* 4. praecipiens, ut puerorum luxurians ingenium ne nimis depasceretur, eiusdem locum affert e *l.* 2. *c.* 21. Denique, ut multa alia mittam, scribendi exercitium oratori futuro commendat, id quod Cicero fecerat *l.* 1. *c.* 33.

„ Oratoriis factum est a me diligenter: diu mul-
„ tumque in manibus fuerunt: describas licet". Idem anno proxime insequenti missas fuisse statuit *eiusdem libri ep.* 16. et *ad Div. l.* 1. *ep.* 9. quibus eorum tamquam nuper editorum mentio fit. Isto tempore Cicero ab exsilio redux ita summo honore florebat (1), ut tamen nullo in magistratu esset; plurimam autem operam in caussis defendendis ponebat, non semper amicitia inductus, sed et eorum, qui bene de se meriti essent, rogatu quodammodo coactus (2). Turpis fuit rerum civilium conditio: Senatus veterem gravitatem, iudicia religionem amiserant, in comitiis ambitus et vis omnia valebat, antiqua reipublicae disciplina casum minitabatur (3). Quae mala ne nimis moleste ferret, cum recordatio rerum a se praeclare gestarum effecit: tum vero quod otium a caussarum defensione sibi supererat, id omne in philosophiae et li-

(1) Vid. *ad Div. l.* 1. *ep.* 7. et *ep.* 9. *media*, ubi sic ait: „ Hic meae vitae cursus offendit eos fortasse, qui splendorem et speciem huius vitae intuentur, sollicitudinem autem et laborem perspicere non possunt".

(2) Hac de re queritur *ad Div. l.* 7. *ep.* 1.

(3) Vid. *ad Att. l.* 4. *ep.* 10, 15, 16, 18. *ad Div. l.* 1. *ep.* 8. *l.* 7. *ep.* 1.

litterarum studiis consumsit (1). Itaque circa illud tempus praeter hos libros et complures orationes egregias elaborati ab eo sunt *libri Augurales*, *de Legibus*, *Oratoriae partitiones*, *Brutus*. Quo magis mirandum est, eum plurimis occupationibus distractum (2) his tamen *de Oratore* libris tantum operis et studii impendisse.

Quaerit autem in iis de *summo illo et perfecto Oratore*, qualem sibi mente et cogitatione informaverat: eiusne facultas in quodam ingenii atque exercitationis genere ponenda sit, ut fuit opinio Quincti, ad quem libri inscripti sunt (3); an contra arte et rhetorum praeceptis formetur, ut plerique Graeci putabant; an denique e varia maximarum rerum cognitione vera demum efflorescat eloquentia. Sententiam hanc, ut postea demonstrare conabimur, ipse tuetur, ac totus in eo est, ut ostendat nullam artem, quae modo ad hominum vitam pertineat, Oratori ignotam esse debere, et praesertim philosophiam, quam initio cum eloquentia coniunctam Socratici

(1) Vid. *ad Att. l.* 4. *ep.* 10, 16. et *de Or. l.* 1. *c.* 1.

(2) Vid: *ad Att. lib.* 4. *ep.* 16 *init.* et *ad Div. l.* 1. *ep.* 9.

(3) Vid. *l.* 1. *c.* 2.

tici ab ea disfociaverint, incredibilem illi fructum afferre, ut fine hac omnino confistere nequeat. Hoc univerfi operis fundamentum de industria tractat libro primo, per elegantem difputationem inferit duobus reliquis. Hi porro praecepta continent, quibus fingulae oratorii muneris partes inftruuntur (1), non rhetorum illo, fed philofophico, et Aristoteleo more, ut ipfe fignificat *ad Div. l.* 1. *ep.* 9. (2). Cum autem omnis eloquentia et rebus et verbis contineatur, in priore quidem genere explicando istam mihi laudem quaefivisfe videtur, quod nemo ante fe illam partem Latino fermone pertractaverat (3). De cunctis orationum generibus illud in primis tamquam difficillimum complexus est, quod in iudiciorum disceptationi-

(1) De hac operis divifione vid. ipfe *ad Att. l.* 4. *ep.* 16, quam nostro argumento inprimis utilem faepius laudo.

(2) Se in horum librorum confilio Aristotelem fecutum esfe refert etiam *de Divin. l.* 2. *c.* 1.

(3) Vid. *de Or. l.* 3. *c.* 24, qui locus ipfius Ciceronis gloriam haud obfcure contineat. Id certe non alienum est ab eius ingenio. Ita fe primum fuisfe, qui philofophiam Latinis litteris illustraret, faepius praedicat. *Tusc. l.* 1. *c.* 1—4. *Off. l.* 1. *c.* 1. *de Div l.* 2. *c.* 1.

nibus versaretur; addidit quaedam de suasionibus, laudationibus, et historia conscribenda.

§ II.

De eorumdem librorum forma.

Antiquissima Graecorum philosophia cum maximam partem brevibus sententiis, acute dictis vel etiam versibus contineretur, Socrates novam viam induxit per mutuas interrogationes et colloquia veritatem investigandi. Cuius morem Plato scriptis suis exprimens inventor et princeps fuit harum disputationum, quae *dialogi* vocatae sunt (1). Sublimiore ipsius ingenio et imitatione veterum Atticarum tragoediarum et comoediarum effectum videtur, ut color quidam poëticus in iis appareret. Platonem imitati sunt Aeschines Socraticus, Aristoteles, Xenophon aliique multi Philosophi, in primis vero Academici, quorum rationi de nulla re affirmandi, sed, quid probabile esset, exquirendi, haec forma mirifice congruebat. Cicero ut universam Graecorum philosophiam in Latium intulit, ita hunc morem primus suis hominibus ostendit. Ita-

(1) Vid. Cic. *de Or. l.* 1. *c.* 11.

Itaque in omnibus eius, quae superſunt, operibus philoſophicis vel ipſe cum amicis, vel alii inter ſe disputantes inducuntur (1), praeter ſolos libros *de Officiis*, quorum inſtitutum aliam rationem ſuadebat, et librum *de Fato*, ubi ne idem faceret, caſu quodam impeditus est, ut ipſe narrat *cap.* 1. Postquam intimam philoſophiae cum eloquentia cognationem perſpexisſet, has eadem quoque ratione tractandas cenſuit. Magnam igitur partem ſcriptorum rheticorum dialogis complexus est, quo ſuavius in hominum animos irreperent, alienos a ſolita rhetorum ieiunitate.

Duo dialogorum genera distinguunt, alios *comicos*, in quibus res non narratur, ſed tamquam facta proponitur, quo de numero ſunt Ciceronis *Tusculanae quaestiones*, *Cato maior*, *Laelius*, et *Oratoriae partitiones*; alios historicos, quibus *inquam* et *inquit* interpoſito colloquentium ſermones referuntur, cuius generis ſunt hi ipſi *de Oratore* libri. Iterum in dialogis vel breviter interrogando et reſpondendo cuiusque ſententia profertur, ut in *Orat. partit.* vel per-

(1) Se hunc morem pristino tempore, illum potius posteriori aetate ſequi ſolitum fuisſe ſcribit *ad Att. l.* 13 *ep.* 19.

perpetua oratio singulis tribuitur (1). Interiectum locum obtinet nostrum opus, in quo colloquentes ita longiore sermone utuntur, ut tamen alter alterum saepius excipiat et interpellet. Omnes fere dialogos proöemiis instruxit, in quibus incredibilem elegantiam et varietatem observare licet. Ea enim plerumque ita sunt composita, ut aliquod argumentum non magis arripuisse, quam alia de causa vel quadam temporis opportunitate in id incidisse videatur. Saepe dialogos incipit ab eius rei commendatione, de qua disputaturus est, ut nostri operis librum primum. Nonnunquam orditur ab alicuius viri laude, cuius virtutes minus cognitas ut patefaciat, se illum librum composuisse fingit. Exempla vid *l.* 2. *de Or.* et *Acad. l.* 4. Tertii *de Oratore* libri introitu deflet miseras mortes eorum, quos in superioribus colloquentes fecerat. De quibus idcirco Scaevola praetermissus videtur, quod is senex sua morte defunctus est, vid. *Lael. c.* 1. Vix opus sit notasse, sermones hos non ab ipsis habitos, sed a Cicerone fictos esse, quamquam eorum, quibus tribuuntur, personis egregie convenientes, quem morem significat *Cat. c.* 1. et *ad Div. l.* 9. *ep.* 8. Universe de dia-

(1) Hoc Ciceroni est *rhetorice* disputare, cum illud alterum *dialectice* dicat *de Fin. l.* 2. *c.* 6.

dialogorum apud veteres origine et usu eximie disputat Clar. Wyttenbachius in Epistola ad Clar. Heusdium, huius *Specimini Critico in Platonem* praemissa. Vid. etiam *Heineccius Fundam. Stili cult. p.* 275 — 286.

§ III.

De hominibus, qui loquentes inducuntur.

Quod Cicero *Laelii c. primo* memorat se et in hoc et in illo *de Senectute* libro sermonem iis potissimum personis tribuisse, quibus maxime convenire videretur, id pari iure dici potest in his *de Oratore* libris. Ut enim illic Catonem de senectute, de amicitia Laelium disputantem audimus, ita hic de Oratore copiose disserunt Crassus et Antonius, ad quos istius temporis homines eloquentiae principatum deferebant. De his et ceteris, qui colloquio interfuerunt, tantum mihi dicendum videtur, quantum ad hunc ab iis habitum sermonem illustrandum opus sit.

Principem in disputatione locum tenet L. Licinius Crassus, de cuius patre ambigitur, cum Pighius eum P. Licinium Crassum Mucianum fuisse dicat (1), alii Crassum illum, qui Pontifex

(1) Pighium nummorum veterum fide refutat Valens

fex maximus idemque conful adverfus Aristonicum profectus est. Patris autem, quicunque ille fuerit, fummo ftudio educatus (1) et a Q. Scaevola eodem, qui hic inducitur, ius civile edoctus (2) valde adolescens forum capesfivit inclaruitque C. Carbonis accufatione (3). Hinc per folitos honorum gradus (4), quibus cenfuram quoque et tribunatum plebis adiunxit, ad confulare fastigium evectus est. Cenfor cum Cn. Domitio Aenobarbo, in quem in eodem magistratu celeberrimam orationem habuit (5), omnes rhetores edicto fuo fustulit offenfus hominum impudentia (6). Hanc enim ab Oratore maxime alienam putavit, cum in ipfo mirificus esfet pudor (7), quem et Cicero fermone eius exprimit *lib.* 1. (8). Quantus Orator fuerit, egre-

lens *de Famil. Rom.* qui tamen et fe cum Anf. Augustino illius patrem ignorare fatetur.

(1) *De Or. l.* 3. *c.* 20.

(2) *Ib. l* 1. *c.* 10, 55.

(3) *De Or. l.* 3. *c.* 20. *Off. l.* 2. *c.* 13.

(4) De quaestura vid. *de Or. l.* 1. *c.* 11. *l.* 3. *c.* 20; de aedilitate *Off. l.* 2. *c.* 16. *de Or. l.* 3. *c.* 24.

(5) Vid. *Ern. clavis Cic. V. Cn. Domitius.*

(6) *Suet. de cl. Rhetoribus c.* 1. *Cicero de Or. l.* 3. *c.* 24. *Dial. de caufis corruptae eloquentiae c.* 35.

(7) *De Or. l.* 1. *c.* 26. *Pro Font. c.* 7.

(8) *c.* 24, 30. *l.* 3. *c.* 9, 49.

egregie describit idem cum alibi tum *Bruto c.* 38, 39, 43–45, ubi simul honores ab eo gestos cum annorum notatione persequitur. Praecipua eius laus in elocutione et verborum delectu cernebatur, erat in eo sapientia (1), maturitas (2), gravitas, addita tamen leporis iucunditate (3). Eloquentiam eius praesertim illustravit causa Curii, quam Cicero non tantum in his libris, sed et *Orat. pro Caecina c.* 18. *Brut. c.* 39. summa laude memorat.

Huic intima familiaritate coniunctus fuit M. Antonius triennio ipso (5), vel quadriennio (6) maior, quem tribunum plebis, quaestorem, praetorem fuisse, refert *Valens Fam. Rom. tom.* 1. *p.* 79 *sq.* Censor manubiis imperatoriis ornavit rostra (6); post consulatum, quem cum A. Albino gessit, proconsul Ciliciae praefuit (7). In quo Ciceronis mihi iudicium laudandum videtur, quod non rhetoribus Graeculis vel

(1) *De Or. l.* 3. *c.* 22. et *in Pis. c.* 26.
(2) *Dial. cit. c.* 26.
(3) *De Or. l.* 2. *c.* 56. *Off. l.* 1. *c.* 30, 37. *Ad Div. l.* 9. *ep.* 15.
(4) *Brut. c.* 43.
(5) *De Or. l.* 2. *c.* 89.
(6) *De Or. l.* 3. *c.* 1.
(7) *l.* 2. *c.* 1.

vel hominibus quibusdam de plebe, sed viris summis et in luce versantibus omnem hunc sermonem tribuit, eoque ipso rei de qua disserunt, gravitatem ostendit. Audiverat Antonius Athenis, Rhodi, et in Asia summos rhetores (1), legerat scripta Graecorum (2), in primis Aristotelis, quem et dicendi genere erat imitatus (3). Vel sic tamen fuit artis dissimulator (4). ita maiorem suae orationi fidem conciliari existimans, si omnis doctrinae suspicio abesset; quam personam Cicero in hoc opere egregie servat, ut *l.* 1 *c.* 48 *l.* 2. *c.* 7. 89. Iuris autem civilis cognitionem semper neglexit (5). Oratoria eius facultas ita cum Crasso comparabatur, ut tamen aliarum rerum laus Antonio data sit. Hic enim inveniendi acumine, argumentorum dispositione, contentionis vi maxime excelluit (6). Fatetur *l.* 2. *c.* 34. se verborum ornatum non nimis curare, quam rem Cicero confirmat *Brut.* *c.* 37. Commentarii cuius

(1) *l.* 1. *c.* 18—21. *l.* 2. *c.* 21.
(2) *l.* 2 *c.* 14.
(3) *l.* 2. *c.* 10, 36, 38.
(4) *l.* 2. *c* 80. *Quinctil* *l.* 2. *c.* 17.
(5) *De Or. l.* 1. *c.* 37, 38. 58. *Brut. c.* 59.
(6) *De Or. l.* 2. *c.* 28, 42. *Brut. c.* 37, 38. *Tusc. l.* 2. *c.* 24.

ıusdam, in quem ille sua observata de dicendi ratione retulit, Cicero meminit *de Or. l.* 1. *c.* 21, 47, 48 *Or.* 5. libellum vero sane exilem vocat *Brut.* 44. Praeterea nihil scriptum reliquit, ne orationibus quidem, quas habuit, scripto consignatis; cuius rei causam refert *Cic. pro Cluent. c.* 50. Erat enim prudens Orator, nihil tam fugiens, quam ne aliquando causae suae obesset (1).

Q. Mucius Scaevola augur filiam Crasso uxorem dederat (2), cum ipse gener esset C. Laelii (3), quocum in Ciceronis libro huius nomen prae se ferente colloquens inducitur. „ Is, „ ut ait Cicero *Brut.* 26. in oratorum numero „ non fuit; iuris civilis intelligentia atque omni „ prudentiae genere praestitit". Eiusdem comitas laudatur *Brut.* 58 *de Orat. l.* 1. *c.* 9. *init. ad Att. l.* 4. *ep.* 16. ubi „ ioculator ille senex," dicitur. Hinc non tantum ipse Cicero adolescens in senis disciplinam traditus fuit, sed eius domus quotidie a compluribus consulendi causa celebrabatur (4). Suae artis studium Scae-

vo-

(1) Hoc ipse de se dicit *l.* 2. *c.* 72—76. Crassus *l.* 3. *c.* .

(2) *l.* 1. *c.* 7, 9. *l.* 2. *c.* 6.

(3) *l.* 1. *c.* 9, 13. *Brut. c.* 26. *Laet. c.* 1.

(4) *Phil. Or.* 8. *c.* 10. *de Or. l.* 1. *c.* 45.

vola in his libris ita sermone exprimit (1), ut tamen oratio ne durior fiat saepius id repetendo. Honorum ab eo gestorum vix ullam mentionem invenio, nisi quod praetor Rhodum venit, consul cum L. Caecilio Metello de Dalmatis triumphavit (2). In philosophia Stoïcos secutus est, inprimisque fautor fuit Panaetii (3), ad quem audiendum credibile est eum, sicut Fannium, soceri instituto perductum esse (4).

De C. Iulio Caesare nihil fere memoriae est proditum praeter singularem eius leporem et facetias, quibus omnes facile vicit. In eo Ciceroni fuisse visum est, ut ipse scribit *Tusc. l.* 5. *c.* 19. „ Specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis". Vid. praeterea *Brut. c.* 48. *Off. l.* 1. *c.* 30, 37. *de Or. l.* 2. *c.* 23, 54. *l.* 3. *c.* 8.

Huius frater fuit Q. Catulus, qui videtur per adoptionem e Iulia gente in Lutatiam transiisse. Certe summa in familia natum eum dicit *Cic. pro Planc. c.* 5. Is non magis honorum gestorum dignitate (5), quam sapientiae et sanctitatis fa-

(1) *l.* 1. *c.* 10.

(2) *l.* 1. *c.* 17. *Eutrop. l.* 4. *c.* 23.

(3) *l.* 1. *c.* 10, 11, 17.

(4) *Brut. c.* 26.

(5) Vid. praeter loca in clavi allata *pro Rab. c.* 7. *Eutrop. l.* 5. *c.* 1, 2.

fama floruit (1). In literis multum profecerat, quod Cicero his libris exprimere cupiens, frequenter eum de philosophorum scriptis et antiquitatis memoria disserentem facit, ut *l.* 2. *c.* 18, 36, 37. *l.* 3. *c.* 32. Eamdem laudem ceteri Catulo tribuunt *l.* 2. *c.* 35. *l.* 3. *c.* 6. Orator fuit purus, lenis, placidus, maxime excellens bene Latine loquendo et suavi literarum pronuntiatione (2).

C. Cotta Ciceronis amicus eidemque Academiae studio deditus (3), hunc illi sermonem retulisse fingitur. Hic eloquentiae spem, quam adolescens de se excitaverat, postea minime fefellit, quippe quem Cicero *pro Caec. c.* 33. vocat „ hominem disertissimum nostrae civitatis". Cottae dicendi genus placuit limatum, acutum, subtile, remotum a vehementi illa contentione, docendis auditoribus, quam permovendis, aptius (4). Tribunus plebis per invidiam civitate eiectus (5), deinde restitutus (6) et postea consul

(1) *Pro Planc. c.* 5. *pro Mur. c.* 17. *pro Rab. c.* 9.

(2) *Brut. c.* 35, 74. *Off. l.* 1. *c.* 37. *de Or. l.* 2. *c.* 7, 57. *l.* 3. *c.* 8, 11.

(3) *l.* 3. *c.* 36. *de Nat. D. l.* 1. *c.* 6, 7.

(4) *l.* 2. *c.* 23. *l.* 3. *c.* 8. *Br. c.* 55, 92.

(5) *l.* 3. *c.* 3. *Brut.* 88, 89.

(6) *Brut. c.* 90. Hoc effecisse videtur Sulpicius le-

ful factus e consulatu Galliam obtinuit, unde triumphum deportare frustra conatus est (1). Fuit etiam pontifex, ut patet e libris Ciceronis *de Natura deorum*, quorum *l.* 2. *c.* 67. „ princeps civis et pontifex" dicitur.

Cum eo comparabant, quamquam longe diverso dicendi genere utentem, P. Sulpicium, qui natura ipsa ad eloquentiam factus videbatur (2). Magistrum sibi potissimum elegerat Crassum, Cotta magis Antonium sequente (3). Utrumque Cicero laudat *Brut. c.* 49, 56, 88. de qua tamen laude nonnihil detrahere videtur *ib. c.* 86. Contemsit philosophiam et iuris cognitionem (4). Ingenio cum esset ferociore, non tantum adolescens accusando, quam defendendo, suam eloquentiam illustrare maluit (5), sed et postea tribunus pl. multa seditiose in republica gessit. Quam ipsam ingenii vehementiam orationis genus secutum est, quod fuit grande, concitatum, vi et copia verborum excellens.

lege lata de exsulibus revocandis. Vid. *ad. Her. l.* 2. *c.* 28. et *Daceria ad Eutr. l.* 5. *c.* 4.

(1) *Brut. c.* 92. *In Pis. c.* 26.

(2) *l.* 1. *c.* 22, 29. *l.* 2. *c.* 21. *l.* 3. *c.* 8.

(3) *l.* 1. *c.* 21. *l.* 2. *c.* 21. *Brut. c.* 55.

(4) *l.* 3. *c.* 30. *Brut. c.* 59.

(5) *Ern. Cl. Cic. V. Norbanus.*

lens. His vero praecipuam laudem addebat actio, quae si in vocem et gestum dividatur, utraque parte Sulpicius praestitit (1); quamquam plene loquendi studio nonnunquam in vitium incidit, ut vasto oris sono literas pronuntiaret, quo nomine notatur a Crasso *l.* 3. *c.* 12.

§ IV.

De tempore et occasione, qua colloquium habitum fingitur.

C. Gracchus lege Sempronia iudicandi potestatem a senatu ad equites traduxerat. Quorum acerbitas cum Patribus esset invisa, M. Livius Drusus tribunus pl. propugnator illi ordini exstitit, eique iudicia restituere conatus est. Quo facilius, quod vellet, assequeretur, Italiae populos spe civitatis obiecta sollicitavit; atque haec fuit origo belli Marsici, cuius flamma brevi post Italiam incendit. Ab equitum parte vehementissime stabat alter consulum L. Marcius Philippus, cuius consulatus, quem cum Sex. Iulio Caesare gessit, incidit in A. U. C. 662. e computatione Ernesti *Cl. Cic. V. Marcius.* Hoc anno ab iis, quos diximus, colloquium de Orato-

(1) *l.* 3. *c.* 8. *Brut.* *c.* 55.

tore habitum fingit Cicero. Convenit locus *ad Att. l.* 13. *ep.* 19, ubi fcribit fe puero hunc fermonem induci. Natus autem A. U. C. 647 tunc 15 annorum aetatem attigerat. Conf. *Cl. Wytt. vita Ruhnk. p.* 282.

Isto fcilicet tempore omnes, quos disputantes inducit, vel in amplisfimo reipublicae loco erant conftituti, vel incunte aetate praeclaram de fe fpem ostendebant. Crasfus dignitati ex ceteris fummis honoribus perceptae proximo anno cenforium decus adiecerat, annumque fere quinquagefimum agens (1) omnibus iam fumma, quam tenebat, auctoritate dignus videbatur. Eloquentiae quoque laus, tot tantisque fpeciminibus et hominum iudiciis comprobata, merito hanc ei perfonam imponebat, ut dicendi praecepta traderet. Antonius confularis viri nomen fplendida rerum in civitate gestarum memoria facile tuebatur. Scaevolae domo, tamquam oraculo quodam, omnes cives refponfa petebant; quod quantum fenectutis ornamentum illis temporibus habitum fit, C. Drufi, Ti. Coruncanii, aliorum fenum a Cicerone laudatorum exempla unum quemque docebunt (2).

Tres igitur hi confulares fub finem menfis Sex-

(1) *l.* 3. *c.* 24. *Brut. c.* 44.
(2) *l.* 3. *c.* 33. *Tusc. l.* 5. *c.* 38. *Cat. c.* 9.

Sextilis (1) turbarum ſtrepitum et ludorum pompam effugientes in Crasſi Tusculanum ſeceſſerant, ut otio tantis viris digno indulgerent. Solebant adolescentes, eloquentiae ſtudioſi, ad aliquem clarum oratorem ſeſe applicare, cuius non modo forenſem uſum imitarentur, ſed et quotidiano ſermone excipiendo praecepta ſibi peterent (2). Ita quoque Sulpicius (qui nondum ſuas ingenii dotes in reipublicae perniciem converterat) et Cotta, uterque iam tum dicendi laude florentes cum Craſſo exierant, a quo talem disputationem elicere frustra ſaepius fuerant conati (3). Hic quomodo colloquium exorſus ſit, eleganter Cicero exponit *l.* 1. *c.* 7, 8. Sermoni, qui libro primo continetur, finem facit discesſus Scaevolae, de cuius cauſis vid. *ad Att. l.* 4. *ep.* 16. Postridie advenisſe narrantur Catulus ſenex et Caeſar, quorum ille conſulatus et triumphi ante quinquennium acti ſplendore per otium fruebatur. Caeſar autem aedilis deſignatus fuisſe videtur, quem magistratum ſequenti anno gesſit (4). Ab his igitur ſermo reſtituitur, ad cuius initium Ciceroni Gorgiae Plato-

(1) Colligitur hoc e l. 3. *c.* 1.

(2) *Dial. de cauſ. corr. eloq. c.* 34.

(3) *l.* 1. *c.* 21, 30.

(4) *l.* 3. *c.* 24. *Brut.* 89.

tonici principium ob oculos fuisse puto. Colloquium, in fine libri secundi requiescendi causa abruptum, deinde instauratur, et inter eosdem ad finem usque pertexitur.

§ V.

De dicendi genere et colore, quo Cicero his in libris utitur.

Cicero novam dialogorum formam, quam primus hoc opere rhetoricae induxerat, orationis iucunditate commendare voluit. Itaque maior etiam his, quam illis de philosophia libris, elegantia inest. Neque tamen ideo gravitatem et diligentiam argumento dignam minus curavit. In quo bene existimando huc mihi attendendum videtur; aliam esse rationem proöemiorum, in quibus Ciceronem ex ipsius persona loquentem audimus; aliam disputationis, qua Crassus, Antonius, Caesar suam de dicendi arte sententiam explicant; aliam denique luminum et ornamentorum, quibus ea passim abrupta distinguitur. In proöemiis solitum illud copiosum et grave dicendi genus Ciceronianum, in libri tertii praefatione oratoria quoque regnat sublimitas. ipsa disputatio puro et aequabili filo procedit, Interdum altius exsurgens (ut *l.* 1. *c.* 8. *l.* 2. *c.* 8,

8, 9.), ea vero, quae tractat, ita accurate perſequens, ut tamen rhetorum ſubtilitatem effugiat. Faſtidii vitandi cauſa, non ubique praeſcriptum ordinem ſervat, ſed ſaepe ſuum argumentum relinquens talia interſerit, de quibus poſtea dicendi locus fuisſet, in quae vero tum caſu incidisſe videatur. Ita Crasſus *l.* 1. *c.* 25, 26. cum dicere coepisſet de naturae munerum necesſitate, repente quaſi Q. Varii mentione abductus, delabitur in aliam diſputationem de oratorum paucitate et pudore, quo eos ad dicendum accedere oporteat. Longior parentheſis orationem paulo confuſiorem reddit *l.* 2. *c.* 30 *ſqq.* *l.* 3. *c.* 27 *ſqq.* et alibi; de quibus locis planius nobis fiet, ſi univerſae diſputationis ſeriem illuſtrando ad ea pervenerimus. Aliquando etiam, quod diſputantes ſe praetermittere vel differre ſimulant, id tamen explicant quaſi obiter tangendo, ut laudationes *l.* 2. *c.* 11, hiſtoriam *ib.* *c.* 15, Latine et plane dicendi facultatem *l.* 3. *c.* 10. Praecepta autem copia exemplorum, praeſertim a Romanis petita, et aptisſimis comparationibus illuſtrantur. Comparatio elegans et ad rem valde appoſita invenitur *l.* 1. *c.* 33. „ Ut concitato navigio" etc. nec non *c.* 16. *in fine*, *l.* 2. *c.* 16. et *c.* 72, ubi Antonius ſuum munitum dicendi genus comparat fugae, quae fiat non modo non abiecto, ſed ne

re-

reiecto quidem scuto, denique *l.* 3. *c.* 19. *initio.* Atque haec de corpore ipsius disputationis. Ea per crebra locorum intervalla, festivitate quadam conditur, quae hos libros etiam a dicendi studio alienis iucundos reddat. In narranda singulorum dialogorum occasione et exitu insignis conspicitur elegantia, quo in genere liber secundus prae ceteris elucet. Plurima quidem ornamenta suppetebat ipsa dialogorum forma, qua libri conscripti sunt; ut ubique viros principes et omni artium humanitate excultos colloqui audias. Quanta suavitas apparet in laude, quam alter alteri modo aperte tribuit; ut Antonius Crasso *l.* 2. *c.* 28, 56, 74, 89, eidem Cotta *l.* 1. *c.* 22, 35, Crassus-Scaevolae *l.* 1. *c.* 24: modo quasi obiter adspergit ut *l.* 1. *c.* 10: „ nisi hic in tuo regno essemus", *c.* 41. „ sed „ o Dii immortales" etc. *c.* 48. *init. l.* 2. *c.* 18. in fine. Quod ipsum etiam efficitur vel exceptione, ut *lib.* 1. *c.* 9, 38. *in. c.* 43, vel exemplis ab eo ipso, qui laudetur, petitis, ut *l.* 1. *c.* 14, 15, *l.* 2. *c.* 54, 55. Nec minore urbanitate colloquentes istam a se laudem depellere suamque imperitiam excusare solent. Exemplo sint *l.* 1. *c.* 24, 48, *l.* 2. *c.* 4, 42: „ Vide „ quam sim" etc. 45; ubi Antonius Crassum se lusisse dicit, cum illa magnifica praedicaret; quod idem de Catulo Crassus ait *c.* 57. in

in fine. Vid. porro *c.* 73. *init.* *l.* 3. *c.* 49. Quanta comitate se invicem interdum reprehendunt! ut Crassus Antonium *l.* 1. *c.* 62. Sulpicium *l.* 3. *c.* 12. Iocis quoque et ironiis, quibus passim indulgetur, nihil festivius excogitari potest. Vid. *l.* 1. *c.* 29, *l.* 2. *c.* 7, 10, 33, 47. (ubi Antonius ipse de se: „ bonus ego videlicet atque eruditus magister") item *c.* 90. Nonnunquam iucunda disputatio de aliis rebus intexitur, ut de Sophistis *l.* 1. *c.* 22, de otio *l.* 2. *c.* 6.

§ VI.

Partitio huius libelli.

De his igitur libris Amplissima Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Facultas in Academia Rheno-Traiectina e Benignissimi Regis decreto dissertationem postulat eique bene conscriptae praemium honorificentissimum proponit, qua *ex iis*, *quae in hoc opere a Crasso*, *Antonio*, *Caesare*, *aliis*, *de eloquentia disputantur*, *ipsius efficiatur Ciceronis de perfecto Oratore sententia.* Quod opus ego cum pro tenui facultate aggredi ausus sim, duo potissimum a me requiri video. Namque non tantum ipsa Ciceronis de Oratore sententia proponenda videtur, sed et via quaedam et ratio ostendenda,

qua

qua ad eam indagandam procesferim, ut et quid Cicero fenferit, intelligatur, et quomodo disputationibus illud implicaverit. In duas igitur partes hanc fcriptionem digerendam putavi, quarum

Prima nonnullas continebit obfervationes, quarum ope ex iis, quae in his libris disputantur, ipfius Ciceronis fententia elici pofsit.

Altera parte eius fententiam, e Crasfi ceterorumque disputationibus derivatam, artis cuiusdam forma complexus exponere conabor.

Quod vero Logici vetant, ne partes nimium magnitudine differant, in eo hic ipfius inftituti rationem excufo, quae poftulare mihi vifa est, ut parti fecundae, quae alteri tamquam aedificium fundamentis infisteret, maior asfignaretur amplitudo.

PARS

PARS PRIMA.

QUAE CONTINET

NONNULLAS OBSERVATIONES, QUARUM OPE EX IIS, QUAE IN HIS LIBRIS DISPUTANTUR, IPSIUS CICERONIS SENTENTIA ELICI POSSIT.

CAPUT PRIMUM.

SERIES DISPUTATIONIS, QUA CICERO HIS IN LIBRIS UTITUR, ILLUSTRATUR.

Cicero disputationem, quae his libris continetur, frequenti digresſionum et parentheſium uſu ſic abrumpit, eiusque capita et exitus ſaepe ſic occulit, ut prima vice legenti aliquanto ſit difficilius, quid ille voluerit, quomodo ab alio ad aliud transierit argumentum, intelligere. Hinc eius ſententiae cognoscendae profuturum exis-

existimavi, si, tota disputatio quo ordine procederet, percurrendo illustraretur.

Libro primo colloquium incipit a Crasso laudante summam Oratorii muneris excellentiam, quippe quod (praeter ceteras laudes) cum in civitatibus constituendis et conservandis plurimum valeat, tum in omni sermone copiosissime versetur. c. 8. Utrumque Scaevola negat, de illo superiore docens et sine eloquentia maximam civitatem esse conditam, et illam saepe reipublicae damnum attulisse, et a plurimis oratoribus claris abesse rerum civilium cognitionem. Alterum item, quod Crassus Oratori dedit, ille philosophorum esse proprium contendit, eiusque tantum esse in iudiciis, in senatu, in concionibus probabiliter posse loqui. c. 9, 10. Huic Crassus respondet, cuius disputationis haec sit summa: Oratoris proprium est *bene dicere;* ut non tantum aliis studiis dediti, si de sua arte ornate dicant, eam facultatem ab Oratore mutuati sint; sed et hic, si ad alienum artificium suam dicendi adhibuerit vim, melius de illis rebus dicere possit, quam ipsi earum artifices. Sin autem ad summam illam perfectionem adscendere cupiat, varia plurimarum rerum cognitio ei adesse debet. Ea quidem philosophiae pars, quae est de vita et moribus, Oratori tota perdiscenda est, cum in animorum motibus exci-

citandis et sedandis praecipue dominetur eloquentia. Praeterea omnibus artibus libero dignis perpolitus esse debet. *c.* 11—17. Talem Oratorem cum in rerum natura consistere neget Scaevola, refellitur a Crasso. *c.* 17. Hic Antonius postquam aliquot philosophorum sententias exposuit (*c.* 18–21.), suam ipse opinionem profert *c.* 21, quae cum verbis differat, re cum Crasso convenire videtur: eloquentis esse omnes omnium rerum, quae ad dicendum pertineant, fontes animo ac memoria continere: quod etiamsi in tantis occupationibus difficile sit (cf. *c.* 18. *init.*) non tamen desperandum esse talem Oratorem aliquando posse exsistere. Cum autem sibi a philosopho quodam persuasum dixerit, nullam esse artem dicendi (*c.* 20.) novam hinc disputationem Crassus orditur *c.* 23, qui artem ita retinet, ut tamen alia maiora censeat. Naturae quidem primas tribuit, cuius dona in vero oratore (quem propter muneris difficultatem semper timide ad dicendum accedere oporteat, *c.* 26, 27) summa requirantur, ut bene perspiciendum sit, num quis ad eloquentiam aptus esse videatur. *c.* 25—30. Praeterea studium requirit, et suo exemplo allato viam tradit, qua formandum putet Oratorem. *c.* 30—35. Ponit eam in arte, exercitatione et cognitione variarum rerum, in quibus hic philosophiam ideo prae-

praetermittere videtur, quod eam ſupra (*c.* 11—17.) copioſe commendaverit. Hiſtoriae vero, iuris civilis, aliarum rerum mentione facta, occurritur ei a Scaevola, qui illas ab Oratoris inſtrumento ſegregandas cenſet *c.* 36. quem Craſſus refellens *c.* 36—47. Oratoris, qui ius civile negligat, primo culpat impudentiam *c.* 38—41, deinde inertiam *c.* 41—45, denique id ſtudium ſummam dignitatem afferre docet *c.* 45. Porro iuris publici et antiquitatis cognitionem Oratori perfecto neceſſariam defendit *c.* 46. Antonius ea, quae Craſſus de arte breviter percurrerat, latius explicaturus initium facit a definiendo Oratore, in quo, ſuum refellendi morem ſecutus, Craſſum reprehendit. *c.* 48—51. Hinc delabitur in longam diſputationem id agens, ut oſtendat nec philoſophiam Oratori neceſſariam eſſe, imo ſaepe ei nocere *c.* 51—55. nec ius civile, hiſtoriam aut antiquitatem ei eſſe perdiſcendam, quippe quae nimium temporis de dicendi ſtudio et exercitatione detrahant. *c.* 55—62.

Libro ſecundo Antonius diſſerere de arte pergit, cui etſi parum tribuat, eſſe tamen quasdam obſervationes arbitratur, e quibus ars quaedam poſſit effici. *c.* 7, 8. Deinde ſuam ſententiam de Oratoris munere et officio, libro ſuperiore declaratam, hic plane immutat, et Craſ-

ſo

ſo asſentitur, eius propriam esſe orationem gravem et ornatam de omni re, quae ſic dici debeat. *c.* 8, 9. Porro quam artis distributionem a Graecis acceptam Crasſus protulerat, eam ita perſequitur, ut quae ſibi placeant, retineat, quae minus necesſaria videantur, reprehendat, atque per frequentes digresſiones alia maiora adiiciat. Eo enim conſilio totum illum Crasſi de arte locum (*l.* 1. *c.* 31, 32. *init.*) a Cicerone inductum arbitror, ut capita quaedam et certum ordinem haberet, ad quem hoc et ſq. libro ſingula referret; ſimul etiam ut quid de rhetorum praeceptis ſtatueret, intelligi posſet. Antonius igitur primam quaestionum partitionem in duo genera repetit, quorum alterum rurſus in tria dividatur. *c.* 10. Tertium vero, quod rhetores in laudationibus ponebant, praeceptis inſtrui minus necesſarium putat. *c.* 11, 12. Similiter de historia (cuius ipſius historiam per parentheſin explicat ſuumque Graecarum literarum ſtudium excuſat *c.* 12—15), de aliis Oratorum officiis, denique de infinita quaestione nihil praecipi demonſtrat. *c.* 12—16. Neque hoc necesſarium esſe, ſi difficillimum genus, quod in cauſarum contentionibus verſetur, traditum ſit: quam ſententiam contra Catulum tuetur. *c.* 16, 17. Iam vero (postquam Graeculos perſtrinxit eorumque praeceptis ſe parum tri-

tribuere declaravit *c.* 18—20.) quomodo tandem Orator ille summus instituatur, exponit. Videndum, quid naturâ possit, si aptus videatur, bonum sibi exemplum eligat, addita exercitatione et stilo *c.* 20 — 24: ubi disputatio de imitationis vi in Graecorum libris conspicua inseritur. *c.* 22, 23. Deinde quomodo caussas tractare debeat, docere incipit *c.* 24: quas primum penitus cognoscat, et, quae sit ambigui caussa, videat. Hic illud e Crassiana distributione assumendo probat, tria esse genera ambigui *c.* 24, 25; secundo autem genere scripti quoque controversiam complectitur. *c.* 26. Praeter caussae probationem Oratori duo imponit, ut et eos, qui audiant, sibi conciliet, et eorum animos commoveat: caussae vero defensioni cum duplex argumentorum genus subiectum sit, quod utrumque et rerum inventione et dicendi ornatu indigeat, novam hinc universi muneris Oratorii divisionem inducit. Quaerendum enim statuit, primo quid, deinde quomodo dicamus. *c.* 27. Harum partium primam sibi sumit, quam sua consuetudine exponenda illustret, alteram Crasso relinquit libro tertio tractandam. Redit igitur ad caussae probationem per argumenta, quae ex certis locis semper paratis in omnem caussam afferre, non singulis caussis seposita e rhetorum praeceptis depromere opor-

oporteat, c. 30 — 35. Hic cum naturam causae videre iusserit, quasi in parenthesi notat istorum magistrorum imperitiam, qui cum duo genera causarum ponant, alterum dicant certis personis et temporibus definiri. c. 31 — 34. Deinde reversus ad argumentorum inventionem tria, quae huc faciant, enumerat; quorum maxime laudata *diligentia* parum auxilii in *arte* ponit, idque demonstrat exemplo philosophorum, qui sine dicendi praeceptis ingenio tantum et diligentia copiam argumentorum sibi comparent. c. 35. Quod cum de Aristotele Catulus negaverit, incidit in locum de Graecarum literarum specie vitanda, ubi mentione facta de tribus philosophis, quid illi attulerint arti dicendi, inquirit. c. 36 — 39. Illa vero argumenta e duobus locorum generibus sumi ostendit, eosque breviter persecutus c. 39 — 40. de tractatione quaedam addit. c. 41. Hinc progreditur ad duas reliquas partes, quas c. 27. ad Oratoris munus pertinere dixit, collocatione quidem in posterum dilata. c. 42. Quomodo ii, qui audiunt, conciliandi sint, breviter indicat c. 43, quomodo permovendi c. 44 — 47. Haec exemplo suo illustrat c. 47 — 50, quod etiamsi in artis fere loco reponendum censeat (c. 48), tamen praecepta quaedam addit, primum quando animorum concitatione abstinendum sit, deinde quibus rationibus id effici queat. c. 51, 52.

 Utrum-

Utrumque vero genus ut coniungendum, ut in variis orationis partibus adhibendum, ut in adversarios retorquendum sit, docet *c.* 53. Cum autem egregiae sint utilitatis in oratione *facetiae*, Caesar de iis disserere incipit. Quarum duobus generibus positis neutrum doctrina posse tradi ostendit. *c.* 54. Quod cum et Catuli et Crassi exemplo confirmare coeperit, incidit in alia huius facete dicta, non tam ad id, quod posuit, comprobandum, quam potius ad Crassi in hoc genere excellentiam demonstrandam. *c.* 55. Quamvis autem nulla iocorum ars sit, posse tamen eam quoque partem dicendi observationibus illustrari, illi inter se disputant. *c.* 56, 57. Caesar igitur pergit et quinque de risu quaerenda statuit, quorum postquam priora quatuor attigit *c.* 58, 59, quinto loco de facetiarum *generibus* exponit: quas cum supra (*c.* 54.) pro *raritate vel frequentia*, *qua in sermone usurpentur*, distinxisset, hic *materia tenus* in duo genera partitur, quorum alterum sit in re, alterum in verbis *c.* 59—61 (1). Secundum hanc partitio-

(1) Initium *capitis* 61, quod in libris scriptis et editis turbatum videtur, sic transponendum coniicio: „Haec igitur sit prima partitio, quod facete dica- „tur, id alias in re haberi, alias in verbo: facetiis „autem maxime homines delectari, si quando risus „ con-

tionem locos affert, unde risus maxime excitetur. Ubi postquam ex iisdem locis seria et ridicula posse peti ostendit, nonnullaque genera ab Oratoris gravitate segregavit *c.* 61; 62. *init.*, primum ea tractat, quae in verbo sunt posita *c.* 62 – 66, deinde quae in re *c.* 66 – 71. in fine. Sermo iam redit ad Antonium nonnulla monentem de ratione et delectu, quo ea, quorum locos monstraverit, adhibere oporteat. Deinde duo praecipit, alterum, honeste cedere, alterum, cavere, ne quid causae noceamus. *c.* 72. Quod cum Crassus (nisi perfidia) fieri posse negasset *c.* 73, ille quibus modis in id incidamus, ostendit *c.* 74, 75. Crassus (*l.* 1. *c.* 31.) secundum oratoris munus esse dixerat: „inventa non solum ordine, sed etiam momento „quodam atque iudicio dispensare, atque componere". Haec igitur Antonius, *c.* 42 a se dilata, persequitur. Illum quidem rhetorum or-

„ coniuncte re verboque moveatur. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime „ moveant. Sed hoc etc.". Saepe Cicero post alicuius argumenti absolutionem praecedentia breviter complexus ita demum ad alia progreditur, velut supra. *c.* 26. *l.* 3. *c.* 43. Sic quoque, ni fallor, oratio melius procedet, et sqq. „ Sed hoc mementote" etc. aptius cohaerebunt. Haec vero in coniecturae tantum loco reponantur.

ordinem non aspernatur, sed in ipsa natura positum ostendit, alium vero ab Oratorum iudicio proficisci, de quo disserit c. 76, 77. Hinc rursus singulas illas partes, in quas rhetores orationem diviserant, praeceptis instruit. c. 78 - 81. in fine. Omnia vero inveniendi et collocandi praecepta cum praecipue ad iudiciorum contentiones retulerit, iam progreditur ad secundum causarum genus, *suasiones*, quarum alium, quam Crassus, finem statuit, quidque in iis potissimum observandum sit, breviter explicat. c. 81 in fine - 84. Quod c. 11. segregaverat *laudationum genus*, hic tamen attingit, et quibus e locis instrui possit, demonstrat. c. 84, 85. Denique de memoriae artificiosae inventione, utilitate et praeceptis agit. c. 87, 88.

Libro tertio Crassus orationis ornatum expositurus prius ostendit perperam de rebus et verbis separatim praecipi solere. Ut enim rerum universitas unum quoddam sit, ut omnes artes humanae arctissime inter se coniungantur, ut ipsius eloquentiae una sit vis atque natura, sic quoque res et sententias in oratione minime esse seiungendas. c. 5 - 7. Porro praefatur, ut in ceteris artibus, ita in dicendi facultate principes, qui maxime inter se differant, singulos tamen esse laudandos: nec igitur sua praecepta ad omnes eodem modo accommodari posse, sed iis id

a se genus exprimi, quod sibi ipsi maxime probetur. c. 7 — 10. Iam ipsius elocutionis quadripartitam distributionem e l. 1. c. 32 repetit, cuius duo prima etsi se relinquere simulet, tamen breviter exponit, quomodo quidem Latine dicamus, c. 10 — 13, quomodo plane, c. 13. Haec autem nullam efficere admirationem, nisi accedat dictio ornata et apta, qua qui utatur, eum demum esse verum Oratorem. Hinc in eloquentiae laudes evagatur, eamque antiquissimis temporibus cum sapientia et re et nomine coniunctam plurimum in republica valuisse ostendit, quamvis nonnulli potius rerum cognitioni se totos tradiderint. c. 14, 15. Socratem primum eloquentiam a philosophia seiunxisse et familias ab eo profectas omnes ab Oratoris studio abhorrere, praeter Peripateticos et novam Academiam, quarum igitur copiam et vim summus ille Orator sibi adsciscere debeat, c. 16 — 20. Sibi autem quamvis plurimis occupationibus distracto non licuerit omnia illa complecti, tamen se nec philosophis quidquam in disputatione concedere c. 20, 21. et de summi Oratoris perfectione loqui posse, omninoque aliam esse rationem eorum, qui artem aliquam in usum adhibeant, aliam eorum, qui ipsius studio delectati nil praeterea curent. c. 22, 23. Hanc disputationem ad argumentum propositum sic refert,

ut

ut ostendat in orationis ornatu, quam tertiam virtutem posuerat, ante omnia comparandam esse rerum cognitionem, quae ubi adsit, verborum ratio facilis fit. *c.* 24. Haec iam explicaturus ornatum et genere toto et singulorum verborum sententiarumque luminibus effici docet. Principio cavere iubet, ne nimia suavitas, ut in aliis rebus, ita hic fastidium pariat. *c.* 25, 26. Post quae illa partitione repetita *c.* 26. in fine, ad ornatum maxime valere docet amplificationem; quae cernatur cum in concitandis animis et laudando, tum vero in locis communibus; inter quos memoratae disputationes ancipites rursus eum longe auferunt. Ostendit enim omnes caussas definitas ad universi generis consultationes esse revocandas (quarum ambigendi naturam e philosophorum distributione partitur *c.* 28, 29, alio quodam modo, quam Antonius fecerat *l.* 2. *c.* 24 et 25.) atque harum disputationem e philosophia repetendam, quae iniuria eas sibi vindicaverit; quae divisio, ut in aliis rebus, ita hic maximum attulerit damnum. Haec videtur esse sententia, quam per implicatam disputationem diffundit *c.* 27 — 36. Redit ad orationis ornatum, sed quasi prioris illius partitionis (*c.* 25.) oblitus aliam inducit, ut primo de verbis simplicibus, deinde de coniunctis dicat. In illorum tractatione etiam allegoria et immutatio e secunda

da parte assumuntur. c. 37 — 43. Ad hanc duo refert: alterum collocationem, alterum modum et formam; de quorum primo breviter agit *c.* 43; secundum fusius persequitur *c.* 44 — 52; inserta disputatione de minori difficultate huius rei, quippe in qua, ut in plerisque aliis, utilitatem secuta sit pulchritudo *c.* 45, 46. et in fine refutata illa obiectione, vulgus orationis numeros notare non posse. Quibus expositis e superiore partitione (*c.* 25.) *colorem universae orationis* attingit, tum plurima verborum et sententiarum lumina recenset. *c.* 52 — 55. Quarta virtute, ut apte dicamus, breviter illustrata *c.* 55. de actione quaedam addidit *c.* 56 — 61, ubi postquam de voce primum *c.* 58, deinde de gestu praecepit *c.* 59, postremo redit ad vocem eaque quomodo servari possit, ostendit *c.* 60, 61.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

I CRASSI POTISSIMUM PERSONA CICERO LOQUITUR.

§ I.

Graves ei causae fuerunt, cur hoc faceret.

Cicero neminem Crasso dicendi laude maiorem, neminem, quem summo studio imitaretur, digniorem arbitratus est, Illo puero (qua aetate quae studia percipiuntur, plerumque per totam vitam animis inhaerent) Crassus in foro et iudiciis regnabat, eiusque dicendi genus ineunti Oratori prae ceteris placuit. Eius quidem orationem, qua legem Caepionis suaserat, sibi a pueritia quasi magistram fuisse refert *Brut.* *c.* 44. Praeterea Crassus patri Ciceronis familiaris fuit, qui et hunc potissimum in deligendis filio praeceptoribus auctorem secutus est. Itaque Cicero et ea didicit, quae illi placebant, et ab iisdem doctoribus fuit eruditus (*de Or. l.* 2. *c.* 1.

c. 1. *Corr. Quaest. p.* 37, 45.), inter quos ab A. Licinio Archia, quem ille coluisse dicitur *Or. pro Arch. c.* 3. in fine; cuius vero institutione Ciceronem usum fuisse constat ex eiusdem orationis *cap.* 1. Puerum quidem quinque annorum in Luculli domo ab eo eruditum scribit *Middl. Vit. Cic. tom.* 1. *p.* 14. Eiusdem consilio factum videtur, ut Plotium rhetorem Latinum, qui scholam aperuerat (*Suet. de Cl. Rh. c.* 2.) audire cupiens non audiverit, sed ad Graecos potius sese applicaverit. *Middl. l. c. p.* 13. Hoc certe plane conveniebat cum eius sententia, qui censor, ut supra vidimus (Proleg. § 3.) Latinorum scholas edicto sustulerit. Hinc igitur natus ille Crassi, tamquam summi Oratoris, amor et veneratio, quam Cicero menti penitus impressam ubique per scripta diffundit. Sic *Brut. c.* 36, 38, postquam plurimos Oratores percensuit, ita Crassum et Antonium iis antepo-nit; eosdemque in *Orat. c.* 30. ita coniungit, ut illi tamen primas tribuere videatur. Hinc eximiae laudes in orationibus, ubi illum, ut eloquentiae et ingenii exemplum, appellare solet. Illius quidem comparationem adhibet in Cn. Pompeii eloquentia extollenda *pro Balbo, c.* 1: „ quae enim in L. Crasso potuit, homine nato „ ad dicendi singularem quamdam facultatem, si „ hanc caussam ageret, maior esse ubertas, va-

„ rie-

rietas, copia, quam fuit in eo" etc. Et *pro Font. c. 7.* ita de eo praedicat: „ Quantus in „ L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, „ quanta auctoritas, quis ignorat"? Vid. porro *in Verr. III.* 1, *pro Caec. c.* 18. *pro Balbo c.* 21. Obiici possit eum in libris *de Off.* ubi de eo mentio fiat (*l.* 1. *c.* 30, 37.) multo minus magnifice laudari. Sed non modo provectior aetas atque *ipsum* librorum argumentum Ciceronem a sublimi illo et incitato ad remissius dicendi genus deduxerant, verum etiam fieri potuit, ut ad suum eloquentiae cursum respiciens ipse sibi iam Crasso superior videretur et hinc de eius admiratione paululum minueret. Vel sic tamen eximie laudat *l.* 2. *c.* 13. Hoc quidem constat, nemini de Romanis Ciceronem tantum in dicendo tribuisse, quantum Crasso. Quod si hunc ipsum in libris *de Oratore* inductum videmus, quo quem induceret, neminem aptiorem habuerit, eidem potissimum partes delatas fuisse, quid ipse Cicero sentiret, explicandi, probabiliter coniici mihi videtur.

§ II.

Argumentum petitum a modo, quo Crassus in disputatione inducitur.

Si iam *a priori*, ut Logici dicunt, valde proba-

babile sit, Crasso Ciceronem suam personam imposuisse, confirmatur haec sententia modo, quo ille inducitur, et loco, quem per totam disputationem obtinet. In eius villa sermo habetur, cuius exordium et longe maxima pars ipsi tribuitur. Omnino magna in his libris apparet similitudo cum modo, quo Catonem de senectute, Laelium de amicitia suam sententiam explicantes Cicero inducit. Non tantum Sulpicius et Cotta, ut eloquentiae praecepta sibi tradat, enixe a Crasso petunt eaque venia impetrata summo gaudio efferuntur (*l.* 1. *c.* 21, 29, 30.); sed Catulus et Caesar, clari iam oratores, ipso nuntio excitati advolant, ut eius sermonis, tamquam eximii cuiusdam fructus, participes fiant (*l.* 2. c. 3 — 6.); sed Scaevola senex, quem unice iuris studio deditum a tali disputatione abhorrere putes, Crassi audiendi cupidum se profitetur (*l.* 1. *c.* 35.); quin ipse Antonius, cuius dicendi facultas maxime cum illo comparabatur, quanti tamen illius sermonem faciat, eleganter indicat extremo libro secundo, Crassus tamquam princeps et magister Antonio partes attribuit *l.* 2. *c.* 29, Sulpicium reprehendit *l.* 3. *c.* 12, sermoni finem imponit *l.* 1. *c.* 62. *l.* 2. *c* 90. Maxime vero principem hunc locum ei vindicant eximiae laudes, quibus a ceteris cumulatissime ornatur, quas singulas perse-

qui

qui infinitum fit. Pauca exempli loco notentur. Scaevola *l.* 1. *c.* 17. fic eum alloquitur: „ quas „ (artes et doctrinas) ego, fi quis fit unus com- „ plexus omnes, idemque fi ad eas facultatem „ istam ornatisfimae orationis adiunxerit; non „ posfum dicere, eum non egregium quemdam „ hominem atque admirandum fore: fed is, fi „ qui esfet, aut fi etiam unquam fuisfet, aut „ vero fi esfe posfet, tu esfes unus profecto; „ qui et meo iudicio, et omnium, vix ullam „ ceteris oratoribus (pace horum dixerim) lau- „ dem reliquisti". Cotta *l.* 1. *c.* 22. imperitiam excufanti ita refpondet: „ namque quod tu „ non poteris, aut nescies, quis nostrum tam „ imprudens est, qui fe fcire aut posfe postu- „ let?" Illius orationi fuccedere timet Antonius *l.* 1. *c.* 48, illo audiente et hic *l.* 2. *c.* 88. et Caefar *c.* 57. fibi de eloquentia vix dicendum existimant. Nam quae fplendidiora in quemquam dici posfunt his Antonii *l.* 1. *c.* 27. „ et „ te, et ceteros fummos oratores, *quamquam* „ *tibi par, mea fententia, nemo unquam fuit*"? Quibus add. *l.* 2. *c.* 28, 56, 89. et praeter omnia *l.* 3. *c.* 49, ubi, quem frustra quaefiverat *eloquentem*, fe tandem invenisfe profitetur: quam tamen nec veram Antonii fententiam, nec Ciceronis fuisfe conftat *ex Orat. c.* 5, 30. Voluit tantum maximis, quas poterat, laudibus ei tribuen-

buendis significare, quanto Crassum ceteris disputantibus anteferret, dignissimum adeo, qui suam ipsius exponeret sententiam.

§ III.

Talia Crassus de se refert, unde Ciceronem ipsum sub illius persona latere coniici possit.

Si quis hos *de Oratore* libros attentius legat, simulque ex aliis eiusdem scriptis recordetur, quantopere sibi ille placuerit, ei statim arridet, opinio, Ciceronem Crassi Oratoris imagine proponenda sui memoriam in lectorum animos revocare voluisse. Quam opinionem quae confirment, plura in iis inveniuntur; quippe talia passim Crassus de se narrat, quae in Ciceronem convenire aliunde novimus. Ita quod in ipso huius operis aditu Cicero significat, se aliquando causis relictis in otium concedere velle, idem de Crasso refert *l.* 2. *c.* 33. non sine gloriosa quadam praedicatione, civitatem aegre laturam si tanti Oratoris ornamento careret. Idem Crassus *l.* 1. *c.* 42. suum consilium profitetur partes iuris civilis dispersas atque dissipatas colligendi et generatim dispositas in artis formam redigendi. Huius rei mentio quoque fit *l.* 2. *c.* 19, 33.

Hoc

Hoc autem ipsum consilium Ciceroni agitatum fuisse tradit *Torrent. ad Suet. Caes. c.* 44 Gellii locum afferens, ubi liber ille memoratur, Vid. etiam *Quinctil. l.* 12. *c.* 3. et *Nitsch Beschr. der Rom. tom. II. p.* 324 Aliud eiusmodi vestigium est *l.* 1. *c.* 34, ubi Crassus se exercitationis causa Graecorum orationes Latine reddidisse narrat. Simile quid de Cicerone novimus, qui puer non quidem orationes, sed *Xenophontis Oeconomicum* vertit, ut scribit *de Off. l.* 2. *c.* 24. Postea vero, ut eloquentiae studiosis prodesset, illustre illud Demosthenis et Aeschinis *de Corona* certamen Latine explicuit eique versioni libellum *de Optimo genere Oratorum* praemisit. Paucissima de studiis in republica dicentem facit Crassum: quae vero dicit, talia sunt, ut Ciceronem ipsum loqui putes. Extremo quidem sermone *l.* 3. *c.* 60. C. Gracchi mentione iniecta sic ait: „ Ego vero (admiratus sum hominis diligentiam et doctrinam) „ ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in „ republica esse delapsos" etc. Nec Cicero tantopere Gracchis offensus fuit, quorum seditiosa consilia dolore magis, quam odio prosecutus videtur. Vid. *Brut. c.* 27, 33. *de Har. resp. c* 19. Denique Crassum a Scaevola ius civile didicisse narrans *l.* 1. *c.* 10, 55. respicere potuit ad se, quem eiusdem hoc in genere

prae-

praeceptis usum fuisse notissimum est. Vid. *Iüel. l. 1. Corr. Quaest. p. 52. Middl. tom. 1. p.* 17. His indiciis, quibus alia addere me doctioribus proclive sit, coniectura probabilis redditur oratorem, qui his in libris Crassi nomine inducitur, proprie fuisse Ciceronem ex aliena persona (quo maior orationi accederet auctoritas) suam de dicendi facultate sententiam explicantem.

§ IV.

In praefationibus horum librorum nonnulla occurrunt, quae cum Crassi disputatione conveniunt.

Sententia, quam superioribus §§. probare conatus sum, alio confirmatur argumento ab horum librorum praefationibus petito, in quibus quae Cicero posuit, ea ipsi persuasa fuisse nemo sit, qui dubitet. In praefationibus igitur libri primi et secundi nonnulla cum Crassi sermone mirifice convenientia reperiuntur. Mitto gravissimam illam quaestionem *de rerum cognitione Oratori necessaria*, quam e Ciceronis mente *l.* 1. *c.* 2. et *l.* 2. *c.* 2. significata Crassus uberrime persequitur. In quo tamen id vix praetereundum censeo, quod cum Cicero *l.* 1. *c.* 5. verborum volubilitatem sine rerum scientia ir-

irridendum dicat, eodem verbo Crassus hoc vitium perstringit c. 12. Colligamus alia eiusmodi minora, in quibus insigni convenientia inter utriusque disputationem observata, per analogiam idem de reliquis coniicere liceat. Usus *l.* 1. *c.* 4. omnium magistrorum praecepta superare dicitur; eumdem vero Crassus *l.* 3. *c.* 55. gravissimum et in hoc toto dicendi studio difficillimum vocat. Poëtae, quibus hic magnam cum oratoribus cognationem tribuit *l.* 1. *c.* 16. *l.* 3. *c.* 7, ii *l.* 1. *c.* 3. maxime ex omnibus artibus et disciplinis cum illis in comparatione conferuntur. Denique muneris oratorii difficultatem cum Cicero *l.* 1. *c.* 5. tum Crassus *c.* 26. demonstrat histrionum exemplo, de quibus adeo diligenter iudicare soleant spectatores, ut vix aliquis iis placeat.

§ V.

Conclusio confirmata virorum doctorum testimoniis.

Vidimus igitur neminem Crasso aptiorem fuisse, cui Cicero suis partibus imponendis sermoni pondus adderet. Qui si praeterea sic inducitur, ut omnes ei summum honorem et auctoritatem concedant, si talia de se refert, ubi facile

Ci-

Ciceronem agnoscas; si denique res aliquas eodem modo, quo ille de iis praefatus est, sermone suo explicat, nihil obstare videtur, quin ex his ea deducatur conclusio: *Crassi disputationem ipsius Ciceronis sententiam continere.* Quod et aliis iisque viris eruditionis fama florentibus placuisse video. Corradus quidem in *quaestura p.* 45. afferens locum *de Or. l.* 2. *c.* 1. haec addit: „ didicit igitur omnia, quae libro primo „ et tertio *de Oratore* L. Crasso placuisse di„ cuntur". Francius in egregia oratione *de perfecto et consummato Oratore*, qua huius ipsius operis explicationem auspicatus est, *Orat.* 15. *p.* 243. Ciceronem in Crasso se depinxisse scribit. Nec aliter sentiunt Ernestus in *Ciceronis operum dedicatione ad Stiglizium p.* 59. et *Middl. l. c. p.* 43. *tom.* 2. *p.* 98.

D CA-

CAPUT TERTIUM.

QUATENUS RELIQUORUM SERMONE CICERONIS CONTINEATUR SENTENTIA.

§ I.

Inquiritur de Antonio.

Antonius cum ad Crassi in dicendo facultatem proxime accedere cum ceteris omnibus, tum vero Ciceroni videretur, mirari sane neminem subit, hunc ei quoque partem suae *de Oratore* sententiae explicandam tradidisse. Nullum autem Oratoris officium aptius ex eius persona praeceptis instrui poterat, quam *locorum inventio* ac *dispositio*, qua unus omnium maxime excellere putabatur. Nec tamen ubique eius, ut Crassi, sermo Ciceronis sententiae respondet; sed multa quoque in contrariam partem pro sua consuetudine disserens inducitur. Itaque ea, quae Antonius his in libris disputat, tripliciter omnino dividi possunt. Siquidem *l.* 1. *c.* 18–21. Crasso sic respondet, ut sermo maximam quidem

dem partem referendis philosophorum placitis consumatur; quae autem de suo addit, Ciceronis sententiam continere videntur exceptis iis, quae de arte sibi persuasa dicit *c.* 20; quam tamen opinionem Crassi sermone victus immutat *c.* 24. Item quae Cicero *c.* 25, 26. e Crassi persona disseruit, Antonius *c.* 27. fusius explicat et rationibus allatis confirmat. Alia plane est ratio *capitum* 48 — 62; ubi Crassi ab eo sententia refellitur. Nempe Cicero Academiae morem secutus illum quoque locum *de Oratoris officio et scientia ei necessaria*, de quo ipse cum Q. fratre dissentiebat (*l.* 1. *c.* 2.), optime illustrari posse ratus est; si in utramque partem de eo disputaretur. Itaque illius partes tuendas dedit Antonio, idque tamquam veritus, ne a lectoribus minus intelligeretur, bis significat *l.* 1. *c.* 62. et *l.* 2. *c.* 10. Nil tamen obstat; quo minus singula quaedam ab eo disputata, quamvis ad praesens argumentum male traducta, ipsa tamen Ciceronis menti conveniant, ut suis locis ostendemus. Tertia eaque longe maxima pars continetur libro secundo, ubi ea Oratoris officia, quae supra diximus, uberrime persequitur interiecta Iulii de facetiis disputatione. Antonium autem hic adversam illi sententiam tueri, quam extremo libro superiore proposuisset, praeterquam quod Cicero monuit, patet etiam e

 com-

comparatis nonnullis locis sibi invicem prorsus oppositis. Quantum v. c. differt definitio materiae oratori subiectae, quam legimus *l.* 1. *c.* 49. ab ea, quae invenitur *l.* 2. *c.* 8. *in fine* et *c.* 16! Virtutum cognitionem Oratori minime necessariam putat *l.* 1. *c.* 51. eidem imponit *l.* 2. *c.* 85. Itaque cum prius refellendi causa multa verae suae opinioni contraria attulerit, hic quid ipse sentiat, exponens inducitur. Hanc vero eius disputationem Ciceronis menti convenire, neminem, qui dubitaret, inveni. Neque sane causa probabilis excogitari possit, cur Cicero cum libro tertio elocutionem et actionem *suis* praeceptis instruat, de reliquis eloquentiae partibus alienam proponeret sententiam: cum praesertim ea nusquam his in libris refellatur, sed Antonium et ceteri et ipse Crassus maximis ornet laudibus *l.* 2. *c.* 28, 89, 90. Plurima quoque ei cum Crasso conveniunt: si una res eaque non ita gravis excipitur: partitio quaestionum et causarum ambigui, quas Antonius *c.* 24 — 27, 30. alia quadam ratione dividit atque Crassus *l.* 3. *c.* 29. Sed forsitan ita scriptum fuit in illo Antonii libro, unde omnia ista depromsisse dicitur *l.* 1. *c.* 48. ut Cicero (quamquam ipse aliter sentiret) personae servandae gratia non potuerit, quin hanc ei tribueret sententiam.

§ II.

§ II.

Caesaris de ridiculis disputationem Ciceronis sententiam continere ostenditur.

Caesarem *l.* 2. *c.* 54 – 72 e Ciceronis sententia disserere, vel hinc probabile fit, quod ille locus mediae Antonii disputationi inseritur eiusque quasi partem aliquam constituit. Accedit nomen Caesaris, cui viro quantum hoc in genere Cicero tribueret, supra vidimus *Proleg.* § 3. Sed omni iam demonstratione supersedere sinit ipsius locus *ad Div. l.* 7. *ep.* 32, ubi haec leguntur: „ cetera, quae sunt a me in secundo „ libro *de Oratore* per Antonii personam dispu- „ tata de ridiculis". Nam quod illic Antonii, non Caesaris persona memoratur, fieri potuit aut librarii cuiusdam oscitantia, qui cum universe illi in libro secundo sermonem tribui videret, singula non perscrutatus, illius hic quoque nomen reponendum censuerit, aut, quod malim, ipse Cicero memoria lapsus sit praesertim in epistola familiari.

§ III.

Quid de ceteris statuendum sit.

Universa igitur Ciceronis de Oratore sententia Cras-

Crassi, Antonii, et Caesaris disputatione continetur. Reliqui illorum principum sermonem frequenter interpellant aut eliciendi, aut interrogandi, aut confirmandi, aut exemplis illustrandi, aut denique iucunde variandi causa. Quisque autem ea in medium profert, quae suae personae maxime conveniant. Ita Scaevola senili auctoritate gravis ea, quae dicuntur a Crasso, reprehendit *l.* 1. *c.* 9. 10, 36; nec tam, ut ipse dissereret, inductus videtur, quam ut illum eliceret ad sententiam rationibus et argumentis confirmandam. Alia Ciceroni causa fuit Catuli inducendi, qui omni artium humanitate excultus magnam iis, quae Crassus et Antonius disserunt, iucunditatem affert. Multa scilicet horum sermonibus inerant, quae vel a solitis rhetorum praeceptis abhorrerent, vel hominibus alia de causa mirabiliora viderentur. Horum insolentiam ut quodammodo leniat, e persona Catuli dubia moventur, quae statim adversarius diluit. Hoc consilium perspicitur in plerisque locis, quibus eum Cicero loquentem facit, ut *l.* 2. *c.* 10, ubi mirum videatur, quod Antonius *laudationum* genus praeceptis non complectendum censuerit; *c.* 17, ubi Catulus obiiciendo ex eodem rationem elicit, cur in causarum contentionibus difficillimum posuerit Oratoris officium; *c.* 42, quod similem continet excusationem *dispositionis*

in

in posteriorem sermonem dilatae; *l.* 3. *c.* 21; ubi per eumdem tollitur admiratio, quomodo Crassus ea, quae in Oratore perfecto requirat, ipse perdiscere potuerit. Similiter *l.* 2. *c.* 12. docenti Antonio, magni Oratoris esse historiam scribere, Catulus occurrere potuisset: at nostri certe nullum huic generi adhibuerunt orationis ornatum. Sed eleganter hoc interrogationis ac responsionis forma includitur. Nec tamen ubique admirationis tollendae caussa Catulus ceterorum sermonem interpellat, sed etiam ut eorum disputationi quaedam adiiciat plerumque e libris et historia petita *l.* 2. *c.* 10. *l.* 3. *c.* 32, ut quaedam excipiat contrarii exemplo afferendo *l.* 2 *c.* 36, ut denique Crassum et Antonium laudet *l.* 2. *c.* 14. (quamquam hoc quidem loco laudationem sic instituit, ut simul Antonio gravis quaestionis explicandae copiam faciat), porro *c.* 29, 33, 89. *l.* 3. *c.* 49 — 61. Cotta quoque et Sulpicius interdum nonnulla obiiciunt, quibus respondendo sententia Ciceronis ab omni dubitatione vindicetur *l.* 1. *c.* 29. *l.* 2. *c.* 23. *l* 3. *c.* 55. Maxime autem eo spectat omnis eorum sermo, ut discipulorum personam servando, principes illos ad dicendum perducant iisque auctoritatem addant. Itaque vel universe illos audiendi cupiditatem significant, ut *l.* 1. *c.* 21, 22, 35. *l.* 2. *c.* 90; vel de certa ali-

aliqua re praecepta petunt; ut *l.* 1. *c.* 32, 47; et *l.* 2. *c.* 57, ubi aptissime Sulpicio, quod porro contra Iulium afferret, non habenti, Crassus succurrit; vel illorum disputationi se fidem habere profitentur, ut *l.* 2 *c.* 23. *l.* 3. *c.* 12, 36. Cum iis hac in re Caesar quodammodo coniungi possit, si eius de locis disputationem excipias. Hic enim ceteris fere locis illos ad dicendum impellit modo voluntatis ardore testando, ut *l.* 2. *c.* 4, 7, 90. *l.* 3. *c.* 5, 61, modo laudando, ut *l.* 2. *c.* 14, modo aliquid obiiciendo, ut *l.* 2. *c* 73, modo denique, quae Crassus dixerit, sibi probari significando *l.* 3. *c.* 36.

CA-

CAPUT QUARTUM.

ARGUMENTUM A DISPUTANTIUM CONSENSU PETITUM ILLUSTRATUR.

§ I.

Disputantes saepe inter se consentire ostenditur.

Ad efficiendam ex aliquo libro scriptoris sententiam nihil utilius mihi videri solet, quam similium inter se locorum comparatio. Saepe enim quae res hic verbo tantum attingitur, ea illic explanatur; quae hic longiori implicatur disputationi, alibi ea in breve contracta proponitur. Ita denique illud assequimur, ut si quid saepius alio atque alio modo repetitum videmus, id esse principium intelligamus, unde scriptor proficiscatur, quo igitur cetera plerumque referri possint. Nullo autem in genere scriptorum maior est huius rei utilitas, quam in dialogis, ubi non tantum huc attendendum est, si singuli disputantes sibi ipsis constant, sed multo magis etiam, si duobus pluribusve de eadem re similis tri-

tribuitur sententia. Utrumque in Ciceronis *de Oratore* libris invenitur. Atque prius quidem illud genus quamquam plus ad illustrandum prodest quam ad confirmandum, tamen illud Ciceronem docere voluisse rite coniicitur, si quis haereat et habitet in aliquo loco, ac subinde ad eum revertatur, ut Crassus de philosophia male ab Oratoris facultate seiuncta disserens *l.* 1. *c.* 11. *l.* 3. *c.* 16 – 20, 27, 31, Antonius de argumentis non e rhetorum doctrina, sed e certis locis petendis *l.* 2. *c* 30, 39, 41. Alterum genus, quod in eo cernitur, si disputantes sibi invicem consentiunt, duplici modo inducitur. Interdum enim consensus iste non aperta significatione declaratur, facile tamen agnoscitur, cum disputantes vel iisdem verbis, vel paululum immutatis rem, de qua sermo sit, exponant. Ita quanam in civitate maxime floreat eloquentia, Crassus his verbis significat *l.* 1. *c.* 8: „ haec una res in *omni libero populo*, maxi„ meque in *pacatis tranquillisque civitatibus* „ praecipue semper floruit semperque dominata „ est". Nihil similius esse potest his Antonii *l.* 2. *c.* 8: „ nam ut usum dicendi omittam, qui „ in *omni pacata et libera civitate dominatur*". Nec minor apparet convenientia inter *l.* 1. *c.* 17. et *c.* 21, quibus locis uterque significat se non desperare perfectum Oratorem oriri ali-

aliquando posse. Creberrime autem alter alterius orationem nominatim laudat, eique se assentire praedicat, ut Crassi Antonius *l.* 1. *c.* 28, (conf. *c.* 25), 60, (conf. *c.* 33.), *l.* 2. *c.* 9, (conf. *l.* 1. *c.* 12, 15), 30 (conf. *c.* 29); ut Antonii Crassus *l.* 2. *c.* 57 (conf. *c.* 8.), *l.* 3. *c.* 6: „ una est enim, quod ' etc. (conf. *l.* 2. *c.* 82: „ et quamquam una fere" etc.), *c.* 39, (conf. *l.* 2. *c.* 39).

§ II.

Vis huius argumenti explicatur.

Iam quaeritur, quid hoc consensu Cicero spectaverit ad suam sententiam declarandam vel confirmandam. Crassum igitur si ex eius mente disputare constat, sequitur, omnia loca, quibus huic ceteri se assentire dicunt, idcirco inducta esse, quo magis ea sententia lectorum animis infigeretur; ipsum autem, si quando aliorum opinioni suum calculum adiiciat, eo ipso, quae ab iis dicta sint, ab omni dubitatione vindicare. Hinc etiam Caesaris disputationi magnum accedit pondus, quam laudando confirmat Crassus *l.* 3. *c.* 53. Eadem est Antonii ratio, si spectemus ea, quae ab isto dicuntur libro secundo, ubi v. c. et Catulus eius sententiam confirmat *c.* 10. et ipse Caesaris praeceptum e Ciceronis mente

flu-

fluxisse consensu suo probat *c.* 56. Quod autem in altera sermonis parte, quae *l.* 1. *c.* 48. sqq. continetur, iis consentit, quae Scaevola dixerat *c.* 9, 10, hinc minime efficitur eam esse Ciceronis sententiam, cum utrumque refellendi tantum causa induci ostenderimus *Cap.* 3 §§ 1, 3. Neque vero tantum hoc valet in iis, quae disputantes tamquam suam sententiam proferunt, sed passim etiam veterum philosophorum et rhetorum placita ab altero proposita vel alterum, vel eumdem confirmantem videmus, unde quid ipse Cicero de iis sentiat, intelligi possit. Sic eloquentiam esse virtutem, Oratorem esse sapientem e Mnesarchi oratione referenti Antonio *l.* 1. *c.* 18. Crassus assentitur *l.* 3. *c.* 14, 18. Aliud exemplum est in Apollonio *l.* 1. *c.* 28. et in Menedemo *ib. c.* 19. cuius praeceptum „ Caput „ enim esse arbitrabatur Oratoris, ut et ipsis, apud „ quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, „ videretur — et uti eorum, qui audirent, sic „ afficerentur animi, ut eos affici vellet Orator", illic a se relatum, postea *l.* 2. *c.* 41. e sua persona tradit Antonius. Quin Crassus *l.* 1. *c.* 13. Graecorum obiectioni de Demosthene iam ante respondet, quam ea (*c.* 19.) ab Antonio memoretur. Nam de universa artis descriptione, quam e rhetoribus Crassus edit *l.* 1. *c.* 31, 32, supra monui *c.* 1.

§ III.

§ III.

Inde maxime cognosci ostenditur Ciceronis sententiam, si quis aliquid prius a se negatum deinde concedit.

Inter varios modos, quibus Cicero de sua sententia mutuis sermonibus implicata passim aliquid significat et suspicari sinit, observasse mihi videor unum, qui, cum ad consensum apte referri possit, hoc eum capite complectendum, quia vero plurimum lucis affert, singulari § illustrandum censui. Scilicet in istis dialogis, ubi ipse loquens inducitur, saepe post longiorem suam disputationem reliquos assentientes facit eaque concedentes, quae prius negaverint, quasi argumentorum vi et orationis probabilitate victos. Ita *in Bruto c.* 49. Atticus vulgi iudicium cum peritorum iudicio de oratore congruere negat, Ciceroni autem concedit *c.* 55. Et *Tusc. l.* 1. *c.* 12. adversarius cum animorum immortalitatem adeo pernegasset, ut de ea sibi persuaderi posse vix putaret, idem prorsus assentitur *c.* 23, 32. Aliud habetur exemplum *ib. c.* 5. coll. *c.* 11. et *Acad. l.* 4. *c.* 48. Causa quidem huius rei repetenda videtur a Ciceronis ingenio quaevis magnifica de se sentiente, tamquam sic disputationem instituisset, ut ea nemini non se

com-

commendare deberet. Quod si in illis quoque dialogis, ubi sub aliena persona latere voluit, idem accidere cernimus, quid impedit, quo minus eum idem consilium et hic sibi proposuisse arbitremur? Et in quinto quidem *de Finibus* libro c. 32. Q. Cicero se assentire testatur Pisoni, cuius e persona Marcum disserere satis ostendit Ernestus in eius libri argumento. Eamdem esse rationem existimo nostri operis, ubi talia passim occurrunt; nempe *l.* 1. *c.* 35, 36 coll. *c.* 9, 10: porro *l.* 2. *c.* 12. coll *c* 11, unde colligitur, Ciceronem tunc re vera *laudationes* non praeceptis complectendas censuisse (1), denique *l.* 3. *c.* 36, ubi Cotta, qui *l.* 1. *c.* 62. dubitasset, utrius oratio sibi verior videretur, Crasso consentit, eoque ipso huius sententiam Ciceroni placuisse significat.

(1) Quod vero post ex eiusdem Antonii persona contraria docet *l.* 2. *c.* 84. (nam ea quoque tum, cum scriberet, ipsi persuasa fuisse arbitror); huc referri possunt ea, quae scribit *Orat. c.* 71: „ potest „ enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed *mihi ipsi* „ *aliud alias videri:* nec in hac modo re" etc.

PARS

PARS SECUNDA

CICERONIS DE PERFECTO ORATORE SENTENTIA E CRASSI CETERORUMQUE DISPUTATIONIBUS DERIVATA, ET AD CAPITA QUAEDAM REDACTA PROPONITUR.

SECTIO PRIMA.

QUID UNIVERSE DE PERFECTO ORATORE CICERO SENTIAT, EXQUIRITUR.

CAPUT PRIMUM.

PROPRIUM ORATORIS EST BENE DICERE.

Omnem disputationem ab eius rei, de qua agitur, definitione ordiri iubet Antonius *l.* 1. *c.* 48. Cuius praeceptum secutus, initio investigandum putavi, quemnam Cicero his in libris Oratorem, quem

quem perfectum Oratorem intelligat. Quam rem totius fere huius disquisitionis difficillimam esse intellexi, ut vix universa in breve quoddam spatium contracta proponi posse videatur. Cum enim omnem Oratoris vim et in rebus et in verbis esse positam cuncti facile videant; de rebus quidem, sive de materia Oratori subiecta, tam vaga perque varias disputationes diffusa est Ciceronis sententia, ut, in definitionis brevitatem non cadens, post uberius indaganda sit. Illud, quod ei placuisse e compluribus locis constat, nunc significare potero: *Oratoris eiusque unius esse propriam orationem gravem, compositam, ornatam et ad hominum sensus accommodatam.* Ad hanc opinionem confirmandam triplex afferri potest locorum genus:

1°. Ea, quibus ostendit reliquas artes eloquentia carere posse, Oratorem autem sine ea non consistere, et si qui de alia arte ornate locuti sint, illam facultatem eos ab Oratore petiisse. Multi scilicet philosophi, ut Democritus, Plato, Carneades (*l.* 1. *c.* 11., conf. *Orat. c.* 20.), medici quoque, ut Asclepiades, tum Philo architectus (*l.* 1. *c.* 14.) cum suis studiis dicendi facultatem coniunxerant. Unde facile quis existimaret, ornatam et politam orationem vel earum artium propriam, vel iis cum Oratore communem esse. Hoc autem acriter ne-

gat

gat Cicero. Itaque *l.* 1. *c.* 11. Crasfum haec dicentem facit: „ etenim videmus iisdem de re„ bus ieiune quosdam et exiliter — disputavisse„ neque ob eam rem philofophiae non fatisfe„ cisse, quod non habuerint hanc dicendi in„ arte aliena facultatem". Eamdem fententiam uberius explicat Antonius *l.* 2. *c.* 9. his inprimis verbis: „ hoc certius nihil esse potest, „ quam quod omnes artes aliae fine eloquentia „ fuum munus praeftare posfunt, Orator fine „ ea nomen fuum obtinere non potest: ut ce„ teri, fi diferti fint, aliquid ab hoc habeant, „ hic nifi domesticis fe inftruxerit copiis, ali„ unde dicendi copiam petere non posfit.". Quo loco *eloquentia* mihi fimpliciter de ornata et copiofa oratione intelligendum videtur, non de praeftanti illa facultate, quam *l.* 1. *c.* 21. *eloquentis* nomine fuerat complexus. Tantum autem abest, ut illarum artium eloquentia propria fit, ut orationis ornatum, fi quando afferant, omnem ab Oratore petiisfe putandae fint. Huc pertinet locus *l.* 1. *c.* 12. ubi Crasfus postquam egit de illis philofophis, qui elegantem dictionem neglexerant, haec ait: „ quid ergo „ interest? aut qui discernes eorum, quos no„ minavi, ubertatem in dicendo et copiam ab „ eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et „ elegantia non utuntur? Unum erit profecto;

E „ quod

„ quod ii, qui bene dicunt, *afferunt* (1) pro-
„ prium; compositam orationem, et ornatam et
„ artificio quodam et expolitione distinctam".
Similiter in extremo capite; „ atqui totus hic
„ locus philosophorum proprius videtur: neque
„ Orator, me auctore, umquam repugnabit:
„ sed cum illis cognitionem rerum concesse-
„ rit, — tractationem orationis — sibi assumet;
„ hoc enim est proprium Oratoris, — oratio
„ gravis et ornata, et hominum sensibus ac
„ mentibus accommodata". Apertius etiam *c.*
11: „ quamobrem si ornate locutus est, sicut
„ fertur et mihi videtur, physicus ille Demo-
„ critus; materies illa fuit physici, de qua di-
„ xit: ornatus vero ipse verborum Oratoris pu-
„ tandus est. Et si Plato de rebus a civilibus
„ controversiis remotissimis divinitus est lo-
„ cutus, quod ego concedo: si item Aristote-
„ les, si Theophrastus, si Carneades in rebus
„ iis;

(1) Hanc vulgatam lectionem praefero subiunctivo *afferant*, quem substituit Ernestus. Illud enim *unum* non referendum videtur ad *eos qui bene dicunt*; sed ad superiora, ut hic sit sensus: unum interesit, una re illorum ubertas ab horum exilitate discernitur: eam autem rem *ii*, *qui bene dicunt* (i. e. *Oratores*, ut patet e comparatis *l.* 1. *c.* 6. *l.* 2. *c.* 2.) propriam afferunt, compositam orationem etc.

„ iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et „ in dicendo suaves atque ornati fuerunt: sint „ hae res, de quibus disputant, in aliis quibus„ dam studiis: oratio quidem ipsa propria est „ huius unius rationis, de qua loquimur et quae„ rimus". *c.* 14: „ Atque haud scio, an minus „ hoc vobis sim probaturus: equidem non du„ bitabo, quod sentio, dicere. Physica ista „ ipsa et mathematica, et quae paulo ante cete„ rarum artium propria posuisti, scientiae sunt „ eorum, qui illa profitentur. Illustrare autem „ oratione siquis istas ipsas artes velit, ad Ora„ toris ei confugiendum est facultatem. Neque „ enim si Philonem illum architectum, qui „ Atheniensibus armamentarium fecit, constat „ perdiserte populo rationem operis sui reddi„ disse, existimandum est, architecti potius ar„ tificio disertum, quam Oratoris fuisse".: et paulo post: „ neque vero Asclepiades is, quo „ nos medico amicoque usi sumus, tum, cum „ eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo „ ipso, quod ornate dicebat, medicinae facul„ tate utebatur, non eloquentiae". Quae Crasso disputanti et Antonius consentit loco, quem iam attuli, *l.* 2. *c.* 9. et Catulus *c.* 10: „ tibi „ enim assentior, vestrum esse hoc totum, di„ serte dicere, idque siquis in alia arte faciat, „ eum assumto aliunde uti bono, non proprio,

 „ nec

„ nec fuo". Neque tantum eo fenfu proprius Oratori vindicatur orationis ornatus, ut fiqui alii homines copiofe dixerint, aliena facultate utantur; fed ipfa eius rei praecepta et via a fola Oratoris arte petenda est, quod his verbis Antonius fignificat *l.* 2. *c.* 9: „ aut fi via ulla, nifi ab hac „ una arte, traditur, aut argumentorum, aut „ fententiarum, aut denique defcriptionis atque „ ordinis". Cui fententiae cum opponi posfe Cicero videret Aristotelis ac Theophasti exemplum, qui cum esfent philofophi, tamen de dicendi ornamentis fcripfisfent, haec obiicientem facit Scaevolam *l.* 1. *c.* 10, quem Crasfus refellit *c.* 13. 2°. Frequenter Oratori facultas tribuitur de alienis artibus et ftudiis, fi modo ea in tempus cognoverit, melius dicendi, quam illi ipfi, quorum eae funt artes. Audiamus Crasfum *l.* 1. *c.* 12: „ quidquid erit igitur quacumque „ ex arte, quocumque de genere, id Orator fi „ tamquam clientis caufam didicerit, dicet me- „ lius et ornatius, quam ille ipfe eius rei in- „ ventor atque artifex". Quam fententiam deinde illustrat exemplo Antonii *c.* 14, Sulpicii *c* 15. et comparatione a poetis fumta *c.* 16. Eamdem laudando confirmat Antonius *l.* 2. *c.* 9: „ Orator de iis rebus, quae ceterarum artium „ funt, fi modo eas cognorit, optime potest di- „ cere". Add. *l.* 3. *c.* 21, ubi Crasfus ostendit

dit Oratorem, per illam orationis facultatem ſibi propriam, in disputando de rebus in philoſophia ſitis ipſos philoſophos facile ſuperaturum. 3°. Talia loca inveniuntur, quibus etſi id non diſerte doceat, tamen iusta concluſione effici posſit, hanc Oratoris notionem eius animo informatam fuisſe. Huc refero *l.* 2. *c.* 27, ubi Oratoris praecipua vis in eo ponitur, ut ea, quae dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque dicat. Et ib. *c.* 44 non rebus ipſis, ſed *orationi* plurimum praeſidii tribuitur ad auditorum animos permovendos. Historia propter *orationis flumen et varietatem* eius munus maximum dicitur ib. *c.* 15. Denique quod dixi propriam eius esſe orationem, ad hominum ſenſus accommodatam, ſignificat hoc Antonius *l.* 2. *c* 38: „ haec enim „ nostra oratio multitudinis est auribus accom- „ modanda, ad oblectandos animos, ad impel- „ lendos, ad ea probanda, quae non aurificis „ ſtatera, ſed quadam populari trutina exami- „ nantur".

Ex his, ni fallor, apparet, Ciceronem nihil magis Oratoris proprium existimasſe, quam ipſam orationis facultatem, ſine qua ne cogitari quidem Orator aut fingi posſit, et cuius laudem ei concedere debeant reliquae artes. Nec abhorrent alia eiusdem ſcripta, e quibus unum alterumque locum non probandi cauſa (nam e libris

bris de Oratore tota sententia elicienda est), sed ut insuper confirmem, afferre liceat. In *Orat. c.* 19. haec ait: „ sed iam illius perfecti Oratoris „ et summae eloquentiae species exprimenda „ est: quem hoc uno excellere, id est, oratio- „ ne, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. „ Non enim inventor, aut compositor, aut ac- „ tor haec complexus est omnia, sed et Graece „ ab eloquendo ῥήτωρ, et Latine eloquens dic- „ tus est. Ceterarum enim rerum, quae sunt „ in Oratore, partem aliquam sibi quisque vin- „ dicat; dicendi autem, id est eloquendi, ma- „ xima vis soli huic conceditur". Et *de Offic. l.* 1. *c.* 1: est Oratoris proprium apte, distincte, „ ornate dicere".

CA-

CAPUT SECUNDUM.

DE MATERIA ORATORI SUBIECTA ET COGNITIONE AD ELOQUENTIAM TRACTANDAM NECESSARIA.

§ I.

Duplex genus Oratorum Cicero distinguit. Primum de vulgari Oratore.

Ad materiam quod attinet Oratori subiectam et scientiam ei necessariam; frequenter incidimus in talia loca, quae distinctionem aliquam contineant inter *vulgarem* et *perfectum* Oratorem: de illo igitur Ciceronis sententia breviter exposita, quid huic tribuat, per oppositionem facilius patebit. Neque tamen hanc distinctionem adeo *statuere* videtur, quam potius ob rei difficultatem *admittere.* Primum huius rei vestigium apparet *l.* 1. *c.* 15, ubi postquam sic universam et propriam Oratoris vim definivit: „ is „ Orator erit, mea sententia, hoc tam gravi „ dignus nomine, qui *quaecumque* res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter, „ et

„ et compofite, et ornate, et memoriter dicat
„ cum quadam etiam actionis dignitate"; mox
fentit fe nimium onus hominibus impofuisfe.
Itaque cum illo tempore Graeci rhetores, ut
Crasfus fignificat *l.* 1. *c.* 11. iudiciali tantum ac
deliberativo genere munus oratorum definire folerent, hoc hominum inertiae concedit; Cicero, eumque, qui in istis generibus verfetur, licet non perfecti Oratoris, tamen Oratoris nomine dignum cenfet. conf. *c.* 6. Huic ad eas caufas tractandas praeter orationis facultatem, de qua fuperiore capite egi, necesfarius est ufus forenfis, quo pertinet, „ ut fciat", veluti Crasfus ait *l.* 3. *c.* 19. „ aut negare oportere, quod arguare, aut, fi id non posfit, tum ostendere,
„ quod is fecerit, qui infimuletur, aut recte
„ factum, aut alterius culpa aut iniuria, aut
„ ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necesfario, aut non eo nomine
„ ufurpandum, quo arguatur, aut non ita agi,
„ ut debuerit ac licuerit". Eadem res dicitur ib. *c.* 24: „ inftrumentum forenfe, litigiofum,
„ acre, tractum ex vulgi opinionibus". Praeterea vulgari illi Oratori perdiscendam commendat eam philofophiae partem, quae est de vita et moribus *l.* 1. *c.* 13, 15. Quae de reliquis artibus et ftudiis aliquando dicere opus est, ea in tempus asfumere poterit ab hominibus earum rerum

rum peritis *l.* 1. *c.* 15, 16. Talem igitur vulgarem Oratorem, (minime confundendum cum eo, qui causidici, proclamatoris et rabulae nomine notatur *l.* 1. *c.* 46) Crassus memorat *l.* 1. *c.* 62: „ verum ego non solum arbitrabar, his „ praesertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in „ subselliis, neque quidquam amplius afferret, „ quam quod causarum necessitas postulat", et *l.* 3. *c.* 21. Eumdem Antonius *diserti* appellatione distinguit ab *eloquenti l.* 1. *c.* 21, et *copiosi* nomine opponit Oratori *sapienti*, i. e. perfecto *l.* 2. *c.* 23. Eaque vulgari cognitione contentum se profitetur Sulpicius *l.* 3. *c.* 36.

§ II.

De Oratore perfecto.

In iisdem causis forensibus et *communibus* (i. e. in quibus de republica disceptatur, vid. *l.* 1. *c.* 49.) quibus vulgarem illum comprehenderat Cicero, praecipue quoque versatur Orator summus et perfectus, vid. *l.* 1. *c.* 12: „ nam si quis „ erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum „ proprias sententias atque causas, et certarum „ rerum forensibus cancellis circumscriptam scien„ tiam, fatebor equidem in his magis assidue

„ ver-

„ versari hanc nostram dictionem". Neque tamen iis definitur eius munus, quod contra latissime patet. Cum quidem essent antiqui rhetores, qui praeter illas causas infinitam de omnibus rebus quaestionem Oratori assignarent, hanc sententiam ex Antonii persona Cicero *l.* 2. *c.* 15, 16 ita circumscribit, ut excludendo res in intimis doctrinis absconditas et a communi hominum vita semotas, illa omnia Oratori complectenda esse doceat, „ quae pertineant ad usum „ civium, morem hominum, quae versentur in „ consuetudine vitae, in ratione reipublicae, in „ hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus". Nihil igitur est in his rebus, quod quidem graviter ornateque dici debeat, quin sit summi Oratoris proprium. Multa huc afferri possunt loca, dummodo teneamus illam Antonii exceptionem. Crassus *l.* 1. *c.* 13 *in fine;* „ Oratorem plenum atque perfectum „ esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit „ varie copioseque dicere". Nec non *l.* 3. *c.* 20: „ illa vis autem *eloquentiae* (quod vocabulum de perfecti Oratoris facultate intelligendum, sicut Antonius *l.* 1. *c.* 21. eloquentem memoraverat)" tanta est, ut omnium rerum, „ virtutum, officiorum, omnisque naturae, quae „ mores hominum, quae animos, quae vitam „ continet, originem, vim, mutationesque te-

„ ne-

„ neat; eadem mores, leges, iura describat, „ rempublicam regat, omniaque, ad quamcun- „ que rem pertineant, ornate copioſeque dicat". Antonius *l.* 2. *c.* 8. *in fine:* „ neque enim ulla „ non propria Oratoris est res, quae quidem or- „ nate dici graviterque debeat". Itaque ad eius munus pertinent laudatio, cohortatio, conſolatio aliaque officia, quae recenſet Antonius *l.* 2. *c.* 10 – 18, praeſertim etiam hiſtoria, *ib. c.* 9, 12 – 16. Hinc *l.* 1. *c.* 11 Craſſus Platonem ſibi ſummum Oratorem viſum esſe dicit, et *l.* 3. *c.* 32 Socrates a Catulo dicitur „ eloquentior — „ et diſertior, et, ut tu appellas, copioſior et „ melior Orator"; quorum tamen neuter ullam cauſam forenſem attigerat.

Cum igitur materies Oratori ſubiecta nullis fere terminis circumſcripta ſit, „ dicendi autem „ virtus, niſi ei, qui dicit, ea, de quibus di- „ cit, percepta ſint, exſtare non posſit" (ut ait Craſſus *l.* 1. *c.* 11, conf. *c.* 12, 14 *in fine*); conſequitur maximam plurimarum rerum cognitionem Oratori necesſariam esſe. Craſſus *l.* 3. *c.* 14 „ verum enim Oratori", inquit, „ quae „ ſunt in hominum vita, quandoquidem in ea „ verſatur Orator, atque ea est ei ſubiecta ma- „ teries, omnia quaeſita, audita, lecta, diſpu- „ tata, tractata, agitata esſe debent". Hinc idem paulo post eloquentiam appellat vim,

„ quae

„ quae *scientiam complexa rerum* sensa mentis „ et consilia sic verbis explicat" etc. Et *c.* 30 *in fine* et 31. haec dicit: „ non enim solum „ acuenda nobis neque procudenda lingua est, „ sed onerandum complendumque pectus maxi- „ marum rerum et plurimarum suavitate, copia, „ varietate. Nostra est enim – omnis ista pru- „ dentiae doctrinaeque possessio" etc. Quibus autem rebus ea cognitio contineatur, aliquanto fusius persequendum est, si prius nonnulla dixero de ratione, qua eas addisci vult Cicero. Ceterum Oratorem sine uberrima scientia perfectum esse non posse, ex ipsius etiam persona docetur *l.* 1. *c.* 6. et *l.* 2. *c.* 1 et 2.

§ III.

De modo doctrinae illius addiscendae.

Ciceronis sententiae priore § expositae hoc obiici poterat: Oratores in tantis occupationibus, quas forum, exercitatio, cetera negotia afferrent, non posse satis temporis tribuere cunctis illis rebus addiscendis, quibus multi homines totas aetates consumsissent. Hoc igitur ipse sibi obiicit ex Antonii persona *l.* 1. *c.* 18. *init.* *c.* 51. *init.* et *c.* 59, qui refellitur a Crasso. Dixerat hic iam *l.* 1. *c.* 12 *in fine* Oratorem philosophis cogni-

nitionem rerum concedere, quod in ea ſolum „ illi voluerint elaborare", et *c.* 13 *in fine* „ eſſe quasdam artes proprias eorum, qui in „ his cognoscendis atque tractandis ſtudium ſuum „ omne poſuiſſent". Sed idem fuſius explicat *l.* 3. *c.* 23, 31, cuius disputationis haec ſit ſumma: ſine doctrina (quod quidem de iuris civilis cognitione contenderat Antonius *l.* 1. *c.* 59) illae res percipi nequeunt, „ neque tam est acris „ acies in naturis hominum et ingeniis, ut res „ tantas quisquam, niſi monſtratas, poſſit vide„ re". Sed non adeo difficile est eas addiscere, dummodo bonus magister et acre adſit ingenium; neque enim ſequendus est mos eorum, „ qui ip„ ſarum artium tractatu delectati, nihil in vita „ ſunt aliud acturi"; ſed tantum aſſumendum, quantum ad uſum ſufficiat et *elementa rerum* cognoscenda, (id enim eſſe videtur *c.* 31. *fontes videre*) quae quis ſatis felici praeditus ingenio celeriter percipit.

CA-

CAPUT TERTIUM.

DE VARIIS SCIENTIAE GENERIBUS.

§ I.

Oratori perfecto philosophia necessaria est.

Cicero sua aetate philosophiam ab eloquentia separatam haberi, passim in hoc opere queritur. Nimirum antiquissimis temporibus omnium rerum, quae ad vitam hominum et mores pertinerent, cognitio coniuncta erat cum dicendi facultate et communi nomine *sapientia*, deinde *philosophia* vocabatur, qua instructi homines suis civitatibus praeërant. In huius rei exemplum afferuntur e Graecis Lycurgus, Pittacus, Solon (*l.* 3. *c.* 15. ubi locus: „ hinc illi" etc. per breviloquentiam sic intelligendus videtur: ab hac rerum scientia et dicendi vi profecti eaque instructi Lycurgi, Pittaci, Solones ad rempublicam accesserunt ac nominis celebritatem nacti sunt), praeterea Theramenes, Dion, Epaminon-

nondas, alii, praesertim autem Pericles ac Demosthenes (*l.* 3. *c.* 16, 19, 34): e Romanis Coruncanii, Fabricii, Catones, Scipiones, qui cuncti rerum maximarum scientiae, id vero est *philosophiae*, operam dederunt: nam Demosthenem etiam, de quo dubitabatur, Platonis auditorem fuisse Cicero putabat, ut patet e *l.* 1. *c.* 20, nec non e *Brut. c.* 31. *Orat. c.* 4. Alii vero republica quidem abstinuerunt seque totos ad rerum cognitionem converterunt, sed tamen etiam valuerunt eadem et cogitandi et dicendi prudentia, quales fuere Pythagoras, Democritus, Anaxagoras (*l.* 3. *c.* 15), Gorgias, Thrasymachus, Isocrates, (*c.* 16, 32). Iam vero Socrates exstitit, qui philosophiam ab Oratore segregaret, huiusque munus iudiciis tantum et concionibus definiret, idque Socratici deinceps, qui varias ipsi familias condiderunt, secuti sunt. Vid. *l.* 1. *c.* 11, 13. *l.* 3. *c.* 15, 16. Hinc vero factum est, ut Oratores quoque philosophiam despicerent et in rhetorum libris nihil de virtute, de diis immortalibus, de republica, de similibus rebus inveniretur, *l.* 1. *c.* 19, *l.* 3. *c.* 19, 20, 21 *in fine.* Atque hoc Cicero vocat (*l.* 3. *c.* 16.) „ discidium illud — linguae atque cordis „ absurdum sane et inutile et reprehendendum, „ ut alii nos sapere, alii dicere docerent". Et huius rei indignitate commotus pluribus locis philo-

losophorum arrogantiam notat, ut *l.* 1. *c.* 42, 43, 49. 50. *l.* 3. *c.* 31. Statuit igitur, ut veteres illi philosophiam (sive sapientiam) cum eloquentia coniunxissent, ita nunc quoque si quis Orator ad illorum magnitudinem adspirare vellet, ei philosophiam esse assumendam, nec eam a summi Oratoris perfectione abesse posse *l.* 3. *c.* 35. Hinc *l.* 2. *c* 23 *extr*, pro *perfecto* Oratore ponit *sapientem*, et *ib. c.* 80 coniungit *sapientiae laudem et eloquentiae*, conf. *l.* 1. *c.* 18, 23. *l.* 3. *c.* 18. Fuit eadem sententia Mnesarchi et Charmadae (*l.* 1. *c* 18), cuius quidem disputationem sibi fidem fecisse profitetur Antonius *c* 20. Cum autem iam sic universe philosophiam Oratori necessariam esse appareat, tum tria sunt, in quibus haec necessitas praecipue cernatur.

1°. Quod in Oratore maximum est, ut quocumque velit, hominum animos trahat (*l.* 1. *c.* 19, conf. *l.* 2. *c.* 41), id sine diligentissima pervestigatione naturae humanae et causarum, quibus mentes permoventur, effici nequit; ea vero cognitio ad intimam philosophiam pertinet. Hanc igitur philosophiae partem, ut supra vidimus, ne a vulgari quidem abesse voluit Oratore, nedum a perfecto. Itaque Charmadae sententiae, quam refert Antonius *l.* 1. *c.* 19: „ et uti „ eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, „; ut eos affici vellet Orator: quod item fieri

„ nul-

„ nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui „ diceret, quot modis hominum mentes, et qui„ bus rebus, et quo genere orationis in quam„ que partem moverentur; haec autem esse pe„ nitus in media philosophia retrusa atque ab„ dita", convenit Crassi disputatio *c.* 12. „ Quis enim nescit, maximam vim exsistere „ Oratoris in hominum mentibus vel ad iram, „ aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab „ hisce iisdem permotionibus ad lenitatem mise„ ricordiamque revocandis? quare nisi qui na„ turas hominum, vimque omnem humanitatis, „ causasque eas, quibus mentes aut incitantur, „ aut reflectantur, penitus perspexerit, dicen„ do, quod volet, perficere non poterit. At„ qui totus hic locus philosophorum proprius „ videtur: neque Orator me auctore unquam „ repugnabit", et *c.* 14: „ num admoveri possit „ oratio ad sensus animorum atque motus vel „ inflammandos, vel etiam exstinguendos (quod „ unum in Oratore dominatur), sine diligentis„ sima pervestigatione earum omnium rationum, „ quae de naturis humani generis ac moribus a „ philosophis explicantur". Atque ea ipsa, quae Antonius in contrariam partem affert *c.* 51, ad confirmandum composita sunt; vid. modo *P. I. c.* 3. § 1. conf. etiam quae ipse Cicero monet *l.* 1. *c.* 5: omnes animorum motus". etc.

2°. Virtutum et vitiorum cognitione, quae est etiam philosophiae pars. in laudando et vituperando carere non possumus. Ad hoc ipsum demonstrandum Antonius laudandi praecepta fusius persequitur *l.* 2. *c.* 85.

3°. Exercitationem. in utramque partem disputandi, vel contra omne, quod propositum sit, copiose disserendi, quae fuit olim Oratoris propria sive „ eorum, a quibus omnis de rebus so„ rensibus dicendi ratio et copia petebatur", iam philosophi sibi arrogarunt. *l.* 1. *c.* 62. *l.* 3. *c.* 27. Est autem ea Oratori utilissima cum ad exercendam dicendi facultatem (*l.* 1. *c.* 34, conf. etiam *Tusc.* *l.* 2. *c.* 3), tum ad ipsum usum in exornanda oratione (*l.* 3. *c.* 29.); ut vel sine ea perfectus Orator consistere nequeat *l.* 3. *c.* 19, 21. Cuius facultatis egregium exemplum in huius ipsius operis libro primo Cicero praebet, ubi Crassus et Antonius in contrariam partem ita disputant, ut in fine Sulpicius et Cotta dubitent, „ utrius oratio propius ad veritatem vi„ deretur accedere". *l.* 1. *c.* 62.

§ II.

Quaenam ei disciplina maxime conveniat.

Cum igitur Oratori sapientia necessaria sit, eam

eam autem philosophi sibi vindicaverint, illi nihil restat, nisi ut ab his assumat id, quod sibi ereptum est. Vid. *l.* 3. *c.* 27: „ sed quoniam" etc. *c.* 31: „ quae quoniam iam aliunde non „ possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a „ quibus expilati sumus". Quaeritur autem, quaenam familia earum, quae nunc exsistant, Oratori maxime apta sit. Quatuor sectae a Cicerone in iudicium vocantur, Stoïci, Epicurei, Peripatetici et Academici, siquidem ceterae iam diu ante eius aetatem exstinctae erant, ut refert *l.* 3. *c.* 17. Ac Stoïcorum quidem philosophia duabus de causis abhorret ab Oratore perfecto, cum propter ipsa placita, tum propter dicendi genus, quo utuntur. Itaque Antonius *l.* 1. ostendens, philosophiam Oratori non adhibendam esse, exempla sumit a Stoïcis, et in iis quidem perstringendis ipsius Ciceronis sententiam exprimit. Reprehenduntur autem in eo, quod statuunt nullos esse animorum motus *l.* 2. *c.* 51; quod vetant orationis vehementiam ac tragoedias adhibere *ib.* 53; „ quod omnes, qui „ sapientes non sint, servos, latrones, hostes, „ insanos esse dicunt, neque tamen quemquam „ esse sapientem" *l.* 3. *c.* 18. Porro dicendi genus, quo utuntur, nimis est subtile, ieiunum, aridum et vulgi auribus minime accommodatum, *ib.* et *l.* 2. *c.* 38. Neque dialectica, qua illi in-

inprimis valent, Oratori multum prodest (*ib.* contraria docet *Brut. c.* 90. *Orat. cap.* 32), excepta ea parte, quae versatur in ambiguis distinguendis, quae Oratori cum dialecticis communis esse debet. *l.* 2. *c.* 26. De Epicureis, unus locus est *l.* 3. *c.* 17: „ ea philoso-„ phia, quae suscepit patrocinium volupta-„ tis — procul abesse — ab eo viro, quem „ quaerimus, et quem auctorem publici consi-„ lii — esse volumus — ego non quaero „ nunc, quae sit philosophia verissima, sed „ quae Oratori coniuncta maxime". Reliqui sunt Peripatetici et Academici recentiores, quorum illi propriam sibi vindicaverant exercitationem de omnibus rebus in utramque partem disputandi. Vid. *l* 1. *c.* 10: „ Peripatetici autem „ etiam haec ipsa, quae propria Oratorum putares esse adiumenta atque ornamenta dicen-„ di, ab se peti vincerent oportere" (ubi *adiumenta* sunt illa ipsa exercitatio, quam eodem nomine significat Catulus *l.* 3. *c.* 22); porro *c.* 62. *l.* 3. *c.* 21. Academia vero, quam condiderat Arcesilas (etsi nonnunquam idem ei tribuitur mos, ut *l.* 3. *c.* 27.) proprie tamen id agebat, ut contra omne, quod esset propositum, ubere dissereret. Vid. *l.* 1. *c.* 10: „ Insta-„ ret Academia" etc. *l.* 3. *c.* 18. et conf. *de Fin. l.* 5. *c.* 4. Has igitur Cicero philosophias

Ora-

Oratori perfecto maxime commendat, *l.* 3. *c.* 19, 21, et ipse divisionem *generum ambigui* ab iis sumtam proponit *c.* 28, 29. Videtur autem hac in re neutram potissimum alteri praeposuisse, nisi quis Academiam ei magis tamen placuisse efficere vellet e *l.* 2. *c.* 38, ubi Critolao praefertur Carneades; quam sententiam adiuvant etiam *Orat. c.* 3. *Orat Part. c.* 40. Ceterum de tota hac re conf. *Dial. de caus. corr. eloq. c.* 31. *ibique Gronovius.*

§ III.

Quo modo philosophia utendum sit.

Antonius *l.* 1. *c.* 51 — 55 id agens, ut philosophiam Oratori nocere potius, quam prodesse ostenderet, speciosa sane proferebat. Sed nimirum ille (et in eo vertebatur omne disputationis vitium) ipsi philosophiae tribuebat, quod tantum tribuendum esset modo, quo eam adhiberet Orator, Huic enim abstinendum ab eruditis disputationibus ad vulgi aures haud accommodatis et ab isto dicendi genere, quod e Ciceronis mente significat idem Antonius *ib. c.* 18. „ Aliud enim mihi quoddam genus orationis es- „ se videtur eorum hominum, de quibus paulo „ ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter

„ aut

„ aut de natura rerum, aut de humanis rebus „ loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum et laetum, sed palaestrae magis et „ olei, quam huius civilis turbae ac fori". Philosophia contra ad exemplum illorum veterum Periclis, Coruncanii etc. traducenda est „ ad „ hanc civilem scientiam, quo pertinet et quam „ intuetur", ut Crassus docet *l.* 3. *c* 31. Et is quidem; qui forum et caussas tractat (nam historia, quae et ipsa ad Oratoris munus refertur, leniore tamen utitur genere dicendi *l.* 2. *c.* 15); sed forensis Orator ad philosophiae ubertatem adiungere debet *nervos forenses*, i. e. robur et vehementiam orationis. Vid. *l.* 3. *c.* 21: „ quique ad eam rationem adiungat hunc rhe„ toricum usum, moremque exercitationemque „ dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus „ Orator. Nam neque sine forensibus nervis „ satis vehemens et gravis, nec sine varietate „ doctrinae satis politus et sapiens esse Orator „ potest". Conf. *l.* 2. *c.* 16: „ hisce autem „ ipsis de rebus ut ita loquarur, ut ii, qui iu„ ra, qui leges, qui civitates constituerunt, „ locuti sunt, simpliciter et splendide, sine ul„ la serie disputationum et sine ieiuna concerta„ tione verborum". Porro ei vitanda est omnis suspicio et opinio philosophiae, quippe, quae animos eorum, qui audiunt, ab Oratore alienet

eius-

eiusque auctoritatem diminuat, *l.* 1. *c.* 51 et *l.* 2. *c.* 36, ubi *Graecae res* intelliguntur philosophia, ut vel patet ex initio *capitis* 37.

§ IV.

De iure civili, historia etc.

Proximus a philosophia locus tribuitur *iuris civilis* cognitioni. Vulgari quidem Oratori minus necesſaria est, qui, si quando opus sit, peritos adire poterit. *l.* 1. *c.* 15. Atque sic Antonii disputatio *l.* 1. *c.* 57—60. si ad vulgarem illum referatur, Ciceronis sententiae convenit. Oratorem autem perfectum (is enim significatur his verbis *c.* 37; „ eum, qui hanc „ personam susceperit, ut amicorum controver„ sias causasque tueatur, laborantibus succur„ rat, aegris medeatur, afflictos excitet") iuris civilis cognitione minime cavere posse, fuse ostendit Crasſus *c.* 36—46. Illi „ perdiscen„ dum ius civile, cognoscendae leges"; ut ait idem *c.* 34. Hanc sententiam Antonius quoque tueri videtur *l.* 2. *c* 33, ubi certe queritur de Iúrisconsultis, quorum culpa factum esſet, ut Oratores a iure discendo deterrerentur. Conf. etiam ipse Cicero *l.* 1. *c.* 5: „ neque legum „ aut iuris civilis scientia negligenda est".

Ora-

Oratori summo praeterea commendatur *iuris publici* cognitio, quod quid sit, optime explicari videtur *l.* 1. *c.* 34: „ senatoria consuetudo, „ disciplina reipublicae, iura sociorum, foedera, „ pactiones, causa imperii". Historia quoque ei tenenda est, et memoria antiquitatis, ut, quotiescunque opus sit, iusta suppetat exemplorum copia. De qua tota re vid. *l. c.* et *l.* 1. *c.* 14: „ num apud populum de legibus iubendis aut „ vetandis; num in senatu de omni reipublicae „ genere dici sine summa rerum civilium cogni„ tione et prudentia"; *c.* 46. *l.* 2. *c.* 30, nec non *l.* 1. *c.* 5: „ tenenda praeterea est omnis „ antiquitas exemplorumque vis".

Denique requiritur, ut omnibus artibus humanioribus et libero dignis perpolitus sit, sine quibus neminem in Oratorum numero habendum censet Crassus *l.* 1. *c.* 16; quo respicit etiam Antonius *l.* 2. *c.* 17: „ omnium ceterarum ora„ tio, mihi crede, ludus est homini non hebe„ ti, neque inexercitato, neque *communium* „ *literarum et politioris humanitatis* experti". Praesertim quidem huc referre licet literarum studium et veterum Oratorum ac poëtarum cognitio, quam duplici de causa commendat. Primum enim est Latine loquendi elegantia expolitur et augetur, ut ait Crassus *l.* 3. *c.* 10. Tum lepos, qui plurimum in oratione valet, oritur

qui-

quidem e naturali ingenii felicitate; ſed illis tamen ſtudiis multum adiuvatur, id quod Craſſus dicit *l.* 1. *c.* 34: „ libandus etiam ex omni genere facetiarum quidam lepos". His autem ipſis facetiis, ſi quando adhibeantur, apparet Oratorem eſſe „ politum hominem, *eruditum*, urbanum" ut ait Caeſar *l.* 2. *c.* 58. Idem vocabulum *eruditio* in eadem re Cicero uſurpat *l.* 1. *c.* 5: „ accedat eodem" etc et *l.* 2. *c.* 35: „ ut *erudita* ſit (oratio)"; alio nempe ſenſu, quam quo philoſophis *orâtio erudita* tribuitur in *Paradoxorum Proöemio* aliisque locis. Nec excluditur armorum ars et palaeſtra, quippe quae actioni plurimum utilitatis afferunt. *l.* 3. *c.* 59.

CA-

CAPUT QUARTUM.

DE SUMMA MUNERIS ORATORII MAGNITUDINE.

§ I.

De huius rei praestantia.

Perfecti Oratoris munus ita his in libris exponitur, ut disserentes tamen haud uno loco significent eam rem tantam esse, quae neque suis disputationibus, neque rhetorum praeceptis comprehendi possit. Vid. Crassus *l.* 1. *c.* 46. *extr. l. c.* 14: „ quare omnes istos, me aucto- „ re, deridete atque contemnite, qui se horum, „ qui nunc ita appellantur, rhetorum praecep- „ tis omnem Oratorum vim complexos esse ar- „ bitrantur, neque adhuc, quam personam te- „ neant, aut quid profiteantur, intelligere po- „ tuerunt". Idem *ib. c.* 20. omnes rhetores vocat: „ perridiculos. Scribunt enim", inquit, „ de litium genere, et de principiis et de nar- „ rationibus. Illa vis autem eloquentiae tanta

„ est"

„ est" etc. nec alia de causa duos illorum lepide irridet *c.* 21. *in fine.* Vid. porro *c.* 30: „ quare non est paucorum libellorum hoc mu„ nus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratio„ ne, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque „ huius ambulationis antemeridianae, aut nos„ trae pomeridianae sessionis", et Antonius *l.* 2. *c.* 19, 20: „ omninoque in hoc omnis est er„ ror, quod existimant, artificium esse hoc „ quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmo„ di de ipso iure civili hesterno die Crassus „ componi posse dicebat: ut genera rerum pri„ mum exponerentur — deinde singulorum ge„ nerum partes — tum verborum omnium de„ finitiones — sed hoc si in iure civili, si eti„ am in parvis aut mediocribus rebus doctiores „ assequi possunt; non idem sentio tanta hac „ in re tamque immensa posse fieri". Ad hanc vero magnitudinem (quam etiam Crassus significat *l.* 1. *c.* 28: „ hac re, quam constat esse „ maximam") duo referri possunt, alterum *praestantia*, alterum *difficultas*".

Oratore summo et absoluto, qui sapientiam cum dicendi facultate coniungeret, nihil Ciceroni praestantius visum est, si ad hos quidem libros attendimus, ubi creberrime illam rem verbis ad coelum extollit, et quoties in id argumentum delapsus fuerit, vix modum aut finem invenire sibi potest. Universe hac de re legantur

tur *l.* 1. *c.* 8, 46, *l.* 2. *c.* 8, 9. Ipſi *Oratoris* nomini gravitas quaedam ineſſe ſignificatur *l.* 1. *c.* 15, 26, 46, ubi venuste reſpicitur ad antiquam eius vocabuli vim, qua ſumebatur pro *legato*, ut vel notum e *Virg. Aen. l.* 7. *vs.* 153. Eloquentia vero *Virtus* appellatur *l.* 1. *c.* 18. *l.* 2. *c.* 84. *l.* 3 *c.* 14. (quem locum laudat Quinctilianus eique aſſentitur *l.* 2. *c.* 20.) *c.* 18. Eadem dicitur *l.* 2. *c.* 27: „ Oratoris vis illa „ divina virtusque". conf. *c.* 20: „ alterum di- „ vinitatis mihi cuiusdam videtur", *l.* 1. *c.* 46: „ eius artis, cuius cum ipſa natura magnam ho- „ mini facultatem daret, tamen eſſe Deus puta- „ batur; ut et ipſum, quod erat hominis pro- „ prium, non partum per nos, ſed divinitus ad „ nos delatum videretur", et *l.* 3. *c.* 35: „ ſin „ quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, „ docto Oratori palma danda est". Sed ſi iam ſingula perſequi velimus, in quibus ea cernatur excellentia, modo laudem duci videmus a iucunditate, ut *l.* 1. *c.* 8: „ age vero ne ſemper „ forum, ſubſellia, roſtra, curiamque medite- „ re, quid eſſe potest in otio aut iucundius, „ aut magis proprium humanitatis, quam ſermo „ facetus ac nulla in re rudis"? et *l.* 2. *c.* 8: „ nam, ut uſum dicendi omittam — tanta ob- „ lectatio est in ipſa facultate dicendi, ut nihil „ hominum aut auribus, aut mentibus iucundius „ percipi poſſit. Qui enim cantus moderatae

„ ora-

„ orationis pronuntiatione dulcior inveniri po-
„ test? quod carmen artificiosa verborum con-
„ clusione aptius? qui actor in imitanda, quam
„ Orator in suscipienda veritate iucundior? quid
„ autem subtilius, quam acutae crebraeque sen-
„ tentiae? quid admirabilius, quam res splen-
„ dore illustrata verborum? quid plenius, quam
„ omni rerum genere cumulata oratio"? modo
ab eorum, qui audiunt, admiratione et clamori-
bus, ut *l.* 3. *c.* 14, conf. *l.* 1. *c.* 33: „ haec
„ sunt quae clamores et admirationes in bonis
„ Oratoribus efficiunt"; modo inde, quod prae-
clarum sit ea re hominibus antecellere, qua ipsi
homines bestiis praestent, ut *l.* 1. *c.* 8; „ hoc
„ enim uno praestamus vel maxime feris, quod
„ colloquimur inter nos, et quod exprimere di-
„ cendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc
„ non iure miretur, summeque in eo elaboran-
„ dum esse arbitretur, ut, quo uno homines
„ maxime bestiis praestent, in hoc hominibus
„ ipsis antecellat"? (conf. *de Inv.* *l.* 1. *c.* 4.
Quinct. *l.* 2. *c.* 16.): modo a tutela et praesidio,
quod Orator aut sibi, aut aliis afferre potest,
ut *l.* 1. *c.* 8: „ quid tam porro regium, tam li-
„ berale, tam munificum, quam opem ferre
„ supplicibus, excitare afflictos, dare salutem,
„ liberare periculis, retinere homines in civita-
„ te? Quid autem tam necessarium, quam tene-
„ re

„ re semper arma, quibus vel tectus ipse esse
„ possis, vel provocare improbos, vel te ul-
„ cisci lacessitus" (1)? c. 37: „ qui hanc per-
„ sonam susceperit, ut amicorum controversias
„ causasque tueatur, laborantibus succurrat, ae-
„ gris medeatur, afflictos excitet"? c. 46: „ tum
„ qui scelus fraudemque nocentis possit dicen-
„ do subiicere odio civium, suppliciоque con-
„ stringere: idemque ingenii praesidio innocen-
„ tiam, iudiciorum poena liberare"; l. 2. c. 9:
„ eadem facultate et fraus hominum ad perni-
„ ciem et integritas ad salutem vocatur". Summum autem ponitur in ea vi, quam habet Orator ad civitates constituendas et regendas, ad senatum aut populum excitandum, sedandum, quoquo velit, flectendum. Vid. rursus l. 1. c. 8:
„ neque vero mihi quidquam — praestabilius
„ videtur, quam posse dicendo tenere hominum
„ coetus, mentes allicere, voluntates impelle-
„ re, quo velit: unde autem velit, deducere.
„ Haec una res in omni libero populo, maxi-
„ meque in pacatis tranquillisque civitatibus,
„ praecipue semper floruit semperque dominata
„ est. Quid enim est — tam potens tamque
„ mag-

(1) Posteriorem huius sententiae partem inde a verbis: „ quid autem" videtur e Platonis Gorgia libasse.

„ magnificum, quam populi motus, iudicum
„ religiones, senatus gravitatem unius oratione
„ converti"? c. 46: „ idemque languentem la-
„ bentemque populum aut ad decus excitare,
„ aut ab errore deducere, aut inflammare in im-
„ probos, aut incitatum in bonos mitigare: qui
„ denique quemcunque in animis hominum mo-
„ tum res et caussa postulet, eum dicendo vel
„ excitare possit, vel sedare"; l. 2. c. 8: „ qui
„ (usus dicendi) in omni pacata et libera civi-
„ tate *dominatur*". Hinc quoque statuit homi-
nes incultos eloquentiae vi ad societatem ci-
vilem traductos esse, *l.* 1. *c.* 8: „ ut vero ad
„ illa summa veniamus: quae vis alia potuit aut
„ dispersos homines unum in locum congrega-
„ re, aut a fera agrestique vita ad hunc huma-
„ num cultum civilemque deducere, aut iam
„ constitutis civitatibus leges, iudicia, iura
„ describere"? conf. *de Inv. l.* 1. *c.* 2. *Quinct.
l. c.* Ac propterea, quod Orator tantum in re-
publica locum tenet, eumdem virum bonum es-
se vult *l.* 2. *c.* 20. *l.* 3. *c.* 14: „ quae quo ma-
„ ior est vis, hoc est magis probitate iungen-
„ da summaque prudentia: quarum virtutum ex-
„ pertibus si dicendi copiam tradiderimus, non
„ eos quidem Oratores effecerimus, sed furen-
„ tibus quaedam arma dederimus" (1). Quod
si

(1) Hic perperam videtur Ernestus parenthesin po-
suis-

si adiungatur, Orator maximum universae civitati ornamentum et salutem affert, *l.* 1. *c.* 8. *in fine*, et *l.* 2. *c.* 20: „ tantum ego in excellente „ Oratore et eodem viro bono pono esse orna„ menti universae civitati".

§ II.

De eiusdem difficultate.

Quod in omni re verum est, excellentissima quaeque maxime ardua esse, id perspicitur etiam in summi Oratoris perfectione. „ Neque „ enim", ut ait Crassus *l.* 3. *c.* 22. „ apud ho„ mines res est ulla difficilior, neque maior, „ neque quae plura adiumenta doctrinae deside„ ret". Et Antonius *l.* 1. *c.* 28. haec dicit: „ in Oratore — acumen dialecticorum, sen„ tentiae philosophorum, verba prope poëta„ rum, memoria iurisconsultorum, vox tragoe„ dorum, gestus paene summorum actorum est „ requirendus. Quamobrem nihil in hominum „ genere rarius perfecto Oratore inveniri potest". Itaque *boni Oratores* perpauci fuerunt: vid. *l.* 1. *c.* 8. „ quid est tam admirabile, quam ex infi„ ni-

fuisse, et ea verba *quarum virtutum* referenda esse ad *probitatem* et *prudentiam*.

„ nita multitudine hominum exsistere unum, „ qui id, quod omnibus natura sit datum, *vel* „ *solus*, *vel cum paucis* facere possit"? et *l.* 2. *c.* 46: „ cum professus sis, te id posse facere, „ quod pauci", ut iam omittam, quae Cicero e sua persona disputat in praefatione libri primi. *Perfectus* autem sive *eloquens* fortasse nemo inventus est, ut Antonius e suo libro refert *l.* 1. *c.* 21, cui consentit Scaevola *c.* 17: „ quas ego, „ si quis" etc. Hinc appellat Crassus *l.* 3. *c.* 19: „ praeclaram et eximiam *speciem* Oratoris „ perfecti", quae vox e Platonico ἰδέα expressa significat aliquid summum et perfectissimum, quod non exsistat, sed animo tantum concipiatur. vid. *Orat. c.* 2, 3. Forsan etiam hac de causa pro *informare*, *describere* dicit *quaerere*, *ib. c.* 17: „ ab eo viro, quem *quaerimus*", et *l.* 1. *c.* 21. 26. Neque tamen quod Scaevola *l. c.* addit: „ aut vero si esse posset", Ciceronis menti convenire videtur, qui contra ea spem non dissimulat, fore aliquando, ut talis vir exsistat. Vid. modo, quae respondet Crassus *ibidem*, et quae Antonius adiungit *c.* 21. Difficultas vero cum oriatur ex iis, quae Oratori adesse debent, augetur etiam, si respicimus ad eos, qui audiunt. „ Magnum quoddam", Crassus inquit *l.* 1. *c.* 25, „ est onus atque munus, „ suscipere atque profiteri, se esse, omnibus

„ silentibus, unum maximis de rebus, magno
„ in conventu hominum, audiendum. Adest enim
„ fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in
„ dicente, quam recta videat: ita quidquid est,
„ in quo offenditur, id etiam illa, quae laudan-
„ da sunt, obruit". Hac de causa neminem,
nisi timide, ad dicendum accedere vult *c.* 26.
Difficillimum autem ex Oratoris operibus est iu-
diciorum contentio, ut docet Antonius *l.* 2. *c.*
17: „ in causarum contentionibus magnum est
„ quoddam opus, atque haud sciam, an de hu-
„ manis operibus longe maximum: in quibus"
etc. quo respicit etiam *c.* 24. *init.*

CA-

CAPUT QUINTUM.

QUIBUS REBUS FORMETUR ORATOR.

§ I.

De natura.

Quibus rebus Orator formaretur, cum alii aliter definivissent. omnia, quae de illa re Cicero his in libris monuit, his tribus complecti posse mihi videor, *natura*, *exercitatione*, *arte.* Naturae quidem princeps tribuitur locus *l* 1. *c.* 25, *l.* 2. *c.* 87: „ confiteor equidem huius boni na-„ turam esse principem, sicut earum rerum, de „ quibus ante locutus sum, omnium", eiusque dona maxima in Oratore requiruntur, quippe qui summam in omni genere perfectionem intueri debeat, et cuius vitia, si qua commiserit, tam acriter ab iis, qui audiunt, observentur, ut docet Crassus *l.* 1. *c.* 25, 26, Antonius *ib.* et *c.* 28. Ea vero dona partim ad animum, partim ad corpus pertinent. Animo adsint oportet „ celeres quidam motus", ut ait Crassus *l. c.*

fîve acumen, pro quo *l.* 2. *c.* 30. dici videtur „ naturalis quaedam prudentia". Porro memoria requiritur, in qua etiam natura plurimum valet. Itaque ipſo, quem citavi, loco celeres illi motus Craſſo dicuntur „ ad memoriam firmi „ atque diuturni", idemque ex aliis locis conſtat, ut *l.* 1. *c.* 32, ubi ad ea, „ quae maxime „ propria eſſent naturae", referuntur et actio et vero *memoria*, nec non *l.* 2. *c.* 87. Accedat lepos et feſtivitas, quam totam a natura proficisci docet Caeſar *l.* 2. *c.* 54: „ ſed cum in illo gene„ re perpetuae feſtivitatis ars non deſideretur: „ natura enim fingit homines et creat imitatores „ et narratores facetos, et vultu adiuvante et „ voce et ipſo genere ſermonis: tum vero in „ hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, „ cum" etc. Denique conſilium et prudentia deſideratur, qua multis in rebus Oratori opus est; v. c. ut, quid dicendum ſit, videat, *l.* 2. *c.* 37; ut in iocando temporis rationem habeat, *ib. c.* 60, ubi quidem haec dicuntur: „ tempus „ igitur dicendi prudentia et gravitate modera„ bimur; quarum utinam artem aliquam habe„ remus! *ſed domina natura est*"; ut argumenta utiliſſima ſeligat *c.* 76, conf. *c.* 41; ut quando narratione utendum, quando non utendum ſit, conſideret *c.* 81. *init.*

Ad corpus naturae bonitas in his rebus cerni-

tur,

tur, quas Crasſus enumerat *l.* 1. *c.* 25: „ lin„ guae ſolutio, vocis ſonus, latera, vires, „ conformatio quaedam et figura totius oris at„ que corporis", conf. Antonius *l.* 2. *c.* 20. *init.* Et de actione quidem iam obiter monui: vid. *l.* 1. *c.* 32. Vox autem, docente Craſſo *l.* 3. *c.* 60. „ est *optanda* nobis", i. e. eam nobis ipſi fingere non posſumus, ſed a natura petere debemus: qua ſignificatione hoc verbum etiam occurrit *l.* 2. *c.* 44. et *Orat. c.* 18. Dubito vero, ad corpus an ad mentem referam illud *decere*, quod Roſcius dicebat „ caput artis" *l.* 1. *c.* 29, conf. *c.* 28. *in fine.* Videtur quidem in utroque ſitum eſſe, et univerſe venustatem quamdam ac dignitatem gestus et orationis continere; quamquam ne verbis quidem ſatis exprimi potest. Nam alio ſenſu *decere* Crasſus uſurpat *l.* 3. *c.* 55, et Cicero *Orat. c.* 21. *de Offic. l.* 1. *c.* 37. Illud autem *decere* natura quoque ſibi vindicat: nam Roſcius addiderat *l. c.* „ quod tamen unum „ id eſſe, quod tradi arte non posſit". Et Antonius inter naturae dotes, quas in Oratore postulat, hoc ponit „ tentabo quid *deceat*". Cum igitur tot tantisque naturae donis Orator indigeat, ei, qui ad hoc munus accingere ſe cupit, ſuae vires prius explorandae ſunt, et, quid efficere posſit, diligenter perſpiciendum. Quod ſi natura prorſus abhorrere videtur, potius aliud ſtu-

studium sequi debet. Vid. quae Crassus et Antonius hac de re disserunt *l.* 1. *c.* 25, 28. *l.* 2, *c.* 20, 21. Neque tamen eos, qui mediocri valent facultate, plane deterret Cicero, sed arte naturam adiuvari posse existimat, ut etiam infra videbimus.

§ II.

De exercitatione.

Si quis igitur natura satis instructus videtur et ad Oratoris nomen adspirat, ei multiplex *exercitatio* suscipienda est, *l.* 1. *c.* 32. *in fine*: quod quidem nomen latiore sensu complectitur omnia, quae Orator ipse ad se fingendum efficere debet e Ciceronis praeceptis. Itaque refertur etiam ad exercitationem cognitio iuris civilis, historiae, ceterarum rerum *l.* 1. *c.* 34. De quibus cum iam supra dictum sit, liceat hic illud vocabulum angustiore et proprio sensu sumere de studiis Oratoriis extra forum et veras causas. Opponitur iis *usus* *l.* 2. *c.* 30: „ vel usu, quem" etc. conf. *l.* 3. *c.* 55: „ usus autem" etc. Quia vero tanti laboris ea sunt (*l.* 1. *c.* 33, 60.) ante omnia in Oratore adsit studium acerrimum, ut docet *l.* 1. *c.* 17, 21, 30. *l.* 3. *c.* 31. In ipsa autem exercitatione hoc primum est, ut exem-

plum

plum aliquod fibi eligat, quod intueatur: in quo illud videndum, ut et praeftantisfimum eligat exemplum, et ne minima folum, vel etiam vitiofa imitetur, vid. *l.* 1. *c.* 34, *l.* 2. *c.* 21, 22, *l.* 3. *c.* 12. „ Hanc igitur", ut ait Antonius *l.* 2. *c.* 23, „ fimilitudinem qui imitatione asfe„ qui volet, tum exercitationibus crebris atque „ magnis, tum *fcribendo* maxime perfequatur". Nam ut de *ftilo* primum dicam, vocatur hic a Crasfo *l.* 1. *c.* 33. „ optimus et praeftantisfimus „ dicendi effector ac magister" (conf. *c.* 60.) eique quadruplex tribuitur utilitas: quod inventionem faciliorem et uberiorem efficit, *ib.*; quod collocationem expolit ac format, *ib.* et *l.* 3. *c.* 49; quod fubitam dictionem adiuvat, *l.* 1. *c.* 33; quod nimiam ingenii foecunditatem depascit, quamquam hanc in adolescente non improbat Antonius *l.* 2. *c.* 21, fed tamen ad maturitatem revocanda est, ut docet *ib.* et *c.* 23. De reliquis exercitationibus nec multum, nec vero nihil omnino tribuitur fubitis dictionibus, plus aliquanto meditationi *l.* 1. *c.* 33. Commendatur etiam eloquentiae ftudiofo, ut optimorum Oratorum Graecorum orationes Latine explicet *c.* 34, ubi praeterea Crasfus haec ait: „ iam vocis, „ et fpiritus, et totius corporis, et ipfius lin„ guae motus et exercitationes non tam artis „ indigent, quam laboris; quibus in rebus ha„ ben-

„ benda est ratio diligenter, quos imitemur, „ quorum similes velimus esse. Intuendi nobis „ sunt non solum Oratores, sed etiam actores, „ ne mala consuetudine ad aliquam deformita- „ tem pravitatemque veniamus". Haec postre- ma, quibus consentit Antonius *c.* 25: „ gestus „ paene summorum actorum est requirendus", pugnare videntur cum *l.* 3. *c* 59: „ omnes au- „ tem hos motus subsequi debet gestus, non „ hic verba exprimens, scenicus, sed universam „ rem et sententiam, non demonstratione, sed „ significatione declarans, laterum inflexione hac „ forti ac virili, non ab scena et histrionibus, „ sed ab armis, aut etiam a palaestra", qui dis- sensus vix aliunde explicari possit, quam e ra- tione, quam significavi ad finem *Partis I. c.* 4. § 3. (1). Denique „ exercenda est etiam me- „ moria, ediscendis ad verbum quam plurimis „ et nostris scriptis et alienis. Atque in ea „ exercitatione non sane mihi displicet adhibe- „ re, si consueris, etiam istam locorum simula- „ crorumque rationem, quae in arte traditur", de qua post agendum erit.

§ III.

(1) Constat enim aliquantum temporis interiectum Ciceroni fuisse inter libri tertii ac duorum priorum confectionem. Vid. *Middl. Vit. Cic. tom.* 2. *p.* 97, et *Franc. Orat. p.* 206.

§ III.

Quid de arte Cicero sentiat.

De quaestione, utrum dicendi *ars* esset (quod negabat Charmadas, *l.* 1. *c.* 20.), nil certum his in libris pronuntiat Cicero Quamquam enim *l.* 2 *c.* 9. *artem* hac in re memorat, *c* 13. Thucydidi tribuit dicendi *artificium*, et *l.* 3. *c.* 37. de Oratore dicit: „ in quo adiungat *artem*" saepius tamen dubitantis speciem prae se fert, ut *l.* 1. *c.* 23: „ sive est ars, sive artis quaedam „ similitudo", *l.* 2. *c.* 7: „ hoc totum, quid„ quid est, sive artificium, sive studium dicen„ di", *c.* 16. et 87. Putabat scilicet „ omnem „ esse contentionem inter homines doctos in „ verbi controversia positam", ut ait Crassus *l.* 1. *c.* 23. *Ars* quidem si per subtilem definitionem contineri censeatur rebus certis, quae a constantibus principiis deducantur, et nunquam fallant, nulla est Oratoris ars. Vid. *ib.* et *c.* 20. nec non *l.* 2. *c.* 7. Eamdem esse, concedit, si alio sensu accipiatur de iis, quae postquam observata sint, colligantur et in disciplinae rationem redigantur, *ib.* et *l.* 2 *c.* 8, 57. Si Logice loqui velis, hanc *methodum analyticam*, illam *syntheticam* dixeris. Potest nimirum observari, quae prosint in oratione, et quibus de cau-

caufis alius Orator alio plus efficere posfit *l.* 1. *c.* 23, 32. *l.* 2. *c.* 57. Huic obfervationi fuam omnem facultatem acceptam refert Antonius *l.* 2. *c.* 28. conf. *l.* 1. *c.* 48. Hinc idem *auditionem* tanti facit *l.* 2, *c.* 39. et forum Oratori *ludum* esfe vult *c.* 21. Itaque praecepta rhetorum, quippe quae ex illa obfervatione orta fint, Oratorem discere iubet Crasfus *l.* 1. *c.* 34: „ om„ nium bonarum *artium* (i. e. librorum rhetori„ corum) fcriptores ac doctores et legendi, et „ pervolutandi, et exercitationis caufa laudandi, „ interpretandi, corrigendi, vituperandi, refel„ lendi"; et Antonius *l.* 2. *c.* 20: „ ista ipfa „ praecepta acceperit"; non folum quoniam hoc est „ homine ingenuo liberaliterque educato „ dignum" (*l.* 1. *c.* 31.) et „ ad cognoscendum „ non illiberale" (*cap.* 32.); verum etiam propter utilitatem, quam affert. Haec partim in eo cernitur, ut ars ea, quae natura vitiofa fint in Oratore, limet et emendet (*l.* 1. *c.* 25.), quae bona fint, educet atque confirmet (*ib.* et *l.* 2. *c.* 87); partim in eo, ut Orator habeat, quo quidque referat: cuius quidem rei haec vis est, ut et brevisfimam commodisfimamque viam ad id, quodcunque fibi propofuerit, ingrediatur (*l.* 1. *c.* 32.), et vero „ ut ea, quae natura, „ quae ftudio, quae exercitatione confequimur, „ aut recta esfe confidamus, aut parva intelli-

„ ga-

„ gamus, cum, quo referenda sint, didicerì„ mus" *l.* 2. *c.* 57. Neque tamen ars sola sufficit, quippe quae nihil docet de philosophia, sine qua consistere nequit Orator. Vid. supra *cap.* 3. § 1. Et in illis ipsis dicendi praeceptis multa perverse tradunt rhetores; ut Antonius de iis dicat *l.* 2. *c.* 19: „ aut aliquid afferunt, quod „ mihi non displiceat: aut *efficiunt, ut me non* „ *didicisse minus poeniteat*". Multa eorum vitia reprehenduntur, e quibus unum tantum afferam, quod saepius perstringit Cicero: eos, cum duplex genus statuissent, alterum quaestionis infinitae, alterum causae, illud nullis praeceptis instruxisse, vid. *l.* 2. *c.* 15, 19. *l.* 3. *c.* 28. Sed etiamsi bona sint praecepta, nequeunt tamen eloquentes facere, veluti Crassus docet *l.* 2. *c.* 57: „ quae (observatio) si eloquentes facere posset, „ quis esset non eloquens? Quis enim haec non „ vel facile, vel certe aliquo modo posset edis„ cere"? conf. *c.* 87. In natura fundamentum esse oportet, idque confirmatur ipsorum rhetorum exemplo, quorum nemo ne mediocriter quidem disertus fuit (*l.* 1. *c.* 20.), non quod iis praecepta defuerunt, sed quia natura defuit, auctore Crasso *c.* 25. Artem autem ita commendat, ut omnem artificii significationem et suspicionem Oratori adversariam putet *l.* 2. *c.* 36, 37. Itaque Orator abstineat *definitione*, quippe quae,

„ genere ipso doctrinam redolet", ut ait Antonius *l.* 2. *c.* 25; tractationem argumentorum variam esse iubet idem *c.* 41, „ ne — cognoscat „ artem, qui audiat"; vicissitudines in numeris adhibeantur, ne „ nos id, quod faciemus, ope„ ra dedita facere videamur", ut praecipit Crassus *l.* 3. *c.* 50.

SEC-

SECTIO SECUNDA.

PRAECEPTA, QUIBUS SINGULAS ORATORII MUNERIS PARTES INSTRUIT CICERO, EXPLICANTUR.

Cicero his in libris eam Oratorii muneris partitionem suis praeceptis sequitur, quam plerisque placuisse dicit *de Invent. l.* 1. *c.* 7. et quam Crassus e rhetoribus sibi traditam (*l.* 1. *c.* 31.), ipse quoque memorat *c.* 42: „ in „ hac — ratione dicendi, excogitare, ornare, „ disponere, meminisse, agere". Vid. etiam *l.* 2. *c.* 19. Quamquam inventionem quidem ab elocutione minime seiungi oportere, neque res a verbis separari posse existimat *l.* 3. *c.* 5, 6, 24, 26. *in fine:* sed hominum opinionibus aliquid datum est. Longe vero maxima disputationis pars versatur in praecipiendo de causarum contentionibus, quippe difficillimo ex Oratoris operibus. Itaque commodissimum hoc mihi visum est, ut quinque capitibus illas quinque partes explicarem, iudicialis potissimum generis ratione habita, sextum adiicerem caput, quo suasiones, laudationes et historiam complecterer.

CA-

CAPUT PRIMUM.

DE INVENTIONE.

§ I.

De iis, quae pertinent ad docendum.

Omnis inventio verſatur in triplice argumento: ut doceamus iudices iisque probemus ea, quae defendimus, vera esſe; ut conciliemus eorum benevolentiam; ut animos permoveamus. Vid. *l.* 2. *c.* 27, 28 *init.* 29, 77. *l.* 3. *c.* 27. De primo quidem, quod „ videtur omnem huius generis quaſi doctrinam continere" (*l* 2. *c.* 29), haec praecipit Antonius. Oratori, priusquam dicat, cauſam, quae ad eum defertur, et omnia, quae illuc ſpectant, penitus cognita esſe vult *l* 2. *c.* 24 ubi porro haec ait: „ cum rem penitus cauſamque cognovi, ſtatim „ occurrit animo, quae ſit *cauſa ambigui*". *Cauſas* enim *ambigui*, (quas variis modis distribui videmus *de Invent. l.* 1. *c.* 8. *Orat. c.* 34. *Top. c.* 21. *Orat. Part. c.* 9. *in fine*) Antonius

c. 24 — 27. tripliciter dividit. Primum enim quaeri potest „ quid factum fit, aut fiat, futu„ rumve fit", i. e. utrum id, de quo agitur, re vera fiat, factum, futurumve fit; atque tale plerumque genus est ambigui, de quo disputatur in criminum caufis. Deinde quaeri potest etiam, *quale fit*, i. e. „ quantum et cuiusmodi et om„ nino quale fit — hoc modo: iustum an in„ iustum: utile an inutile", ut explicat Cicero *de Invent. l.* 1. *c.* 9. Ad hoc genus referenda omnis controverfia, quae in *fcripti interpretatione* verfatur, docente Antonio *c.* 26, ubi duo reprehenduntur, quae pofuerat *de Invent. l.* 2. *c* 40: alterum, eas controverfias ad feparatum genus pertinere; alterum esfe quinque caufas, unde dubium nascatur; cum contra in toto illo genere nullam esfe posfe, nifi *ex ambiguo*, controverfiam Antonius ostendat. Reprehendit etiam Graecos, qui adiunxisfent illam quaestionem, *rectene factum fit* (vid. *l.* 1. *c.* 31.), eamque pertinere docet ad genus, in quo quaeritur, *quale fit*. Tertium genus in eo verfatur, *quomodo quid nominetur*: v. c. utrum Norbanus *maiestatem minuisfet*. Haec autem genera Crasfus alia quadam ratione partitur *l.* 3. *c.* 29, 30, qui tamen dicit „ eadem funt membra in utrius„ que disputationibus, fed paulo fecus me, „ atque ab illo, partita ac distributa". Et fane

ne disſenſio, cuius rationem ſupra per coniecturam expedire tentavi, minor videbitur, ſi teneamus ea, quae disputat Antonius *c.* 31, 32: rhetores male disiunxisſe controverſias certis temporibus ac perſonis definitas ab infinitis de univerſo genere quaestionibus; omnem enim disputationem ad univerſum genus revocari debere, ne iis quidem cauſis exceptis, ubi de facto ambigitur, neque iis, ubi quaeritur, *quale ſit.* Idem docet Crasſus *l.* 3. *c.* 29. *init.*: „ omnis igitur res eamdem habet naturam ambigendi, de qua quaeri et disceptari potest, ſive in infinitis conſultationibus disceptatur, ſive in iis cauſis, quae in civitate et in forenſi disceptatione verſantur", et *c.* 30: „ ornatisſimae ſunt igitur orationes eae, quae latisſime vagantur, et a privata ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt et convertunt, ut ii, qui audiant, natura, et genere, et univerſa re cognita de ſingulis reis, et criminibus, et litibus ſtatuere posſint. Hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, est cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit", conf. *Top.* 21, ubi propoſitum (*θέσις*) dicitur, quod Crasſus *l. c. conſultationem* vocat. Cum igitur

utrum-

utrumque genus eamdem haberet ambigendi naturam, poterat Antonius alterius, Crassus alterius potissimum generis in ambigui caussis partiendis rationem habere; idque fecerunt. Antonius exempla sumsit a litium contentione, quam cum maxime tractabat, Crassus ab infinitis philosophorum *consultationibus*, ad quas eum disputationis cursus detulerat. Hoc si teneamus, possunt eadem fere membra, quae memoravit Antonius, in Crassi disputatione quodammodo reperiri. Itaque cum *cognitio*, quam priorem partem Crassus ponit, tres habeat modos, *coniectura* quidem convenit cum Antoniano genere eo, in quo quaeritur, *quid fiat, factum futurumve sit*, nisi quod Antonius exempla sumsit a tempore praeterito, quippe quod in iudiciis plerumque tractatur, ille vero a tempore praesenti vel infinito, quod erat *consultationi* aptius. *Definitio* maxime respondet ei generi, in quo *de nomine* contenditur; *consecutio* denique ei quaestioni, *quale sit*. Singula autem haec genera Crassus in minores rursus partes dividit. Nam quod addit idem de *agendi consilio*, eius generis prior pars, quae versatur in *officii disceptatione*, commode referri potest ad Antonii praecepta de suasionibus, altera ad eius doctrinam de animis permovendis. Postquam igitur Orator cognovit, ad quod genus sua caussa referenda sit,

 iam

iam agitur de argumentis, quorum duplex est materies, „ una rerum earum, quae non exco-„ gitantur ab Oratore, fed in re pofitae, ratio-„ ne tractantur: ut tabulae, testimonia, pacta, „ conventa, quaestiones, leges, fenatusconful-„ ta, res iudicatae, decreta, refponfa et reli-„ qua, fi quae funt, quae non pariuntur ab „ Oratore, fed ad Oratorem a caufa, atque a „ re deferuntur". De his quidem locos meditatione paratos habere debet, e quibus posfit ad omnes fimiles res argumenta depromere, ut docet Antonius *c.* 27. Alterum genus est argumentorum, quae ipfi Oratori invenienda funt. In quo illud graviter monet Antonius, ne ad fingula caufarum genera e rhetorum libris feparata petamus argumenta (quamquam id adolescentulis inftituendis haud inutile fit), fed ut certos locos ad omnem caufam et orationem afferamus. Vid. *ib.* „ Atque isti quidem, qui do-„ cent, cum caufas in plura genera fecuerunt, „ fingulis generibus argumentorum copiam fug-„ gerunt. Quod etiamfi ad inftituendos adoles-„ centulos magis aptum est, ut, fimulac pofita „ fit caufa, habeant, quo fe referant, unde fta-„ tim expedita posfint argumenta depromere: „ tamen et tardi ingenii est, rivulos confecta-„ ri, fontes rerum non videre, et iam aetatis „ est ufusque nostri, a capite, quod velimus,

ar-

„ arcessere et, unde omnia manent, videre"; c. 30: „ ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, „ libenter assentiemur, ut singularum causarum „ defensiones, quas solent magistri pueris tra- „ dere, relinquamus; aperiamus autem ea capi- „ ta, unde omnis ad omnem et causam et ora- „ tionem disputatio ducitur. Neque enim, „ quoties verbum aliquod est scribendum no- „ bis, toties eius verbi literae sunt cogitatione „ conquirendae; nec quoties causa dicenda est, „ toties ad eius causae seposita argumenta revol- „ vi nos oportet: sed habere certos locos, qui, „ ut literae ad verbum scribendum, sic illi ad „ causam explicandam statim occurrant"; c. 39: „ ego autem si quem nunc plane rudem institui „ ad dicendum velim, his potius tradam assiduis „ uno opere eamdem incudem diem noctemque „ tundentibus, qui omnes tenuissimas particu- „ las, atque omnia minima mansa, ut nutrices „ infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, „ qui et doctrina mihi liberaliter institutus, et „ aliquo iam imbutus usu, et satis acri ingenio „ esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non se- „ clusa aliqua aquula teneatur, sed unde uni- „ versum flumen erumpat: qui illi sedes, et „ tamquam domicilia omnium argumentorum „ commonstret, et ea breviter illustret verbis- „ que definiat". Ut autem his locis uti possit

 Ora-

Orator, praeter usum quemdam ac studium, (*c.* 30, 34.) requiritur acumen, ars et diligentia, quarum huic plurimum in inveniendo tribuitur. *c.* 35. „ Ars demonstrat tantum, ubi „ quaeras atque ubi sit illud, quod studeas in„ venire". Attamen artem aliquam tradit Antonius, et praecipuas argumentorum notas ostendit *c.* 39, 40, quibus cognitis facile sit argumenta invenire. Sumuntur haec aut ex sua vi atque natura, aut foris assumuntur. „ Ex „ sua vi" etc. Qui vero loci cuique causarum generi sint aptissimi, id facile iudicatur, ut significat Antonius *c.* 41, Crassus *l.* 3. *c.* 30. Ille de tractandis argumentis haec addit *c* 41. *in fine*: „ tractatio autem varia esse debet, ne aut „ cogcoscat artem, qui audiat, aut defatigetur „ similitudinis satietate. Proponi oportet" etc. Quibus autem rationibus argumento resisti possit, docet *c.* 53: „ sed argumento resistendum „ est, aut iis, quae comprobandi eius causa „ sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando „ id, quod concludere illi velint, non effici ex „ propositis, nec esse consequens: aut, si ita „ non refellas, afferendum est in contrariam „ partem, quod sit aut gravius, aut aeque „ grave".

§ II.

§ II.

De iis, quae ſpectant ad conciliandum.

Charmadas „ caput — esſe arbitrabatur Ora-
„ toris, ut et ipſis, apud quos ageret, talis,
„ qualem ſe ipſe optaret, videretur — et uti
„ eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi,
„ ut eos affici vellet Orator", ut refert Antonius *l.* 1. *c.* 19. Quam ſententiam ipſe ſua auctoritate confirmat *l.* 2. *c.* 41: „ ſi vero asſequetur, ut talis videatur, qualem ſe videri velit,
„ et animos eorum ita afficiat, apud quos aget,
„ ut eos, quocunque velit, vel trahere, vel rapere posſit; nihil profecto praeterea ad dicendum requiret", conf. *c.* 42. *init.* Itaque nihil in oratione plus valere putat, quam ea, quae pertinent ad *conciliandum* et ad *animos permovendos*, eaque duo diligentisſime conſideranda cenſet *c.* 27. Hae vero partes „ minime praeceptis artium ſunt perpolitae", ut ait *c.* 49. Quorum illud quomodo fiat, ut iudici commendetur Orator, et is, pro quo dicat, adverſarius autem improbetur, explicat *c.* 43. Rei maxime commendantur dignitate vitae (quod iam Charmadas monuerat *l. c.*) et rebus gestis, „ quae
„ facilius ornari posſunt, ſi modo ſunt, quam
„ fingi, ſi nulla ſunt": praeterea exprimendis eo-

eorum moribus iustis, integris, religiosis, timidis, perferentibus iniuriarum. Oratori vero benevolentia conciliatur leni dicendi genere, et quod facilitatis speciem prae se ferat, ad quod actio quoque valet. In quo illud praeceptum: „ si quid persequare acrius, ut invitus et coac„ tus facere videare", servatum videmus ab ipso Cicerone *Orat.* 2. *de Lege Agr. c.* 24: „ non „ consuevi homines appellare asperius. Quiri„ tes, nisi lacessitus. Vellem fieri posset, ut a „ me sine contumelia nominarentur ii, qui se de„ cemviros sperant futuros: iam videretis, qui„ bus hominibus omnium rerum et vendendarum „ et emendarum potestatem permitteretis. Sed „ quod ego nondum statuo mihi esse dicendum, „ vos tamen id potestis cum animis vestris co„ gitare", conf. etiam infra *c.* 49, 52. Tali autem oratione praesertim uti iubet in iis caussis, „ in quibus minus potest inflammari animus iu„ dicis acri et vehementi quadam incitatione. „ Non enim" etc.

§ III.

De animis permovendis.

Venio nunc ad illud, „ in quo sunt omnia" (*l.* 2. *c.* 53.), ut iudicum vel eorum, qui audiant,

ant, animi permoveantur. In quo primum id videndum, utrum causa satis magna sit, ne tragoedias in nugis agentes irrideamur, ut docet idem *c.* 51. Si vero causa postulare videatur, „ optandum est Oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices ad id, quod utilitas Oratoris feret, accommodatam". *c.* 44. Et fieri potest, ut Orator priusquam ad causam accedat, intelligat, quid iudices sentiant, sicuti Verres ante iudicium „ omnium iam opinione damnatus" erat, ut ait Cicero *Verr. I. c.* 1. Eiusmodi vero causae opponitur ea, quam vocat Antonius, „ ancipitem — et gravem ad animos iudicum pertractandos". Talem si Orator aggreditur, diligentissime indagare debet „ quid sentiant (iudices), quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur". (In quo ei necessaria est illa philosophiae pars, quae versatur in animorum motibus, de qua supra dixi), „ Si se dant, et sua sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent"; id arripiendum eaque parte ulterius incumbendum est. „ Sin „ est integer quietusque iudex", vis orationis, quae certe plurimum potest, maiori cum difficultate est adhibenda, quapropter hoc ipsum vocat *moliri c.* 51. Nisi forte sic animati sint ho-

homines, „ ut nihil ad eorum mentes oratione „ flectendas proficere posſimus" (*ib.*); tunc enim tali oratione omnino abſtinendum est, „ ne — odio digni putemur, ſi — convellere „ adoriamur ea, quae non posſint commoveri". Quibus autem rebus effici queat, ut animi commoveantur, docetur *c.* 48 - 53. Illud vero ante omnia monet Antonius *c.* 45—48, omnes motus, quos aliis adhibere velit Orator, in ipſo conſpici debere. „ Ut enim nulla materies tam „ facilis ad exardescendum est, quae, niſi ad„ moto igni, ignem concipere posſit: ſic nulla „ mens est tam ad comprehendendam vim Ora„ toris parata, quae posſit incendi, niſi inflam„ matus ipſe ad eam et ardens accesſeris". Idque difficile videatur; ſed ostendit non tantummodo rem, quam agat Orator, amicorum pericula, famae discrimen inſignem habere vim ad eum commovendum, ſed ipſas ſententias et locos, quibus utatur, huc mirifice valere; quod illustrat et histrionum ac poëtarum et vero ſuo ipſius exemplo. Motus autem hi potisſimum excitandi vel ſedandi ſunt: „ amor, odium, ira„ cundia, invidia, miſericordia, ſpes, laetitia, „ timor, molestia", quorum longe acerrimus est motus invidiae, ut ait *c.* 52. *init.* In praeceptis, quae de ſingulis his tradit, praeſertim rationem habet eius ſtudii mentibus hominum in-

insiti, quo suam ipsorum utilitatem et incolumitatem colunt. Itaque amori conciliando maxime proficere censet, „ si id videare, quod sit „ *utile ipsis*, apud quos agas, defendere; si — „ pro iis, qui *illis boni atque utiles* sint, labo- „ rare". De timore dicit ., interior est ille „ proprius", idemque observare licet in praeceptis de odio, misericordia, reliquis, conf. quae se in Norbani causa fecisse narrat *c.* 48. Genus autem dicendi vehemens et intentum esse debet, ut docet *c.* 52. *in fine:* unde etiam vocantur *dicendi faces c.* 51. *init.*

Duo quidem haec genera, de quibus hoc et superiore § egi, quodammodo commiscenda sunt, et alterum altero temperandum praecipiente Antonio *c.* 53. (1). Idem *ib.* praeterea monet ad utrumque genus tarde et occulte procedendum esse, cuius rei ipse exemplum praebuit in causa Norbani, quod laudat Sulpicius *c.* 50: „ quod tuum principium, dii immortales, fuit? „ qui

(1) *Inflammandum est* (quod Ernestus uncinis includit et eiiciendum putat) utrum retineri possit, an aliud pro eo substituendum sit, equidem affirmare non ausim. Sed videtur certe aliquod verbum esse debere, unde pendeat dativus *lenitati*; nam *influere* cum dativo haud sciam, an nunquam apud Ciceronem occurrat.

„ qui timor, quae dubitatio, quanta haesitatio „ tractusque verborum! Ut illud initio, quod „ tibi unum ad ignoscendum homines dabant, „ tenuisti; te pro homine pernecessario, quaes„ tore tuo dicere: quam tibi primum munisti „ ad te audiendum viam? Ecce autem, cum te „ nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut ho„ mines tibi civem improbum defendenti ignos„ cendum propter necessitudinem arbitrarentur, „ serpere occulte coepisti, nihildum aliis suspi„ cantibus, me vero iam pertimescente, ut il„ lam, non Norbani seditionem, sed populi „ Romani iracundiam, neque eam iniustam, sed „ meritam ac debitam fuisse defenderes". „ Exi„ tus tamen spissi et producti esse debent", i. e. haec genera non breviter tractanda, sed in iis haerendum et habitandum et saepius ad eadem redeundum est. Quomodo denique haec in contrariam partem adhibenda sint, praecipit *c.* 53. *in fine:* „ illa autem" etc. ubi arridet mihi Pearcii coniectura, pro *inferenda* legentis *infirmanda.*

Horum trium generum (docendi, conciliandi, permovendi,) aliud alii causae aptius esse significat Antonius *c.* 72: „ si causa est in ar„ gumentis — sin autem in conciliatione aut in „ permotione causa est", i. e. si argumentorum in ea vel conciliationis aut permotionis praecipuus,

puus usus est: quo respicit etiam *c.* 49, *in fine*: „ magis affectis animis iudicum quam doctis". Cum autem omnis causa et boni aliquid habeat et mali, illud maxime tractandum eique insistendum est (quod appellat *Orat. c.* 15: *in bonis suis haerere et habitare*): malum cum honesta quadam specie defugiendum, et si nimis difficilia sint adversariorum argumenta, nihil prorsus iis respondendum, ut docet *c.* 24; „ qui locus „ est talis, ut plus habeat adiumenti, quam in „ commodi, hunc iudico esse dicendum: ubi „ plus mali, quam boni reperio, id totum ab „ iudico atque eiicio", et *c.* 72. Illud omnino cavendum, ne quid suae causae obsit Orator. Quamquam id summus ille sponte videt (*c.* 74. *init.*); sed ii, qui adhuc ab illa perfectione absunt, id facile committere possunt aut lacessendo teste (*c.* 74), aut adversariorum adiumentis confirmandis, aut offendendis iudicibus, *c.* 75. De hoc postremo conf. *c.* 58. *in fine*: „ parcendum est autem maxime caritati hominum, „ ne temere in eos dicas, qui diliguntur".

§ IV.

De facetiis.

Ad caput de inventione pertinent etiam *fa-*

ce-

cetiae, quarum etsi nullam artem esse statueret Cicero (*l.* 2. *c.* 54, 56, 57), eas tamen praeceptis quibusdam illustravit, quae quidem disputatio magnopere laudatur a *Corr. quaest. p.* 74. Multum enim iocus utilitatis affert, et plane Oratori convenit cum aliis de causis, tum maxime „ quod tristitiam ac severitatem mitigat et „ relaxat, odiosasque res saepe, quas argumen- „ tis dilui non facile est, ioco risuque dissol- „ vit": ut ait Caesar *c.* 58. conf. *c.* 83. Definit *ib.* locum, unde risus oriatur, eaque rideri dicit „ vel sola, vel maxime, quae notant et „ designant turpitudinem aliquam non turpiter". Genera duplici ratione dividit: altera distributio invenitur *c.* 54, ut sint duo facetiarum genera: *cavillatio*, quae est aequabiliter per omnem sermonem fusa (quod ipsum genus *facetiae κατ' ἐξοχὴν* dicitur *Orat. c.* 26), et *dicacitas*, quae breviter et acute dictis continetur. Alteram divisionem Caesar suis praeceptis sequitur, quae est item bipartita, ut sit alterum genus *in re*, alterum *in verbo*; vid. *c.* 59, 61, 62. Ad id genus, quod est in verbo, refertur *ambiguum* quod fit salsius, si admiscetur illud genus, „ cum aliud exspectamus, aliud dicitur"; porro *paronomasia*, *nominis interpretatio*, nec non illa genera, cum *versus* inseritur aut *proverbium*, et „ cum ad verbum, non ad sententiam rem ac-

„ ci-

„ cipere videare", denique *immutata oratio* (allegoria), *unius verbi translatio* (metaphora), et *inverſio verborum c.* 62—66. Haec autem omnia, quae *verbo* continentur, laudari magis quam rideri ſolent, ut ait univerſe *c.* 71, cum iam de *ambiguo* ſignificasſet *c.* 62. Ad alterum genus, quod ponitur *in re*, *narratio* pertinet, quae est valde faceta (*c.* 59), ſed difficilis; qua complectitur etiam *apologorum narrationes* et id, *quod ex historia trahitur* (*c.* 66); deinde *imitatio* (quamquam ea parce uti iubet, *c.* 59, 62), *collatio*, *imago*, *rei obſcurae per parvam rem illustratio* (*c.* 66.), *disſimulatio*, aliaque genera, quae comprehendit *c.* 71. his verbis: „ exſpectationibus decipiendis", (quod quidem genus maxime rideri ſolere docet *c* 63. *init.* 64. *in fine*, 70.) „ et naturis aliorum irridendis, ipſo- „ rum ridicule indicandis, et ſimilitudine tur- „ pioris, et disſimulatione, et ſubabſurda di- „ cendo, et ſtulta reprehendendo riſus moven- „ tur". Illud autem docet *c.* 61, ex iisdem locis, unde ioci petantur, graves ſententias duci posſe; conf. *c.* 65: „ gravium et iocorum unam esſe rationem". De modo, quo ioci adhibendi ſint, hoc praecipit Antonius *c.* 56: „ omnino „ probabiliora ſunt, quae lacesſiti dicimus, „ quam quae priores: nam et ingenii celeritas „ maior est, quae apparet in reſpondendo, et

„ hu-

„ humanitatis est responsio. Videmur enim „ quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti", quod confirmatur a Caesare *c.* 58: „ maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis", et *c.* 60. Idem haec Oratori praecipit *c.* 62: ne morosi, superstitiosi, suspiciosi, gloriosi, stulti personam prae se ferat; ut oris depravatione abstineat; ut obscoenitatem fugiat. Hac enim accedit ad mimos ethologos (*c.* 59. *in fine*), quorum aeque ac scurrarum similitudinem evitare debet. Ab his maxime distinctus esse poterit, ratione temporum ac personarum habenda, et nonnunquam retinenda, si quid ridicule dicere possit: quod in Crasso laudabatur, vid. *c.* 54, 56, 59, 60, 64. Denique monetur, ne iocis petamus admodum improbos, aut miseros, aut eos, qui diligantur *c.* 58. *in fine.*

CA-

CAPUT SECUNDUM.

DE COLLOCATIONE.

§ I.

Quid universe hac de re Cicero sentiat.

Secunda muneris Oratorii pars erat *collocatio*, cuius, ut ait Antonius *l.* 2. *c.* 76, „ ratio est „ duplex: altera, quam affert natura causarum, „ altera, quae Oratorum iudicio et prudentia „ comparatur". Superior illa in eo ponitur, ut omnis oratio in partes distribuatur, quam totam rem etsi minus curaret Cicero, facillimamque iudicaret (*l.* 2. *c.* 19), potissimum tamen quatuor partes statuit: *principium*, *narrationem*, *probationem* (ut ita dicam) et *perorationem*, excludens *divisionem* (quam alii addebant, v. *ad Her. l.* 1. *c.* 3. et ipse addiderat *de Invent. l.* 1. *c.* 14.), ut quoque *digressionem* sive *amplificationem* (de qua vid. *l.* 2. *c.* 19. et *Or. Part. c.* 8.) *confirmationem* autem et *reprehensionem* una parte complexus. De altera „ quae Orato- „ rum

„ rum iudicio et prudentiâ comparatur", iam Ciceronis sententia breviter explicanda est. Cum igitur tria sint Oratori efficienda, ut doceat, ut conciliet, ut permoveat, „ una ex omnibus his „ rebus res prae nobis est ferenda ut nihil ali- „ ud, nisi docere velle, videamur": ut ait Antonius *c.* 77 *init.* conf. *c.* 53: „ homines prius „ ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, „ audire desiderant". Itaque primum de *argumentis* quaeritur; quorum singulorum vim diligenter expendat Orator: quae minus utilia videntur, „ aut aliis gravioribus consimilia", plane semoveat; quae retinenda sunt, cum iudicio disponat: et firmissima quidem ab initio et in fine collocet; quae minus firma sunt, in medio. Conf. *Orat.* *c.* 15: „ de firmissimis alia prima „ ponet, alia postrema, inculcabitque leviora"; et *ad Her.* *l.* 3. *c.* 10. Duabus reliquis rebus maxime proprium assignat locum Antonius in exordio et peroratione; attamen commendat, ut saepe ad eas digrediamur, idque pluribus locis fieri posse ostendit. *c.* 77.

§ II.

De singulis partibus orationis.

Principio non semper utendum est (in parvis enim

enim et infrequentibus caufis ab ipfa re exordiendum); plerumque tamen, ut docet Antonius *l.* 2. *c.* 79: et praefertim in eo requiritur venustas et lenitas ad eum, qui audit, permulcendum atque alliciendum compofita. *c.* 78. Nam quae Graeci praeceperant, in principiis id agendum esfe, ut eum qui audiat, benevolum, docilem, attentum faciamus, ea non principii propria putat, fed per totam orationem diffundenda. *c.* 19, 79. Illud vero monet *c.* 77. *in fine*, 78, priusquam de principio cogites, totam caufam et omnes locos perfpici ac pertentari debere, ut ex ipfis caufae visceribus principium efflorescat, neve fit *vulgare* aut *commune*. *Vulgare* quid fit, fignificat *c.* 78. his verbis: „ nec „ in alias caufas posfe transferri", et utrumque explicat *de Inv.* *l.* 1. *c.* 18. „ Vulgare est, „ quod in plures caufas potest accommodari, ut „ convenire videatur. Commune est, quod ni„ hilo minus in hanc, quam in contrariam par„ tem caufae, potest convenire". Haec igitur cavere iubet, ut et, ne principium fit „ aut „ exile, aut nugatorium". Quatuor locos demonftrat *c.* 79, unde fententiae duci posfint: ex reo, ex adverfario, ex re, ex iis, apud quos agitur. Denique praecipit orationi confequenti connexum esfe debere principium *c.* 82.

Narratione nonnunquam fuperfedere iubet

 An-

Antonius *c.* 81. *init.* „ neque enim si nota res „ est, nec si non dubium, quid gestum sit, nar„ rari oportet, nec si adversarius narravit, nisi „ si refellemus". De ea praecipere solebant rhetores: „ rem narrare, ita ut, *verisimilis* nar„ ratio sit, ut *aperta*, ut *brevis*", ut refert *c.* 19. conf. *de Invent. l.* 1 *c.* 20. *ad Her. l.* 1. *c.* 9. Quorum primum illud Caesar „ proprium „ narrationis" appellat *c.* 66, inque eamdem sententiam disputat Antonius *c.* 80. Requirit item, ut *aperta* sit, eique rei magis etiam in narratione, quam in reliquis orationis partibus studendum esse docet *ib.* ubi simul indicat, quibus rebus id efficiatur: „ erit perspicua narra„ tio, si verbis usitatis, si ordine temporum „ conservato, si non interrupte narrabitur". Non vero nimis *brevem* esse vult narrationem (certe si *brevitas* eo sensu accipitur „ cum tantum ver„ borum est, quantum necesse est"); tum quia id tollit iucunditatem, quam dicit maximam narrationis virtutem: tum quia duabus ceteris virtutibus obest. Nam „ et est *probabilius*, „ quod gestum esse dicas, cum quemadmodum „ actum sit, exponas, et multo *apertius ad in*„ *telligendum* est, si" etc. *c.* 80. Ea vero de narratione detrahat Orator, quae suae causae nocere videantur, ut praecipit *c.* 81.

Tertia sequitur orationis pars, qua Cicero com-

complectitur etiam alteram *divisionis* partem. Cum enim *divisionem* in duabus rebus versari doceant rhetores, ut et quid relinquatur in controversia; statuatur; et res, de quibus dicturus sit Orator, exponantur (*de Inv. l.* 1. *c.* 22. *ad Her. l.* 1. *c.* 10); illud memorat Antonius *c.* 81: „ in quo videndum est quid in controversiam „ veniat". Eadem parte comprehendit et *confirmationem suae causae*, et refutationem adversarii sive *reprehensionem*, eaque coniuncte tractanda monet *ib.*

Perorationem Antonius breviter tangit *c.* 81: „ omnia autem" etc.

CAPUT TERTIUM.

DE ELOCUTIONE.

§ I.

Prima virtus, ut Latine dicamus.

In *elocutione* maximam Oratoris vim posuerat Antonius *l.* 2. *c.* 27. *in fine*, unde fortasse factum est, ut fere totus liber tertius Crassi disputatione de ea re consumeretur. Neque tamen ea praecepta Cicero cunctis apta esse iudicat, cum in diversissimis generibus summi Oratores exsistant, ad quorum varia ingenia doctoris institutio accommodanda sit, sed ea id genus spectare profitetur, quod sibi maxime placeat *l.* 3. *c.* 7 — 10. conf. *Brut. c.* 56. Itaque ipse quatuor in *elocutione* praecipienda putat, „ ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte congruenterque dicamus". *l.* 3. *c.* 10. conf. *l.* 1. *c.* 32.

Prima quidem (ut *Latine* dicamus et *plane*) facilia sunt, et in eo, quicunque studet eloquen-

quentiae, adesse debent, ut docet Crassus *c.* 10: „ nec *sperate* (1), qui Latine non possit, hunc „ ornate esse dicturum: neque vero, qui non „ dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod „ admiremur, dicere". Attamen pauca praecepta de iis tradit. Et *Latine* loquendi virtutem non solum ponit in ipsorum verborum puritate et structura ad Grammaticam normam exacta, quo praesertim conducere monet Oratorum ac poëtarum lectionem; „ sed etiam lingua, et spi„ ritus, et vocis sonus est ipse moderandus", ut ait *c.* 11. In quo cavere iubet illud in primis vitium, ne rustica et aspera voce veteres imitari conemur; quo nomine reprehenditur L. Cotta non tantum hoc loco, sed etiam *Brut. c.* 36. Praeterea vitemus *peregrinam insolentiam* (*c.* 12.) i. e. eiusmodi vocis sonum, qui a Romana puritate abhorreat; incolas enim Urbis ea re peregrinis excellere ostendit.

§ II.

Altera virtus, ut plane dicamus.

Alterum illud, ut perspicue dicat Orator, val-

(1) Sic enim legendum coniicio pro *sperare*, quod vix referri potest ad id, quod praecessit, *conamur.*

valde necessarium Ciceroni visum esse, colligitur ex his verbis *l.* 3. *c.* 13: „ Oratio — lu-
„ men adhibere rebus debet". Neque tamen multa de eo praecipit, quippe totam rem facillimam existimans. Quibus id rebus effici possit, his verbis complectitur: „ Latine scilicet di-
„ cendo, verbis usitatis, ac proprie demon-
„ strantibus ea, quae significari ac declarari vo-
„ lemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non
„ nimis longa continuatione verborum, non val-
„ de productis iis, quae similitudinis causa ex
„ aliis rebus transferuntur, non discerptis sen-
„ tentiis, non praeposteris temporibus, non
„ confusis personis, non perturbato ordine". Et videtur quidem hoc postremum perspicuitati maxime noxium duxisse, cum in obscuritatis exempla tales potissimum Oratores excitet, qui praesertim propter *confusam et perturbatam* orationem reprehendantur.

§ III.

Tertia virtus, ut ornate dicamus.

Supersunt elocutionis duae partes, quas maximas esse gravissimasque Crassus docet *l.* 3. *c.* 14. (conf. *c.* 24.) *ornate* scilicet et *apte* dicendi facultas. Et *ornate* quidem dicere proprium Orato-

toris arbitrabatur, ut supra ostendere conatus sum. Unde etiam hoc uno verbo saepe significatur universa dicendi laus, ut *l.* 1. *c.* 15. „ multo dicat *ornatius*", quod ipsum *c. sq* sic exprimitur: „ *eloquentissime* dicat", porro *c* 17, 26. et *l.* 2. *c.* 9: „ homines ornatius illa sua „ dicunt". Quid autem proprie sit *ornate* dicere, definitur a Crasso *l.* 3. *c.* 14: „ qui „ distincte, qui explicate, qui abundanter, qui „ illuminate et rebus et verbis dicunt, et in „ ipsa oratione quasi quemdam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate" Singulorum illorum adverbiorum vim paucis illustremus. *Distincte* et *illuminate* referenda videntur ad verborum et sententiarum figuras, de quibus illud usurpatur *l.* 2. *c.* 9: „ eamque variare et *distinguere* quasi quibus„ dam verborum sententiarumque insignibus" *l.* 3. *c.* 25: „ sed ita *distinctum*, ut" etc. et paulo post dicit orationem „ concinnam, *distinctam*, ornatam": *illuminate* vero de illis figuris universe dicitur *l.* 3. *c.* 6. *in fine* et 26. *initio*, quamquam in primis ad *verborum* ornamenta pertinet, quae saepe Cicero metaphoris a *luce* et *splendore* petitis indicat, ut *l.* 2. *c.* 8: „ res splendore illustrata verborum"; *l.* 3. *c.* 6: „ illustrem sine luce verborum". conf. 26. *in fine* „ illuminanda verbis", *c.* 31. *in fine* 37, 38,

38, 40, 41, 43. *Explicate* ne accipiamus pro *dilucide*, vetat iam ante facta mentio eius virtutis, quam superiore § attigi; puto igitur significari fusum illud ac profluens sive latum dicendi genus, cui Stoïcorum arida concisaque brevitas opponitur *l.* 2. *c.* 38. Simili sensu de Oratore dixerat *l.* 1. *c.* 13: „ hic cum omni gravitate et „ iucunditate *explicet*". *Abundanter* denique eo spectat, quod Oratori ad ornate dicendum necessarius est multiplex rerum apparatus; quod Antonius Crasso concedit *l.* 1. *c.* 59: „ cuius „ eloquentia copia rerum debeat esse ornata", ipse vero significat *l.* 2. *c.* 8: „ quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio"; *c.* 14, 34: idemque docetur a Crasso *l.* 3. *c.* 24, 30. *in fine*. Et hinc intelligitur hac ipsa ornate dicendi virtute comprehendi varietatem, ubertatem, copiam, quae passim Oratori tribuitur, et nonnunquam cum illa vel permutatur, ut *l.* 1. *c.* 12. (ubi quod in praecedentis capitis exitu dixerat: „ eloquentes et in dicendo suaves atque „ ornati", his verbis effert: „ ubertatem in „ dicendo et copiam", et „ dicendi varietate et „ elegantia"), vel coniungitur, ut *l.* 1. *c.* 11. *l.* 2. *c.* 27.

Quae vero Crassus *l.* 3. de orationis ornatu praecipit, consumuntur fere in duas partes. Cum enim omnis oratio *verbis* constet, ea primo *sin-*

gu-

gula, deinde *coniuncta* persequitur, quibus ad finem addit nonnulla de universo colore orationis, nec non de verborum sententiarumque luminibus. Requiruntur in Oratore „ verba pro„ pe poëtarum", ut ait Antonius *l.* 1. *c.* 28, unde fit, ut inter ceteras praestantium Oratorum laudes memorari soleat etiam *verborum* excellentia, quibus utantur, veluti Curionis *l.* 2. *c.* 23. Crassi *c.* 45. Sulpicii Cottaeque *l.* 3. *c.* 8. Est autem quadruplex verborum genus: *propria*, *inusitata*, *novata*, *translata*. Et in *propriis* quidem verbis nonnisi delectum quemdam adhibendum esse docet Crassus *l.* 3. *c.* 37, eique rei egregie conducere veterum Oratorum ac poëtarum studium, *c.* 10. *in fin.* „ usitatis ita poterit „ uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteri„ bus erit scriptis studiose et multum voluta„ tus". Neque tamen ea laus magna est, sed in tribus reliquis generibus potissimum cernitur Oratoris elegantia *c.* 37. Verbis *inusitatis* et vetustis Oratori parce utendum, nec tam frequenter, quam poëtae, (qui „ verborum — li„ centia liberior" est *l.* 1. *c.* 16.) ut praecipit idem *l.* 3. *c.* 10: „ neque tamen erit utendum „ verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non „ utitur, nisi quando ornandi causa, parce", et *c.* 38. Significat hoc etiam *l.* 1. *c.* 34: „ optimis „ verbis uterer, et tamen usitatis"; et *l.* 3. *c.* 52; ubi

ubi tria haec genera brevi praecepto complectitur. Interdum tamen gravitatis et ornandi caufa prisco verbo uti licet. vid. *l.* 3. *loca citata.* In quo fuo tenenda funt: ut *loco* ponatur id verbum (*c.* 38) et „ ut confuetudo ferre posfit", ut ait *c.* 43. Saepe etiam Orator *nova* verba facit, qua in re, ut et in verbis propriis deligendis exercitatione fe adiutum esfe profitetur Crasfus *l.* 1. *c.* 34. Ad utrumque genus refspiciens Antonius Oratori tribuit „ verborum aut faciendo- „ rum aut deligendorum fcientiam". *l.* 2. *c.* 9. Illud autem duplici modo fit „ vel coniungendis „ verbis — vel — fine coniunctione", ut ait Crasfus *l.* 3. *c.* 38, 43, ubi hac in re parcere iubet auribus et confuetudini. *Translata* verba (five metaphoras) ex inopia et angustiis orta, post ad iucunditatem converfa esfe docet *c.* 38, iisque magnopere delectari homines, *c.* 40, 41: „ modus autem nullus est florentior „ in fingulis verbis, nec qui plus luminis affe- „ rat orationi" (1), *c.* 43. Triplex autem in verbis transferendis confilium Oratori propofitum esfe debere, ut ea transferat, „ quae aut „ cla-

(1) Videntur haec ad metaphoras pertinere, neque, ut putabat Ernesti, inferendum esfe *quam* ἀλληγορία. Quod enim fequitur genus, non ex allegoria profluit, fed est ipfa allegoria.

„ clariorem faciant rem", aut quibus „ ſignifi„ catur magis res tota", aut quae brevitatem conficiant. *c.* 39. Vitare vero iubet primum disſimilitudinem *c.* 40; „ deinde videndum eſt; „ ne longe ſimile ſit ductum"; tum „ fugienda „ eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas „ eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitu„ do"; denique ne ſit „ aut maius quam res „ postulet, aut minus", postremo ne ſit verbum translatum angustius, quam fuisſet proprium *c.* 41, ubi in fine monet ſaepe duritiae molliendae cauſa praeponendum esſe verbum aliquod. Cum autem e translationibus continuatis exſiſtat *allegoria*, hanc quoque perſequitur (et in ea vitare iubet obſcuritatem) *c.* 41, nec non *metonymiam*, cuius alia genera aliis ornatiora dicit, *c.* 42. Quamquam utrumque proprie pertineat ad verborum continuationem *c.* 41, 42. Denique tangit *catachreſin c.* 43. *init.* „ Abuti„ mur ſaepe etiam verbo non tam eleganter, „ quam in transferendo: ſed etiamſi licentius, „ tamen interdum non impudenter: ut cum „ *grandem orationem* pro *magna*, *minutum ani*„ *mum* pro *parvo* dicimus".

Ad verba *continuata* refertur 1°. *collocatio*, quam Crasſus attingit *l.* 3. *c.* 31: „ quemadmo„ dum verba ſtruat", exponit autem breviter *c.* 43, et in eo esſe docet, „ ut neve asper

„ co-

„ eorum concursus, neve hiulcus sit, sed „ quodammodo coagmentatus et laevis". Commendat eam *ib.* et „ id assequemini", inquit, „ si verba extrema cum sequentibus primis ita „ iungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur". Pertinet huc 2°. *modus et forma* sive numerus orationis, cui plurimum tribuit Antonius *l.* 2. *c.* 8: „ quod carmen ar„ tificiosa verborum conclusione aptius"? eaque re maxime Oratorem ab imperito dicendi distingui docet Crassus *l.* 3. *c.* 44. Hic igitur praecepta quaedam de ea tradit praesertim ex Aristotelis ac Peripateticorum doctrina. Itaque iubet orationem articulis membrisque distinguere, quibus si periodus conficiatur, *illud* cavendum, ne membra in extremo breviora sint, neve periodus infringatur, *c.* 48, saepe autem illo ambitu abstinendum et „ carpenda membris minutioribus oratio est" c. 49. Moderanda sunt haec numeris quibusdam, liberius tamen, quam solent poëtae, *c.* 48. *init.* 49; unde quoque poëta dicitur *l.* 1. *c.* 16. „ numeris adstrictior pau„ lo". Illud quidem maxime vitandum est, ne versus efficiatur in oratione, *c.* 44, 47. De pedibus improbat iambum et trochaeum iisque dactylum, anapaestum ac spondeum praefert. In primis autem probat paeonem, qui cum *sit* duplex, posterirem (*v v v* —) parem fere statuit cre-

cretico (— ᴗ —), et utrumque claufulis idoneum putat, „ quas vult longa plerumque fyl„ laba terminari". *c*. 47. Hanc vero rem hominum opinione faciliorem ostendit. Verba enim mollisfimam esfe materiam, quae ad arbitrium fingi posfit, tum naturae necesfitate nos fam quodammodo ad *modos* perduci (*c*. 45, 46), et in ea re multum adiuvari exercitatione, *c*. 49; conf. *l*. 1. *c*. 33: „ tum ipfa collocatio confor„ matioque verborum perficitur in fcribendo, „ non poëtico, fed quodam oratorio numero et „ modo". Neque folum Oratori natura facultatem adhibendi numeri, fed omnibus hominibus notandi iudicandique tribuit: ut nemo fit auditorum, quin, fi quid peccatum fit, videat; ut docet *c*. 50, 51. Horum itaque ratione habita praecipit, ut claufulis maiorem curam ac varietatem adhibeamus, quippe quas acrius notent homines, quam reliqua, *c*. 50. Infit etiam orationi color quidam, ac per totum corpus diffufae fint hae virtutes, quas Crasfus enumerat *l*. 3. *c*. 25: „ ut gravis, ut fuavis, ut erudita „ fit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut „ fenfus, ut dolores habeat, quantum opus fit". E quibus in primis *venustatem* commendat eamque fingulis dicendi generibus infidere vult; quae tria ftatuit: plenum five copiofum, quod tamen ne nimis tumeat; tenue, quod ne careat vi;

de-

denique mediocre genus, *c.* 52. Convenit haec generum partitio, quae memoratur etiam *c.* 45, 56, cum iis, quae exponit Cicero *Orat. c.* 5, 6, 21 — 29. Praeterea verborum sententiarumque figuris oratio distinguenda est cum ad venustatem, tum ad gravitatem atque vim. Vid. Anton. *l.* 2. *c.* 9: „ aut si quisquam dicitur, „ nisi Orator, formare orationem, eamque va- „ riare et distinguere quasi quibusdam verborum „ sententiarumque insignibus"; Crassus *l.* 3. *c.* 35, 52. *in fine.* Praecipuas harum conformationum hic enumerat *c.* 53, 54: quarum nonnullae faciles intellectu sunt, ut *illusio*, *reditus ad propositum*, *interpellatio;* alias Ernestus explanat, ut *erroris inductionem* ac *dissipationem.* Reliquae difficiliores mihi iam illustrandae essent, nisi eas copiose explicari viderem *ad Her. l* 4. *c.* 13—56: quamquam illic aliis interdum nominibus insigniuntur, et quaedam ad *verba* referuntur, quas in *sententiis* ponit Cicero. Singula vero loca indicemus, ubi earum (certe plerarumque) mentio fit. Quam de sententiarum figuris primam appellat Crassus, *commoratio* illustratur *ad Her. l.* 4. *c.* 45; „ *explanatio rerumque, quasi gerantur, sub adspectum paene „ subiectio*", *c.* 55, ubi *demonstratio* dicitur, *percursio*, *significatio*, *brevitas c.* 53, 54; *attenuatio c.* 38. *diminutionis* nomine; *rationis apta*

ta conclusio c. 30. *in fine; superlatio atque traiectio c.* 33. *init.; rogatio atque percunctatio c.* 15. *in fine; expositio sententiae c.* 16, ubi *ratiocinatio* vocatur; *dubitatio c.* 29; *distributio c.* 35; *correctio c.* 26; *praemunitio et traiectio c.* 36, 37. *licentiae* nomine; *morum ac vitae imitatio c.* 50. *notationis* titulo; *personarum inductio c.* 53, *conformationis* appellatione; *descriptio c.* 39; *similitudo c.* 45 — 49; *exemplum c.* 49; *digestio*, *c.* 40, ubi *divisio* dicitur; *contentio c.* 45; *reticentia c.* 30. *praecisionis* nomine. Verborum lumina sunt illa: *geminatio verborum*, quam ille *conduplicationem* appellat et illustrat *c.* 28; *eiusdem verbi repetitio et conversio*, quae explicantur *c.* 13; *in eadem verba impetus*, *et concursio*, *et adiunctio*, *et progressio*, quae *c.* 14. *complexionis* nomen habet; *distinctio et revocatio verbi* convenire videtur cum *traductione ib.*, *quae similiter cadunt vel desinunt*, inveniuntur *c.* 20. Denique nonnulla Crassus addit insignia, non definiens, utrum *verborum* sint an *sententiarum.* Et *gradatio* quidem illustratur *ad Her. c.* 25; *conversio* fortasse *c.* 33; *abusionis* nomine; *transgressio c.* 32; *contrarium c.* 18; *dissolutum c.* 30. *init.*; *exclamatio c.* 15; *quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula c.* 23, 24. *subiectionis* titulo; *permissio c.* 29; *continuatum c.* 19. *imago c.* 49;

dis-

disiunctio c. 27; *circumscriptio c.* 32, ubi vocatur *circuitio.* Vid. etiam *Quinctil. l.* 9. *c.* 1 – 4. Nonnullas autem sententiarum figuras ideo commendat et laudat, quia multum valent ad amplificandum, ut *explanationem*, *veritatis superlationem*, *personarum fictam inductionem*, *vocem liberam.* Scilicet amplificatio, quae ponitur et in augendo et in minuendo (*l.* 3. *c.* 27.) maximum orationis ornamentum Ciceroni visa est. Antonius quidem *eloquenti* suo illud quoque tribuerat, „ ut mirabilius et magnificentius auge- „ re posset atque ornare, quae vellet" *l.* 1. *c.* 21. Et Ciceronis menti convenire videtur eiusdem sententia, quamvis ad rem, de qua illic agitur, male traducta, *ib. c.* 51: „ Orator „ autem omnia haec, quae putantur in com- „ muni vitae consuetudine mala ac molesta et „ fugienda, multo maiora et acerbiora verbis „ facit: itemque ea, quae vulgo expetenda at- „ que optabilia videntur, dicendo amplificat „ atque ornat". Hinc etiam coniunguntur „ ornando atque augendo" *l.* 2. *c.* 72. Crassus autem amplificationem de industria persequitur *l.* 3. *c.* 27 *sqq.* eamque desiderari docet et in explanando et in consiliando, praesertim autem in concitando et magis etiam in laudando ac vituperando. Itaque huc refero, quae dicit Antonius *l.* 2. *c.* 9: „ quis laudare bonos ornatius"?

Am-

Amplificationi asſignantur etiam a Crasſo *loci communes*, quorum triplex genus ſtatuit: primum eorum, qui verſentur in vitiis et peccatis incuſandis; quos non niſi criminibus confirmatis uſurpari vult; alterum eorum, qui „ habent deprecationem aut miſerationem"; tertium denique disputationum ancipitum, quarum rationem et copiam ab Academicis et Peripateticis petere iubet Oratorem. Praecipit autem, ut isti loci communes, quamquam de univerſa re tractentur, proprii tamen ſint illius ipſius cauſae, ad quam pertineant. conf. *Orat. c.* 36. Cum igitur his rebus ornari debeat oratio, modus tamen aliquis adhibendus est, ne nimia ſuavitate fastidium nascatur, quod fieri ſolere ſenſuum exemplo confirmat Crasſus eamque rem poëtis, histrionibus ac muſicis curae esſe ostendit *l.* 3. 25, 26.

§ IV.

Quarta virtus, ut apte dicamus.

Quid ſit apte dicere, Crasſus definit *l.* 3. *c.* 14: „ qui idem" (i. e. orationis ornatum) „ ita „ moderantur, ut rerum, ut perſonarum digni„ tates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi „ laudis, quod ego aptum et congruens nomi-

„ no" Quamquam enim *unam* fere vim esse eloquentiae docet Antonius *l.* 2. *c.* 82. idque confirmat Crassus *l.* 3. *c.* 6: „ una est eloquentia, „ quascunque in oras disputationis regionesve „ delata est. Nam sive de coeli natura loqui„ tur, sive de terrae, sive de divina vi, sive de „ humana, sive ex inferiore loco, sive ex ae„ quo, sive ex superiore, sive ut impellat ho„ mines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive „ ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incen„ dat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad „ multos, sive inter alienos, sive cum suis, si„ ve secum, rivis est diducta oratio, non fon„ tibus; et quocunque ingreditur, eodem est „ instructu ornatuque comitata"; eam tamen alibi aliter exserere debet Orator, et omnino rationem habere primum causae, deinde auditorum, tum suae ipsius personae, denique temporis, auctore Crasso *ib. c.* 55. Omnem autem eius rei moderationem permittit fere Oratoris prudentiae, nec quidquam praecipit, „ nisi ut „ figuram orationis plenioris, et tenuioris, et „ item illius mediocris ad id, quod agimus, „ accommodatam deligamus".

CA-

CAPUT QUARTUM.

DE MEMORIA.

Memoriam Oratori utilisſimam Cicero cenſet, eiusque rei fructum perſequitur Antonius *l.* 2. *c.* 87: „ qui ſit autem Oratori memoriae fruc-„ tus, quanta utilitas, quanta vis, quid me at-„ tinet dicere? tenere quae didiceris in accipi-„ enda cauſa, quae ipſe cogitaris? omnes fixas „ eſse in animo ſententias? omnem deſcriptum „ verborum apparatum? ita audire vel eum, „ unde diſcas, vel eum, cui reſpondendum ſit, „ ut illi non infundere in aures tuas orationem, „ ſed in animo videantur inſcribere? Itaque ſo-„ li, qui memoria vigent, ſciunt, quid, et „ quatenus, et quomodo dicturi ſint, quid „ reſponderint, quid ſuperſit: iidemque multa „ ex aliis cauſis aliquando a ſe acta, multa ab „ aliis audita meminerunt". conf. *c.* 35. Plurimum quidem in ea valere putat naturam, ſed hanc adiuvari tamen cum ſimplici exercitatione, de qua monet Craſsus *l.* 1. *c.* 34: „ exercenda „ est etiam memoria ediſcendis ad verbum quam „ plurimis et noſtris ſcriptis et alienis"; cum

vero artificiosa oratione, quam idem haud spernere se significat, Antonius autem valde commendat et exponit *l.* 2. *c.* 86, 87, 88. Quod artificium cum et in *rebus* et in *verbis* positum sit, *verborum* memoriam Oratori minus necessariam iudicat, *rerum* illam Oratoris propriam *c.* 88, ad quam *loci* potissimum et *simulacra* conducant. Tota huius rei ratio, de qua locus est insignis *ad Her. l.* 3. *c.* 16. usque ad finem, perquam mirabilis est et abhorret a nostra cogitatione, ut vix mente concipi possit. Multum autem in ea valuisse videtur *imaginatio*, quae dicitur, et universa res (quantum ego investigare potui) sic fere comparata fuisse. Si quis memoriae studiosus esset, *locos* certos sibi animo informabat, ut v. c. „ aedes, intercolum-„ nium, angulum, fornicem" (sive illi re vera exsisterent sive imaginando fingerentur), eosque ordine quodam disponebat. Si quid iam esset, quod vellet memoria condere, eius rei insignem quamdam *imaginem* seu *simulacrum*, quasi in tabula pictum, sibi mente effingebat; quod commodo exemplo illustratur *ad Her. c.* 20. Ea simulacra ponebat in *locis* idque ita, ut quod primum esset e memoria excitandum, in primo collocaret loco, quod secundum, in sequenti, atque ita deinceps. *Locos* autem constanter servabat, *imagines* tamdiu duntaxat reti-

ne-

nebat, donec suo consilio satisfecissent. Dicturus igitur omnes locos percurrebat, et quodnam simulacrum in quoque loco positum esset, videns in eius *rei* memoriam sponte revocabatur. „ Loci enim cerae aut chartae simillimi „ sunt, imagines literis, dispositio et colloca„ tio imaginum scripturae, pronuntiatio lectio„ ni": ut dicitur *ib. c.* 17, quam eamdem hac in re similitudinem Antonius usurpat *c.* 86. *in fine* 88. Iam vero quae Cicero *l. c.* de locorum et imaginum ratione praecipit, conveniunt ea fere cum *Auctoris ad Herennium* sententia (et inde multum lucis adipiscuntur), nisi quod ille utendum censet locis *illustribus* (quod verbum hic maxime proprio sensu accipiendum), cum *ad Her. c.* 19. moneatur: „ nec nimis illustres — locos haberi oportet, ne — splendore praefulgeant.

CAPUT QUINTUM.

DE ACTIONE.

§ I.

De voce.

Actionem hic non intelligo totum Oratoris munus, qua significatione insolito sane exemplo occurrit *l.* 2. *c.* 7; sed illam partem, quam in Oratore definiendo memorat Crassus *l.* 1. *c.* 15: „ cum quadam etiam actionis dignitate". Crassi et ipsius Ciceronis sententiae hac in re congruit Antonius *c.* 49: „ eumque esse praeterea „ instructum voce et actione — volo". Quae quam necessaria Ciceroni visa sit, iam inde cognoscitur, quod naturae dotes illuc spectantes tam acriter postulat *l.* 1. *c.* 25, 28. *l.* 2. *c.* 20, iisque si quis excellat, eum tantopere laudat *l.* 1. *c.* 29. *l.* 2. *c.* 21, 45. *l.* 3 *c.* 8. Idem autem de industria docet Crassus *l.* 3. *c.* 56. Magna tribuitur actioni vis in universis causarum contentionibus *l.* 2. *c.* 17: „ accedat oportet actio

„ va-

„ varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, „ plena doloris, plena veritatis"; in conciliandis iudicibus *c.* 43. *in fine* „ adhibita etiam ac- „ tione leni facilitatemque significanti"; in iocis *c.* 71: „ itaque imbuendus est is, qui iocose „ vult dicere, quasi natura quadam apta ad haec „ genera, et moribus, ut ad cuiusque modi „ genus ridiculi vultus etiam accommodetur: „ qui quidem quo severior est et tristior — „ hoc illa, quae dicuntur, salsiora videri so- „ lent". Quid actione efficiendum sit, Crassus docet *l.* 3. *c.* 57: „ animi permotio, quae „ maxime aut declaranda aut imitanda est ac- „ tione"; et *c.* 59: „ animi est — omnis ac- „ tio". De duabus autem partibus, in quas ea dividitur (voce ac gestu), voci priores defert Antonius *l.* 1. *c.* 59, ubi postquam de gestu dixit: „ quis neget, *opus* esse Oratori, in „ hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum „ et venustatem", haec addit: „ quid est Ora- „ tori tam *necessarium* quam vox" (1)? et de utroque coniuncte sic iudicat: „ in gestu, qui „ multum Oratorem adiuvat, et in voce, quae „ una maxime eloquentiam vel commendat, vel „ fus-

(1) Discrimen inter *opus* et *necessarium* cognosci poterit e *l.* 2. *c.* 10: „ etiamsi opus est, tamen mi- „ nus est necessarium".

„ sustinet". Apertius etiam Crassus *l.* 3. *c.* 60: „ ad actionis usum atque laudem maximam sine „ dubio partem vox obtinet". Primum igitur de voce dicamus. Varia vocum genera pro singulis animi motibus homini natura tribuit. Harum praecipuae tribus generibus continentur, ut sit vox acuta vel gravis; cita vel tarda; magna vel parva; in quorum unoquoque mediocris quaedam interiecta est. „ Atque etiam illa sunt „ ab his delapsa plura genera, lene, asperum; „ contractum, diffusum (quod videtur appellare *sq. cap. plenum*) „ continenti spiritu, inter- „ misso; fractum, scissum; flexo sono attenua- „ tum, inflatum", ut docet Crassus *l.* 3. *c.* 57. His igitur generibus Oratorem cum iudicio uti iubet, et quodnam vocis genus iracundia, quod miseratio ac moeror, quod metus, quod vis, quod voluptas, quod denique molestia desideret, indicat *c.* 58. Maxime vero commendat crebram vocis mutationem et varietatem, quippe quae cum utilissima sit ad vocem servandam, cui rei magnam operam dandam censet, tum ad iucunditatem suavissima *c.* 60. 61.

§ II.

De gestu.

In gestu plurimum valere docet Crassus os at-

atque vultum, et in eo primas tribuit oculis c. 59. „ in ore sunt omnia. In eo autem ipso domi- „ natus est omnis oculorum" et mox: „ in hac „ nostra actione secundum vocem vultus valet, „ is autem oculis gubernatur". His enim varias animi permotiones aptissime exprimi posse putat. „ Nam oris", inquit, „ non est nimi- „ um mutanda species, ne aut ad ineptias, aut „ ad pravitatem aliquam deferamur". Et de reliquo gestu sic potissimum praecipit, ut a vitiis quibusdam dehortetur, velut a scenico motu et laterum inflexione, nec non a digitorum argutiis, de quibus vid. etiam *Orat. c.* 18. Commendat autem brachii proiectionem et supplosionem pedis, quam utilem se putare Antonius quoque significaverat *l.* 1. *c.* 53. *in fine.*

CA-

CAPUT SEXTUM.

DE GENERE DELIBERATIVO, LAUDATIVO, ET HISTORIA.

§ I.

De suasionibus.

Oratoris esse in senatu et in concione consilium de republica dare, inter omnes rhetores conveniebat, ne iis quidem exceptis, qui illius munus arctioribus terminis includebant. vid. *l.* 1. *c.* 6, 11, 14, 31. *l.* 2. *c.* 10. Itaque Cicero vulgari quoque Oratori eas partes assignabat; perfecti vero summam praestantiam in eo positam arbitrabatur, ut supra vidimus. Quod autem praecipiebant rhetores, in hoc genere maxime spectandam esse utilitatem (*l.* 1. *c.* 31.), improbat Antonius *l.* 2. *c.* 82, ac dignitatis potius rationem habendam esse docet; Oratores autem interdum utilitatem sequi, cum plerumque timerent homines „ ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri". Indicat *ib.* quas

quas res afferre oporteat et in utilitate et in dignitate defendenda, quae nonnunquam inter se pugnent; et in eo maximum ostendit esse momentum, si quid aut non fieri posse aut necesse esse demonstretur. Ad hoc genus tractandum Oratori necessarium putat, ut cognoverit rempublicam (quod item docuerat Crassus *l.* 1. *c.* 14, 45.), et ut teneat mores civitatis. Variandum autem censet orationis genus pro vario loco et auditoribus *c.* 82. *init.* In senatu minorem apparatum adhiberi, ingeniique ostentationem vitari vult. „ Concio", inquit, „ capit „ omnem vim orationis et gravitatem varieta„ temque desiderat", quod in fine capitis fusius etiam explicat. Denique ostendit quatuor caussas, unde adversa acclamatio populi oritur, totidemque medicinas, quibus ei malo occurri potest *c.* 83.

§ II.

De laudationibus.

Laudationes ac vituperationes ad Oratorem pertinere putabat Cicero, ut patet e *l.* 2. *c.* 9. „ quis vituperare improbos asperius, quis lau„ dare bonos ornatius —— potest?" et *c.* 24: „ sive ex persona, ut laudis". Utrum autem

ca-

earum genus aliquod constituendum et separatis praeceptis instruendum esset (quod nonnulli rhetores fecerant, *l.* 1. *c* 31. *l.* 2. *c.* 10), id ei minus constabat. Antonius quidem *l.* 2. *c.* 10, 11, 12 Catulo persuadet eas ab institutione sua segregandas esse, ubi tamen quasi obiter nonnulla de iis praecipit. Idem contra *c.* 15. concedit: „ addat, si quis volet, etiam lauda- „ tiones", easque data opera persequitur *c.* 84, 85. Duplicem laudi materiem subiicit, alteram positam in fortunae donis, quae „ sunt generis „ pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, „ valetudinis, formae, virium, ingenii, cete- „ rarumque rerum, quae sunt aut corporis aut „ extraneae", ut ait *c.* 11. quae *c.* 84. sic describit: „ genus, forma, vires, opes, divitiae, „ ceteraque quae fortuna det aut extrinsecus, „ aut corpori". Haec tamen non propter se laudantur, sed propter virtutem, quae in iis vel bene utendo, vel sapienter carendo, vel eorum amissionem moderate ferendo eluxerit. Vid. *c.* 11. et de his postremis etiam *c.* 85: „ magna etiam illa laus et admirabilis videri so- „ let, tulisse casus sapienter adversos, non „ fractum esse fortuna, retinuisse in rebus as- „ peris dignitatem". Alterum quod laudetur, est ipsa virtus, quae cum plures habeat partes, eas virtutes laudationi aptissimas putat, „ quae

„ vi-

„ videntur in moribus hominum et quadam co„ mitate ac beneficentia positae", quippe iucundissimas auditu. Neque tamen reliquas, ut sapientiam, animi magnitudinem, ingenii vim et eloquentiam, quamquam minus iucunditatis habeant, praetermitti vult *c*. 84. Iubet autem in singulis virtutibus laudandis ea facta commemorari, quae illuc proprie pertineant, et maxime talia, quae vel sine praemio, vel etiam cum labore et periculo suscepta sint: honores quoque, virtutis praemia et res gestas aut hominum aut deorum iudiciis comprobatas, nec non comparationem cum ceteris praestantibus viris huc adhiberi utile arbitratur. *c*. 85. Ex iisdem autem locis homines vituperari posse docet *ib.* et *c*. 11. De dicendi vero genere, quo hic utendum sit, nihil praecipit, sed „ ex his", inquit, „ fontibus, unde omnia ornate dicendi „ praecepta sumuntur, licebit etiam laudatio„ nem ornare" *c*. 11. Nam amplificationem hoc in genere plurimum posse, iam supra cognovimus.

§ III.

De historia.

Historiam quoque ad Oratoris munus referendam Ciceroni visum esse, non tantum ex aliis ope-

operibus constat, ut e *Brut. c.* 64. et *Leg. l.* 1. *c.* 2; verum etiam his in libris ab Antonio docetur, veluti *l.* 2. *c.* 9: „ historia vero testis „ temporum — nuntia vetustatis qua voce alia, „ nisi Oratoris, immortalitati commendatur?" Quod inde probat, quod orationem formare et expolire unius Oratoris proprium sit. Idem *c.* 22. in Oratorum Graecorum enumeratione Thucydidem memorat; praesertim autem hanc rem explicat *c.* 12. *sqq.* ubi ostendit historicos Romanos ideo minorem dicendi ornatum afferre, quia eloquentissimi homines eam rem neglexissent; si vero bene tractetur, historiam ad Oratorem omnino pertinere. Itaque *c.* 15. haec ait: „ videtisne, quantum munus sit Oratoris „ historia? haud scio, an flumine orationis et „ varietate maximum". conf. *Quinctil. l.* 2 *c.* 18, ubi hoc opus in parte oratoria *merito* se ponere profitetur. Universas historiae leges faciles omnibusque notas putat; ipsam autem aedificationem ponit in rebus et verbis, quorum utramque breviter instruit *c.* 15. Orationis quidem genus abesse iubet a forensi asperitate, et lenem potius aequabilemque tractum adhiberi, quem in Xenophonte laudat *c.* 14.

„ *Honos alit artes omnesque incenduntur ad* „ *studia gloria*".

Cic. *Tusc. l.* 1. *c.* 2.